

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra společenských věd

Bakalářská práce

Československý stranický systém
mezi roky 1918 až 1938
pohledem teorie konfliktních linií

Vypracoval: Jan Starec
Vedoucí práce: PhDr. Salim Murad, Ph.D.
České Budějovice 2017

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích, 7. 7. 2017

Jan Starec

Věnováno památce mojí maminky Květoslavy Starcové.

Poděkování

Děkuji vedoucímu mé bakalářské práce PhDr. Salimu Muradovi, Ph.D. za jeho cenné rady a připomínky, vstřícnost a podporu. Dále děkuji celé mojí rodině, především mé mamince, babičce a přítelkyni za jejich podporu a důvěru. V neposlední řadě patří poděkování i přátelům, kteří mě podporovali v mém bádání.

Anotace

Předkládaná bakalářská práce se zaměřuje na aplikaci konceptu konfliktních linií na stranický systém První Československé republiky. Koncept konfliktních linií, v originále cleavages, je politologický nástroj, který umožňuje zkoumat utváření a fungování politických stran a stranických systémů. Autorství je připisováno norskému politologovi Steinu Rokkanovi, který spolupracoval s americkým sociologem Seymourem Martinem Lipsetem. Společně vydali v roce 1967 knihu „Party Systems and Voter Alignments: Cross-national Perspectives“, kde vylíčili, jakým způsobem se utvářely politické strany během 19. a začátkem 20. století. Bakalářská práce je rozdělena do čtyř kapitol. První kapitola je věnována fenoménu politických stran. Druhá kapitola je věnována teorii konfliktních linií, ale představuje i jiné Rokkanovy teoretické koncepty. Ve třetí kapitole autor představuje historii politických a stranických systémů před a po roce 1918. Poslední kapitola se věnuje samotné aplikaci teorie konfliktních linií na československý prvorepublikový stranický systém.

Klíčová slova:

Konfliktní linie, politické strany, První Československá republika, Stein Rokkan, stranický systém.

Annotation

This bachelor thesis focuses on the application of the concept of cleavages to the party system of the First Czechoslovak Republic. The concept of cleavages is a political instrument that allows us to examine the formation and functioning of political parties and party systems. The authorship is attributed to Norwegian political scientist Stein Rokkan, who co-operated with American sociologist Seymour Martin Lipset. Together, they published the book "Party Systems and Voter Alignments: Cross-national Perspectives" in 1967, where they outlined how political parties were formed during the 19th and the early 20th century. The bachelor thesis is divided into four chapters. The first chapter is devoted to the phenomenon of political parties. The second chapter is devoted to the theory of cleavages, but also to other Rokkan's theoretical concepts. In the third chapter, the author presents the history of political and party systems before and after 1918. The last chapter deals with the application of the theory of cleavages to the party system of the First Czechoslovak Republic.

Key words:

Cleavages, political parties, The First Czechoslovak Republic, Stein Rokkan, party system.

OBSAH

OBSAH.....	7
ÚVOD.....	8
1. POLITICKÉ STRANY	11
1.1 Vymezení pojmu politická strana.....	11
1.2 Vznik a vývoj politických stran	13
2. TEORIE KONFLIKTNÍCH LINÍ.....	22
2.1 Stein Rokkan a jeho teoretické koncepty	22
2.1.1 Konfliktní linie centrum-periferie	27
2.1.2 Konfliktní linie církev-stát	29
2.1.3 Konfliktní linie město-venkov.....	30
2.1.4 Konfliktní linie vlastníci-pracující	30
3. HISTORIE POLITICKÝCH A STRANICKÝCH SYSTÉMŮ ČESKÝCH ZEMÍ 32	
3.1 Politický systém českých zemích do roku 1918	32
3.2 Stranický systém v českých zemích do roku 1918.....	35
3.3 Politický systém První Československé republiky	38
3.4 Stranický systém První Československé republiky.....	48
4. APLIKACE TEORIE KONFLIKTNÍCH LINÍ NA ČESKOSLOVENSKÝ PRVOREPUBLIKOVÝ STRANICKÝ SYSTÉM.....	57
4.1 Rokkanova koncepce a české země	60
4.2 Konfliktní linie centrum-periferie	63
4.3 Konfliktní linie církev-stát	69
4.4 Konfliktní linie město-venkov	71
4.5 Konfliktní linie vlastníci-pracující	74
4.5.1 Mezinárodní revoluce	82
ZÁVĚR	85
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	92
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK.....	99
SEZNAM TABULEK	100

ÚVOD

První Československá republika byla obdobím, které netrvalo příliš dlouho, přesto je pro naši dobu velmi inspirativní. Historické události jsou součástí života každého člověka, proto často vzpomínáme na okamžiky naší minulosti, významné osobnosti a prapředky, o kterých slyšíme pouze z vyprávění našich prarodičů. Obdobím První republiky se nezabývají jen historikové či odborníci z jiných vědních oborů, věnují se mu také filmaři a dokumentaristé, kteří vytvářejí filmy, seriály či dokumentární pořady o této, pro naši historii, tak významné době. Velký zájem o období První Československé republiky plyne z nostalgických vzpomínek na časy, kdy se naše země opět staly suverénní součástí Evropy. Není pravděpodobně jediného Čecha ani Slováka, který by neznal osobnosti, jež se zasloužily o vznik samostatného československého státu. Prezidenti Tomáš Garrigue Masaryk, Edvard Beneš, ale také slovenský politik Milan Rastislav Štefánik představují jen zlomek význačných politických osobností této etapy. Informace o této době, které však laické veřejnosti chybí, se vztahují k prvorepublikovému systému politických stran.

Téma práce bylo vybráno na základě přednášek Základů politologie, kde se autor dozvěděl více o možnosti výzkumu politických stran a o teorii konfliktních linií. Na přednáškách o Politickém systému ČR byl zaujat právě stranickým systémem První Československé republiky. Autor se poté rozhodl, že zkoumaným jevem v jeho bakalářské práci bude tato Rokkanova teorie a její aplikace na stranický systém První Československé republiky.

Zabývat se stranickým systémem daného historického období by se mohlo zdát nezajímavé, možná i nepodstatné, avšak faktem zůstává, že právě politické strany měly na chod První republiky největší vliv. Tato práce se tedy bude věnovat fenoménu politických stran První Československé republiky. Klade si za cíl určit, na jaké bázi tyto politické strany vznikaly. K naplnění cíle nám poslouží známý teoretický koncept konfliktních linií (cleavages) norského politologa Steina Rokkana. Jde pouze o jeden z mnoha jeho teoretických konceptů, dále k nim patří např. zkoumání center a periférií, makromodel vývoje evropských zemí, prahy demokratizace či konceptuální mapa Evropy. V oboru politologie je teorie konfliktních linií velmi známá a využívaná, a to již

od 60. let 20. století. Zpočátku byla aplikována na stranické systémy západní a severní Evropy, později i na stranické systémy států mimo tuto oblast. V bakalářské práci se tento koncept pokusíme aplikovat na stranický systém První republiky, proto však nejprve potřebujeme vymezit definici politických stran, okolnosti jejich vzniku a vývoje. V práci také přiblížíme samotnou Rokkanovu teorii demokratizačních prahů a konfliktních linií, poté objasníme podstatu jednotlivých konfliktních linií.

V další části se budeme zabývat politickým systémem, ve kterém se mohly první politické formace u nás pohybovat. Jedná se tedy o politický systém Předlitavska, který zde fungoval až do konce první světové války, dále o politickou situaci ve druhé části habsburského soustátí – v Uhersku, v níž se nacházel prazáklad slovenského stranického subsystému. Je tomu tak zejména proto, že to byly právě strany z českého prostředí, které hrály stěžejní roli v nově vzniklém státě. V krátkosti také představíme stranický systém před rokem 1918, protože mnoho politických stran První republiky je pokračováním politických formací, které na území habsburské monarchie již existovaly.

V následující části se konečně dotkneme klíčového období, tedy První republiky. Zpočátku nastíníme politický systém tohoto období, vymezíme moc zákonodárnou a výkonnou, které byly upravovány Ústavní listinou ČSR z února 1920, nakonec v krátkosti představíme nejdůležitější mimoústavní aktéry, tzv. Pětku a Hrad.

Poté volně přejdeme ke kapitole věnující se samotnému stranickému systému. Vymezíme zde nejdůležitější politické formace působící na území ČSR, aniž bychom opomenuli politická uskupení hájící zájmy národnostních menšin žijících v ČSR. Strany, pro tuto práci tzv. irelevantní, popíšeme jen v krátkosti, nebo je pouze zmíníme. Následně se budeme věnovat klíčovému problému, a to samotné aplikaci teorie konfliktních linií na politické strany, které fungovaly na území československého státního celku. Jedním z rysů stranického systému První republiky byl velký počet politických stran, což by nebylo problematické, kdyby tyto strany zůstaly „před branami“ obou komor Národního shromáždění, ovšem neexistence uzavírací klauzule znamenala také roztržičnost stranického spektra v dolní i horní komoře parlamentu, a to stěžovalo vládnutí jednotlivým vládním koalicím.

V rámci bakalářské práce vymezujeme vhodná metodologická východiska, která usnadňují čitelnost a napomáhají optimálnímu rozsahu práce. Rozhodli jsme se proto využít pojetí relevance politických stran významného italského politologa Giovanniho Sartoriho, který odmítal pouze aplikaci početního hlediska. Určujícím faktorem pro něj bylo, zda politické strany mají v daném stranickém systému nějakou váhu. Tyto relevantní strany dělil na politické strany s koaličním potenciálem a na politické strany s potenciálem vyděračským. Budeme však muset Sartoriho hledisko relevance částečně upravit, protože jeho koncept byl tvořen primárně v jiných podmínkách a také pro jiné historické období.

Přínosem práce pak může být ponaučení z obou extrémů, tedy z prvorepublikového multipartismu i z dlouhého období vlády jedné politické strany. Jako další cíl této absolventské práce můžeme považovat samotný pokus o vysvětlení toho, jak vznikaly politické strany, které ovlivňovaly politickou scénu Československa. Práce může též přispět vysvětlením historických mezníků, událostí a vztahů, jež měli vliv na další děje v historii Československa, především na redukci počtu politických stran v Druhé, resp. Třetí Československé republice, a dále na tvorbu vhodného podhoubí pro nástup nedemokratických režimů.

1. POLITICKÉ STRANY

1.1 Vymezení pojmu politická strana

Pro vymezení a pochopení konkrétních teorií, jako jsou Rokkanova a Lipsetova, je nutné nejprve definovat pojem *politická strana*. Tento krátký úvod se nesnaží detailně zmapovat teorii politických stran, přesto je však nutné učinit elementární teoretické vymezení tohoto pojmu, poněvadž politické strany jsou jedním z hlavních pilířů fenoménu, jímž se tato práce zabývá, tedy teorií konfliktních linií.

Politické strany zaujímají v každém politickém systému jednu ze stěžejních rolí. Samotný název politická strana má svůj původ v latinském slově „*pars*“, tj. oddíl. Latinský výraz může evokovat i jiné české hovorové označení politické strany, tzv. politickou partaj, případně také anglický název „*party*“. Definice politických stran existuje velké množství. Některé jsou velmi obsáhlé, jiné se snaží vyjádřit hlavní charakteristiky politických stran v několika bodech. Mezi nejpoužívanější definice patří definice Giovanniho Sartoriho (1924–2017). Podle tohoto italského politologa je politická strana: „politická skupina účastníci se voleb a která je schopna jejich prostřednictvím prosadit své kandidáty do veřejných úřadů.“¹ Velkým kladem definice je jednoduchost vyjádřená minimálním množstvím atributů politických stran. Pokud bychom ji však vnímali jako nedostatečnou, nabízí se nám vymezení, se kterým přichází Joseph La Palombara (nar. 1925) a Myron Weiner (1931–1999), jež politické strany pojímají jako:

„organizace, jež vytvářejí místní organizace, které se snaží o volební podporu veřejnosti, plní důležitou roli při výběru a výchově politiků a zaměřují se na udržení nebo uchopení moci buď samostatně, nebo v koalici s jinými.“²

¹ SARTORI, Giovanni. *Parties and party systems: a framework for analysis*. New York: Cambridge University Press, 1976-, s. 64.

² WEINER, Myron. a Joseph LA PALOMBARA. *Political parties and political development*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1966, s. 29.

Politické strany jsou jedním z reprezentantů veřejných zájmů určitých sociálních skupin, dalšími jsou nestranické skupiny, např. zájmové skupiny. Klíma vyjmenovává základní odlišnosti mezi oběma skupinami, kdy se politická strana snaží prostřednictvím stranické soutěže jednak získat moc na daném území a jednak prosazovat své cíle vycházející z programového prohlášení či stranické ideologie.³ Nejdůležitějším rozdílem mezi stranami a nestranickými skupinami, z výše jmenovaných, je účast politických stran ve volbách, ale jak se již několikrát v historii ukázalo, tak i některé zájmové skupiny se rozhodly převzít politickou odpovědnost a kandidovat ve volbách. Tímto se etablovaly ve stranu a časem se dokonce některé z nich staly nedílnou součástí stranických systémů dané země.

Problém nastává i v případě, když chceme odlišit politickou stranu od politického hnutí. Politické hnutí je pojem širší než politická strana a jeho charakteristickým rysem je fakt, že není tolik organizované.⁴ V některých případech se členové politických stran dohodnou, že namísto názvu strana budou používat název hnutí, popř. liga, unie, či fórum, a to z důvodu negativní konotace, kterou pojem politická strana u některých voličů vyvolává.⁵ Tento fenomén je možno pozorovat také v našem současném stranickém systému (např. hnutí ANO), ale i v nedávné historii evropských stranických systémů (Občanské fórum u nás, příp. Solidarita v Polsku).

Bez existence politických stran by nemohla fungovat demokracie. Jejich důležitost podtrhuje i článek pět v české ústavě, který říká: „Politický systém je založen na svobodném a dobrovolném vzniku a volné soutěži politických stran respektujících základní demokratické principy a odmítajících násilí jako prostředek k prosazování svých zájmů.“⁶ Lze ale namítat, že i některé nedemokratické politické systémy mají jednu či více politických stran, ty však fungují na jiné bázi: „jako prostředek tyranie a útlaku.“⁷

³ KLÍMA, Michal. *Volby a politické strany v moderních demokraciích*. Praha: Radix, 1998, s. 15.

⁴ CABADA, Ladislav a Michal KUBÁT. *Úvod do studia politické vědy*. 2. rozš. a dopl. vyd. Praha: Eurolex Bohemia, 2004, s. 229.

⁵ STRMISKA, Maxmilián. *Politické strany moderní Evropy: analýza stranicko-politických systémů*. Praha: Portál, 2005, s. 12.

⁶ ČESKÁ REPUBLIKA. Ústava České republiky. In: *Sbírka zákonů*. Česká republika. Dostupné také z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/ViewFile.aspx?type=z&id=22427>

⁷ HEYWOOD, A. In: STRMISKA, Maxmilián. *Politické strany moderní Evropy: analýza*

V demokratických zemích strany potřebují tzv. stranickou podporu, díky ní se pak mohou ucházet ve volbách o místa v zákonodárných či výkonných sborech. Stranický *elektorát*⁸ se profiluje zejména ze skupin obyvatelstva, jejichž zájmy strana zastupuje (např. sociální demokracie nacházela v 19. století podporu u širokých mas dělnictva).

1.2 Vznik a vývoj politických stran

Politické strany v moderním slova smyslu začaly vznikat v období průmyslové revoluce. Devatenácté století bylo obdobím velkých změn, kdy docházelo k proměně tradiční společnosti v tzv. moderní společnost.⁹ Četný vznik politických stran v 19. století byl jen jednou z mnoha změn, které se v tomto století udály. Takovýto vznik politických stran byl především umožněn rozšiřováním volebního práva, ke kterému docházelo od konce 18. století. Volební právo se netýkalo každého občana státu, zpočátku to byla spíše výsada. V některých zemích se volilo podle majetkových poměrů, jinde zase podle barvy pleti. První všeobecné volby se uskutečnily v roce 1789 ve Francii.¹⁰ Volební podmínky se v jednotlivých státech sice lišily, dlouhou dobu však měly minimálně jeden rys společný – volební právo se netýkalo žen. Za toto právo bojoval v roce 1865 liberální filozof John Stuart Mill (1806–1873), což mu vyneslo místo v britském parlamentu. První zemí, která však až v roce 1893 uzákonila volební právo pro ženy, byl Nový Zéland.¹¹

stranicko-politických systémů. Praha: Portál, 2005, s. 10.

⁸ Pojem *elektorát* je synonymem českého slova *voličstvo*.

⁹ Tento přerod v moderní společnost s sebou nesl změny v oblasti politické, sociální i ekonomické. Docházelo ke stěhování obrovského počtu lidí do městských sídel. S tím byl též spojen přesun pracovníků ze sféry zemědělské výroby do průmyslové sféry. Práce se koncentrovala na jedno místo, nejčastěji do továren v zázemí měst. V důsledku urbanizace vzrostl počet městských sídel. S obdobím průmyslové revoluce jsou spojené taktéž mnohé nové fenomény, ať už pozitivní, či negativní. Typickým příkladem je zlepšení kvality zdravotní péče, dále růst gramotnosti, rozšiřování volebního práva, docházelo k sekularizaci společnosti, ale také k rozpadu tradiční formy rodiny, či vzrůstu nacionalismu.

¹⁰ ŘÍCHOVÁ, Blanka. *Úvod do současné politologie: [srovnávací analýza demokratických politických systémů]*. Praha: Portál, 2002, s. 134.

¹¹ KELLY, Paul a kol. *Knihy politiky*. Praha: Euromedia Group, 2015, s. 207.

Objasnit vznik politických stran se již pokusilo mnoho odborníků v historii oboru politologie. Každý z nich přichází s konceptem, kterým se snaží hodnověrně vysvětlit tento proces. V této části se zaměříme na několik nejznámějších teorií vzniku politických partají. Tyto teorie bychom mohli rozdělit do několika kategorií. Německý politolog Klaus von Beyme (nar. 1934) vymezuje tři základní kategorie. První z nich je tzv. institucionální teorie. Jejím typickým příkladem je geneze politických stran tak, jak ji vysvětluje Maurice Duverger (1917–2014). Druhou z nich je teorie kritických situací, jejímž hlavním principem při zrodu stran je vznik států, případně může docházet ke vzniku stran za současného rozpadu ústavního systému (teorie Petera Maira). Třetí je pak modernizační teorie, kterou zajímají sociální a ekonomické činitele působící při vzniku politických stran (např. teorie Rokkanova, La Palombary či Weinerova).¹²

Miroslav Novák (nar. 1953) přidává k institucionálnímu přístupu ještě další tři. Jednak developmentalistický a historicko-konfliktní přístup, které Beyme řadí mezi modernizační přístupy¹³, dále pak přístup funkcionalistický. Poslední jmenovaný osvětluje původ politických stran funkcemi, jež plní. Novák ve své knize uvádí příklad jedné takové funkce, tzv. tribunské, tj. funkce připisovaná politickým stranám, hájící zájmy obyvatelstva, jež si připadá, že dostatečně neparticipuje na daném systému. Část takového segmentu společnosti vyhledává strany, které jdou proti tomuto systému a jeho hodnotám. Tyto strany pak plní vlastně tribunskou funkci, kdy paradoxně nepřímo napomáhají k posílení životaschopnosti tohoto systému.¹⁴

Výše byly zmíněny tři teoretické přístupy Klause von Beymeho. Prvním z nich byl institucionální pohled. Do této kategorie patří bezesporu teoretický přístup, se kterým přichází francouzský právník, sociolog, politolog a politik Maurice Duverger. Jeho koncept geneze politických stran navazuje na období rozšíření volebního práva v devatenáctém století a na vazby vůči parlamentu. Rozlišuje totiž strany na ty, které mají parlamentní původ a na ty, které vznikly mimo parlament. V prvním případě strany

¹² FIALA, Petr a Maxmilián STRMISKA. *Teorie politických stran*. Dotisk [i.e. 2. vyd.]. Praha: Barrister, 1998, s. 52.

¹³ Tamtéž.

¹⁴ NOVÁK, Miroslav a Maxmilián STRMISKA. *Systémy politických stran: úvod do jejich srovnávacího studia*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997, s. 41.

vznikaly na parlamentní půdě, kde docházelo ke sblížení poslanců, ať už na základě názorové podobnosti, tak i na bázi prostorové blízkosti (totiž jejich regionální příslušnosti).¹⁵ Tito poslanci se pak podíleli na vytváření nové strany. V 19. století takto „interně“ vznikaly zejména konzervativní a liberální strany. Takovým příkladem v naší politické historii jsou mladočeši. Poněvadž tento typ strany vznikl na půdě parlamentu, neměl tak silnou vazbu na voliče jako druhý typ, tudíž pro něj rozšiřování volebního práva znamenalo nutnost určité revize. Druhým typem stran byly politické strany s mimoparlamentním původem. Za předchůdce těchto stran můžeme považovat určité zájmové skupiny (např. odbory, církve), z nichž pak vznikaly první velké politické strany (socialistické, sociálnědemokratické, křesťanské). Těmto skupinám obyvatelstva často chyběli zástupci jejich zájmů v parlamentu, proto byly nuceny soustředit se na jiný způsob formování politické strany. Pro tyto politické formace bylo typické, že měly velmi propracovanou stranickou hierarchii a strukturu. Významným prvkem pro vznik strany, jak uvádí Duverger, je etablování všeobecného volebního práva. Fiala a Strmiska se však domnívají, že i bez splnění této podmínky může dojít ke vzniku masových stran (sociální demokracie, agráři, příp. katolická strana). Příkladem mohou být právě české země na přelomu 19. a 20. století, kde došlo ke zformování stranického systému při omezeném volebním právu.¹⁶ Svou teorií Duverger vysvětlil důvody vzniku obou typů stran, ale teprve další přístupy dokázaly zahrnout i jiné důležité prvky, které sehrály roli při utváření politických stran (např. ekonomické, sociální aj.).

Duverger v rámci politologie vymezil ještě druhou kategorizaci a rozdělil politické strany na kádrové a masové, přičemž vychází z výše uvedené institucionální teorie. Jak již název napovídá, kádrová strana je spojena s kádrou¹⁷. Jedná se o stranu zaměřenou na vybrané jedince, kteří stojí v čele strany, spíše než na masy lidí. Zpočátku jim nešlo o navyšování počtu členů strany, vzhledem k dané situaci to nebylo nutné. Stát

¹⁵ STRMISKA, Maxmilián. *Politické strany moderní Evropy: analýza stranicko-politických systémů*. Praha: Portál, 2005, s. 13.

¹⁶ FIALA, Petr a Maxmilián STRMISKA. *Teorie politických stran*. Dotisk [i.e. 2. vyd.]. Praha: Barrister, 1998, s. 54.

¹⁷ Pro některé osoby má výraz kádr negativní konotaci, a to díky minulému režimu, kdy výraz „kádrovák“ označoval osobu, která jiné jedince prověřuje, tedy káduje. Samotný výraz kádr má svůj původ ve francouzském jazyce, „cadre“ znamená rámec. V rámci Duvergerova pojetí jde o osoby ve vedení strany.

se členem strany nebylo úplně jednoduché, docházelo k tomu buď *kooptaci*¹⁸, nebo pokud došlo k přimluvě jiného člena.¹⁹ Tento typ je vývojově starší, vznikající ještě před masovým rozšiřováním volebního práva, a proto se tyto strany nemusely tolik strachovat o voličstvo. Hledáme-li příklady v české politické historii, mohli bychom uvést vznik *České národní strany* (Staročechů), v 90. letech 20. století pak také vznik *Občanské demokratické aliance* (ODA), která kompenzovala malou členskou základnu tím, že sázela na vlivné osobnosti.²⁰

Druhý typ stran z Duvergerovy kategorizace, tedy strany masové, jsou vývojově mladší. Jednalo se převážně o strany mimoparlamentní. Vznikaly takto především strany socialistické, sociálně-demokratické či křesťanské. Díky tomu, že měly tyto strany nevýhodné postavení (mimoparlamentní, navíc byly vnímány jako antisystémové), tvořily si propracovanou organizační strukturu s funkčním stranickým aparátem. Na rozdíl od kádrových stran měly také daleko početnější členskou základnu, která mohla aktivně pracovat pro stranu ve volebních kampaních. Strany socialistické, příp. sociálně-demokratické, disponovaly též širší voličskou základnou, tvořenou zejména dělnictvem, což se stalo výhodné po zavedení všeobecného volebního práva. Oproti kádrovým stranám byly také jasně programově vymezeny, což dávalo jejich voličům možnost se s nimi jasně identifikovat.²¹

Po druhé světové válce dochází ke změnám v západních společnostech, roste střední třída, zvyšuje se životní úroveň, dochází i k proměnám na politické scéně. Tento proces vrcholil v 60. letech 20. století. Politická scéna byla dlouhou dobu poměrně stabilní. Lipset a Rokkan mluví o zamrznutí stranických systémů ve většině

¹⁸ Kooptace je pojem označující způsob volby člena nějaké instituce (politické, obchodní aj.). Termín kooptace vychází z latinského slova *cooptatio* (doplňování volbou). Lze tedy jednoduše kooptaci definovat jako proces, kdy samotní voliči nejsou voliteli nových členů do daného orgánu, nýbrž sám orgán rozhoduje o tom, kterého člena zvolí. Je jí vyčítána jistá nedemokratičnost, ale někdy je vhodná např. v obchodních společnostech, a to v případě, kdy je dané místo možno obsadit vysoce kvalifikovaným člověkem. V politické historii naší země bychom ale kooptaci objevili hned v několika případech (např. Národní výbor československý byl v roce 1918 kooptací rozšířen na 256 poslanců).

¹⁹ JÁNOS, Simon. The Change of Function of Political Parties at the Turn of Millennium. *Central European Political Science Review*. 2002, 3(9), p. 9.

²⁰ STRMISKA, Maxmilián. *Politické strany moderní Evropy: analýza stranicko-politických systémů*. Praha: Portál, 2005, s. 15.

²¹ Tamtéž

západoevropských zemí (tzv. *freezing*).²² Stranické systémy jednotlivých zemí etablované po první světové válce zůstaly, i přes hluboké sociální, kulturní, ekonomické a politické změny, v podstatě do konce 60. let 20. století v nezměněné podobě. V šedesátých letech se však objevují mladí voliči, kteří nezažili problémy 30. a 40. let, jsou jinak ideově orientovaní a vyhledávají nový typ strany zaměřený na postmateriální hodnoty. Všeobecně platí, že tam, kde existuje nabídka, je i poptávka. Vznik nového typu stran funguje právě na tomto principu. Mění se dosavadní zaběhlé stranické systémy a dochází k tzv. rozmrznutí stranických systémů (*unfreezing*). Tento princip samozřejmě nelze aplikovat rovnoměrně na všechny stranické systémy (někde dokonce docházelo i k rozdílům v rámci jednoho státu). Autoři sami přiznávají, že některé země se vymykají jejich konceptu. Rokkan tuto nejednotnost vysledoval ve Skandinávii, kde např. dánský stranický systém v roce 1973 prodělal radikální transformaci (zdvojnásobení počtu parlamentních stran, snížení volebních zisků u zavedených stran), zatímco švédský stranický systém šel cestou pomalé změny.²³

Duvergerovo pojetí již také plně nereflektovalo soudobou politickou scénu, kterou poznamenaly změny ve společnosti, a na níž se objevil jiný typ stran. Otto Kirchheimer (1905–1965) tak přichází s dalším novým typem politické formace, který nazývá *catch-all strana*. Synonymem pro výraz *catch-all strana* je strana univerzální, všelidová či všežravá. Princip fungování *catch-all stran* je tak někde na půli cesty mezi stranou kádrovou a masovou. Tento typ politické formace se snaží otevřít všem voličům, tzn., že základnu netvoří sporadický počet jedinců, jak je tomu u strany kádrové, ale zároveň se snaží nebýt stranou antisystémovou, jak tomu mnohdy bylo u stran masových. Jednoduše řečeno šlo o to vytvořit „stranu pro všechny“ (*catch-all stranu*), čehož využily zejména strany masové, které se přizpůsobily a otevíraly se novým tématům, jež pro ně do té doby byla nepřijatelná. Politické strany, které původně smýšlely radikálně, se najednou

²² LIPSET, Seymour Martin; ROKKAN, Stein. Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction. In: Lipset, S. M., Rokkan, S. (eds.): *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspective*. New York – London: The Free Press, 1967, s. 1-64.

²³ HLOUŠEK, Vít a Lubomír KOPEČEK. *Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2004, s. 39-42.

přizpůsobily nově se rodící střední třídě, která už tolik radikální nebyla.²⁴ Pokud přistoupíme k simplifikované charakteristice *catch-all strany*, můžeme zmínit následující znaky: „drastické omezení ideologické zátěže; zvýšení úlohy stranického vedení; snížení úlohy individuálního členství ve straně; méně důrazu na úzké partikulární zájmy; zajištění přístupu k různorodým skupinovým zájmům.“²⁵ U nás bychom v 60. letech tento konceptuální model hledali marně, avšak u našich sousedů v Německu a Rakousku vzorové exempláře *catch-all stran* nalézt můžeme. Jsou jimi obě sociálnědemokratické strany (v Německu *Sozialdemokratische Partei Deutschlands*, v Rakousku pak *Sozialdemokratische Partei Österreichs*).²⁶

V roce 1995 přichází s dalším modelem politické strany dva politologové Richard Katz (nar. 1947) a Peter Mair (1951–2011). Tento model se nazývá strana kartelu (kartelová strana). Je to nový typ strany, který vzniká po roce 1970.²⁷ Jednou z charakteristik je, že se kartelová strana vzdaluje svým voličům a taktéž svým členům. Mezi jednotlivými stranami dochází k názorovým shodám. Voliči se nemohou rozhodnout, koho volit, poněvadž strany mají podobně laděný politický program. Politickým formacím jde pouze o to, aby obsadily pozice ve státních orgánech, z čeho mohou profitovat ziskem státních peněz (za volební úspěchy). Využívají ke zviditelnění masových médiích typu televize, tisku či rozhlasu. Příkladem takových společností, kde díky vhodným podmínkám mohlo docházet ke vzniku kartelových stran, bylo Německo, Rakousko či země Skandinávského poloostrova.²⁸

²⁴ STRMISKA, Maxmilián. *Politické strany moderní Evropy: analýza stranicko-politických systémů*. Praha: Portál, 2005, s. 16.

²⁵ KLÍMA, Michal. *Volby a politické strany v moderních demokraciích*. Praha: Radix, 1998, s. 48.

²⁶ KLÍMA, Michal. „Catch-all“ strany O. Kirchheimera: Strana univerzálního typu. *Politologický časopis* [online]. 1996, 3(3), 225-234 [cit. 2017-05-19]. Dostupné z: <http://www.politologickycasopis.cz/userfiles/file/1996/3/1996-3-2-K1%C2%B0ma-Catch%20all%20strany%20O%20Kirchheimera.pdf>.

²⁷ KATZ, R. S. a P. MAIR. Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party. *Party Politics*. 1995, 1(1), p. 5-28.

²⁸ KLÍMA, Michal. *Volby a politické strany v moderních demokraciích*. Praha: Radix, 1998, s. 59.

Dalším velmi známým dělením politických stran je klasifikování z hlediska politického spektra na levice a pravici. Mezi občany je tento přístup oblíbený, ovšem v rámci politologie je mu vyčítáno přílišné zjednodušení, které nedokáže plně postihnout širokou škálu politických stran. Pojetí pochází z francouzského prostředí, kde v parlamentu v 18. století zasedala šlechta napravo od přednášejícího a zástupci demokratické části nalevo. Klasifikaci podmiňuje zejména socioekonomický aspekt. Levice je tradičně spojována se sociálně zaměřenou politikou (sociální jistoty), zaměřena na kolektiv a snížení nezaměstnanosti. Pro pravici je pak charakteristické zaměření na jednotlivce, jeho podnikatelské schopnosti, liberalizaci trhu a snížení inflace. K levici bývají nejčastěji přiřazovány strany sociálnědemokratické, komunistické a strany zelených, k pravici pak strany liberální, konzervativní, příp. křesťanskodemokratické. V některých případech můžeme mluvit o tzv. straně středu (centristická strana), jež přebírá hlavní ideje z obou stran politického spektra. Na okraji spektra můžeme nalézt tzv. antisystémové strany.²⁹

Od Duvergerova pojetí přes vývojové typy politických stran a bipolární rozdělení na pravici a levice se dostáváme k ideově-pragmatickému rozdělení Klause von Beymeho (někde též nazývané stranické, stranicko-politické, ideologické či duchovní rodiny). Typologii stranických rodin, která je mezi politology velmi oblíbená, prezentoval Beyme v roce 1982 ve své knize *Parteien in Westlichen Demokratien*. On sám nazývá stranické rodiny *familles spirituelles* (francouzský výraz pro duchovní rodinu). Nebyl však prvním, kdo přišel s podobným pojetím, o dva roky před ním to byl ve Francii Daniel-Louis Seiler (nar. 1943).³⁰ Beymeův koncept byl sestavován na základě teorie konfliktních linií, jež je jedním z výchozích bodů této práce.³¹ Stranické rodiny jsou konstruovány podle několika kritérií. Prvním z nich je původ stran, dalším ideově-programový profil, někteří autoři zmiňují ještě třetí kritérium, a to členství v nadnárodních stranických strukturách.³² První

²⁹ DAVID, Roman. *Politologie: základy společenských věd*. 5., přeprac. a rozš. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003, s. 73.

³⁰ HLOUŠEK, Vít a Lubomír. *Politické strany: původ, ideologie a transformace politických stran v západní a střední Evropě*. Praha: Grada, 2010, s. 14.

³¹ FIALA, Petr a Maxmilián STRMISKA. *Teorie politických stran*. Dotisk [i.e. 2. vyd.]. Praha: Barrister, 1998, s. 89.

³² STRMISKA, Maxmilián. *Politické strany moderní Evropy: analýza stranicko-politických systémů*. Praha: Portál, s. 31.

dva aspekty jsou si v mnohém podobné, opírají se právě o teorii konfliktních linií, jejímž předpokladem je, že jednotlivé strany vznikaly v určité historické etapě na základě toho, že hájily zájmy určité části společnosti proti zájmům části jiné. Beyme ve své práci vymezil devět duchovních rodin:³³

1. liberální a radikální
2. konzervativní
3. socialistické a sociálnědemokratické
4. křesťansko-demokratické
5. komunistické
6. agrární
7. regionální a etnické
8. pravicově-extremistické
9. ekologické

Po Seilerovi a Beymeovi přichází s dalším pojetím konceptu stranických rodin ve své knize *Representative Government in Modern Europe* (2001) Michael Gallagher, Michael Laver a Peter Mair, kteří zavedli právě již zmíněné třetí kritérium: členství v nadnárodních stranických strukturách. Příkladem takovýchto struktur mohou být třeba jednotlivé frakce v Evropském parlamentu. Autoři dělí politické strany do skupin: na levicové stranické rodiny (sociální demokraté, komunisté, nová levice, strany zelených), na rodiny středu a pravice (křesťanští demokraté, konzervativci, liberálové, agrární nebo centristické strany, strany krajní pravice), ostatní strany a postkomunistické stranické rodiny.³⁴ Zároveň neakceptují regionální a etnické strany jako samostatnou rodinu. Můžeme si povšimnout, že tento nedávno vzniklý koncept přichází s další stranickou

³³ BEYME, Klaus von. *Political parties in Western democracies*. New York: St. Martin's Press, 1985, s. 29-159.

³⁴ GALLAGHER, Michael, Michael LAVER a Peter MAIR. *Representative Government in Modern Europe*. 5rd ed. Berkshire: McGraw-Hill Education, 2011, s. 238-275.

rodinou, nazývanou Nová levice, která je ale podle autorů díky tamní volební podpoře fenoménem pouze v zemích Skandinávského poloostrova.³⁵

³⁵ MAŠKARINEC, Pavel. Analýza ideově-programového profilu švédské Levicové strany z hlediska politického extremismu a radikalismu. *Středoevropské politické studie*. 2008, X(1), s. 49.

2. TEORIE KONFLIKTNÍCH LINIÍ

2.1 Stein Rokkan a jeho teoretické koncepty

Norský politolog Stein Rokkan (1921–1979) přišel počátkem 60. let 20. století s koncepcí konfliktních linií. Rokkanovo dílo přesahovalo hranice samotné politologie, svými myšlenkami nepochybně přispěl i do oboru sociologie. Jen namátkou se jedná např. o model Evropy a konceptuální mapu Evropy, dále pak čtyři prahy demokratizace (práh legitimace, inkorporace, reprezentace, exekutivní moci), a také popsal, jakým způsobem se utváří vztah mezi centrem a periferií aj. Hloušek a Kopeček si všímají, že za Rokkanova života nevyšlo žádné jeho vrcholné dílo, avšak v roce 1999 bylo vytvořeno souborné dílo Rokkanových textů.³⁶ Dílo nese název *State Formation Nation-Building and Mass Politics in Europe. The Theory of Stein Rokkan*. Jsou pod ním podepsáni Peter Flora (nar. 1944), Stein Kuhnle (nar. 1947) a Derek Urwin (nar. 1939).

V práci se však budeme soustředit zejména na koncept konfliktních linií, v originále *cleavages*. Touto teorií chtěl Rokkan vysvětlit principy, na jejichž základě vznikaly politické strany v Evropě v 19. a 20. století. V českém vědeckém prostředí se používají pro tento fenomén různé výrazy, např. „konflikt“, „rozštěpení“, „rozpor“, „konfliktní linie“, či pojem „štěpení“.³⁷ Jako nejvhodnější se ukazuje používat termín „konfliktní linie“:

„...toto slovní spojení nejlépe postihuje dynamiku soupeření, konfliktu mezi jednotlivými politickými stranami a zároveň také obraz společnosti určitého státu, která je z různých důvodů politicky či

³⁶ HLOUŠEK, Vít a Lubomír KOPEČEK. *Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2004, s. 11.

³⁷ Politologové pro fenomén „*cleavages*“ používají různá označení. Jak uvádí Vít Hloušek a Lubomír Kopeček (2004), tak výrazu konflikt a rozštěpení užívá Miroslav Novák, termínu rozpor Michal Klíma, pojmu konfliktní linie např. Petr Fiala a Maxmilián Strmiska, Blanka Říhová pak užívá názvu štěpení.

kulturně rozdělena a toto rozdělení se odráží v existenci různých soupeřících politických stran.³⁸

Stěžejním textem, kde byla tato koncepce podrobně rozpracována, je studie *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspective* vydaná v roce 1967. Vznikla ve spolupráci s jeho kolegou, americkým sociologem Seymourem Martinem Lipsetem (1922–2006). Jejich premisou bylo, že konflikty, kterými si Evropa prošla za posledních 400 let, měly svůj podíl na tvorbě štěpících linií. Takovými historickými událostmi byly různé revoluce (národní, průmyslová, mezinárodní) či reformace, při nichž vznikaly kritické body („*critical junctures*“), které danou společnost štěpily.³⁹

V době, kdy se rodila masová politika (zejména v 19. století), docházelo k přerodu různých skupin obyvatelstva v první politické strany. Státy se tzv. demokratizovaly a větší masy obyvatelstva nabývaly práva volit své zástupce. Rokkan tento proces analyzuje a uvádí čtyři prahy demokratizace:

- 1) práh legitimize: k jeho překročení došlo ve chvíli, kdy se mohly, do té doby politicky marginalizované osoby, začít veřejně projevovat ve smyslu veřejných protestů.
- 2) práh inkorporace: u něj došlo k překročení v okamžiku, kdy dříve politicky znevýhodnění lidé mohli začít volit své zástupce do veřejných funkcí.
- 3) práh reprezentace: znamenal posun ve smyslu, že u marginalizovaných osob nezůstalo již jen u práva na protesty a volby reprezentantů, ale oni sami mohli vstupovat jako skupina do procesu ucházení se o veřejné funkce.

³⁸ HLOUŠEK, Vít. Koncept konfliktních linií a problematika evropské integrace. *Sociologický časopis*, Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007, roč. 43, č. 2, s. 361-378.

³⁹ KOPEČEK, Lubomír. Aplikace rokkanovské teorie cleavages na české politické strany na počátku éry masové politiky. *Středoevropské politické studie*, Brno: Mezinárodní politologický ústav MU Brno, 2002, IV(2-3), s. 2.

- 4) práh exekutivní moci: nejvyšší práh byl překročen ve chvíli, kdy se vláda stala odpovědnou parlamentu a sestavování vládních kabinetů se dělo na podkladě volebních výsledků.⁴⁰

V rámci každé společnosti existují sociální skupiny (segmenty). Specifickým znakem těchto skupin je jejich vzájemná odlišnost. Mohou se lišit svými zájmy (např. zaměstnavatelské vs. zaměstnanecké zájmy). Dochází-li k jejich střetu, vzniká určité napětí. Trvá-li tato tenze delší dobu a je-li dostatečně silná, může z ní vzejít nová konfliktní linie. „Pro vznik konfliktní linie je důležité, aby si daná skupina byla vědoma své kolektivní identity.“⁴¹ Klíma uvádí ještě třetí podstatnou podmínku, a tou je organizace dané skupiny s cílem prosazení konkrétního zájmu, která je většinou uskutečňována formou vzniku politické strany. Ve své knize uvádí i příklad, kdy byly první dvě základní podmínky splněny, ale nebyla dodržena třetí podmínka. Taková situace nastala ve Spojeném království Velké Británie a Severního Irska, kde byl dodržen první požadavek, tedy existence národnostní skupiny Skotů, Irů, Angličanů a Velšanů. Současně s ním byl splněn i požadavek druhý, kdy si jednotlivé národy uvědomovaly příslušnost ke svému národu, avšak po dlouhou dobu nedošlo ke vzniku národnostních stran.⁴² Rokkan s Lipsetem uvádí 4 konfliktní linie, jež se utvářely během dvou revolucí (národní a průmyslové). Obě revoluce zapříčinily tvorbu konfliktů na teritoriální a funkcionální úrovni. Konfliktní linie centrum-periferie (teritoriální dimenze) a církev-stát (funkcionální dimenze) se etablovaly během národní revoluce. Průmyslová revoluce pak dala vzniknout konfliktu město-venkov (teritoriální dimenze) a vlastníci-pracující (funkcionální dimenze). O něco později se uskutečnila další z revolucí, tzv. mezinárodní⁴³, která vytvořila konflikt mezi socialisty a komunisty.

⁴⁰ ROKKAN, Stein. Mass Politics. In: FLORA, Peter, Stein. KUHNLE a Derek W. URWIN. *State formation, nation-building, and mass politics in Europe: the theory of Stein Rokkan*. New York: Oxford University Press, 1999, s. 246-247.

⁴¹ STRMISKA, Maxmilián. *Politické strany moderní Evropy: analýza stranicko-politických systémů*. Praha: Portál, 2005, s. 19.

⁴² KLÍMA, Michal. *Volby a politické strany v moderních demokraciích*. Praha: Radix, 1998, s. 68-69.

⁴³ Mezinárodní revoluce je někdy nazývána bolševickou revolucí.

Tabulka č. 1: Přehled konfliktních linií

	Teritoriální dimenze	Funkcionální dimenze
Národní revoluce	Konfliktní linie centrum-periferie	Konfliktní linie církev-stát
Průmyslová revoluce	Konfliktní linie město-venkov	Konfliktní linie vlastníci-pracující

Zdroj: HLOUŠEK, Vít. Koncept konfliktních linií v západní politické vědě a jeho proměny. Politologický časopis, Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 2002, IX, č. 4, s. 399.

Oba autoři se shodovali, že se stranické systémy ve zkoumaných zemích nějak výrazně nezměnily až do 60. let 20. století. Jde o tzv. zamrznutí stranických systémů (*freezing*). Avšak nemalé společenské změny, které se v 60. letech udály, přinesly změny i na poli politického soupeření. Docházelo k proměnám nejen ve struktuře politických stran, ale i v rámci voličských preferencí. První z uvedených změn podnítilo mimo jiné rozšiřování vlivu médií na politické strany, druhou ovlivnilo „nové voličstvo“, které většinou nezažilo hrůzy druhé světové války, a proto zastávalo jiné hodnotové měřítko. Docházelo též k procesu „přebíhání“ dříve stabilního voličstva k jiným politickým uskupením, a to zapříčinilo rozmrzání stranických systémů (*unfreezing*), kdy tradiční strany ustupovaly ze svých pozic úplně či částečně. Vznikaly nové politické formace, které nebyly zaměřeny jen na materiální hodnoty, ale také na postmateriální hodnoty, např. ochranu životního prostředí. Zavedené politické strany se najednou musely přizpůsobovat a přeorientoávat, pokud chtěly uzmout alespoň část voličstva novým stranám.⁴⁴

Zamyslíme-li se nad historickým vývojem v Československu, je zřejmé, že v případě československého stranického systému koncept *freezing* a *unfreezing* tak docela neplatil. Stranické poměry tu přežala nejprve druhá světová válka⁴⁵, později i nástup

⁴⁴ HLOUŠEK, Vít a Lubomír KOPEČEK. *Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2004, s. 39-42.

⁴⁵ Za Druhé republiky (30.9.1938 – polovina března 1939) se politické strany koncentrovaly do dvou uskupení. Strana národní jednoty byla tvořena zejména pravicově orientovanými partajemi a opoziční Národní strana práce pak sociálními demokraty, národními socialisty a některými jednotlivci z KSČ. Samotná KSČ byla v prosinci 1938 rozpuštěna. V Protektorátu byly politické formace sjednoceny do jedné jediné organizace – Národního souručenství. V tzv. Třetí republice (1945–1948) existovaly pouze čtyři strany, z toho tři spadaly pod tzv. Socialistický blok – Československá strana národně socialistická,

Komunistické strany Československa, která ovládla politickou scénu od roku 1948 do roku 1989. Zvláštním fenoménem se pro politologii stalo aplikování konfliktních linií na postkomunistické stranické systémy. Politologové se v těchto případech snaží o určování nových *cleavages*, které jsou buďto jedinečné, typické pro nějaký stranický systém (např. konfliktní linie na Slovensku, utvořená okolo osoby a politiky bývalého premiéra Vladimíra Mečiara – tedy mečiarismus versus antimečiarismus), nebo charakteristické pro vícero systémů stran ve státech střední a jihovýchodní Evropy (např. spor o podobu režimu, socioekonomická či nacionalistická konfliktní linie).⁴⁶

V současné době můžeme nejen v evropských stranických systémech sledovat spor ohledně migrace a uprchlictví, který dělí společnost v zásadě na dva segmenty. Tato názorová odlišnost se projevuje i v orientaci některých politických stran a hnutí (zavedených i nově vznikajících), a proto můžeme očekávat, že v dalších letech bude zkoumána i tato nová konfliktní linie.

Je potřeba ještě zmínit některé význačné koncepty, které nějakým způsobem navazovaly na původní rokkanovské pojetí konfliktních linií. Mezi nejproslulejší patří přístup amerického sociologa Ronalda Ingleharta (nar. 1934), který zkoumal změny, jež nastaly v 60. letech. Dospěl k závěru, že mladí lidé, kteří vyrůstali v jiných společenských podmínkách než jejich rodiče (neohrožení válkou; s lepší dostupností zboží a služeb aj.), mají jinou hodnotovou orientaci. Na tuto postmateriální linii navázaly nově vznikající politické strany, v evropském stranickém prostoru to byly například strany zelených.⁴⁷

Další velice známé pojetí pochází od nizozemského politologa Arenda Lijpharta (nar. 1936), jenž nepoužívá termín *cleavages*, nýbrž pojem ideologické dimenze, kterých vymezuje sedm. První čtyři jsou v podstatě totožné s pojetím Rokkanovým (dimenze socioekonomická, náboženská, kulturně-etnická a urbánně-rurální). Dimenzí pátou Lijphart navazuje na Ronalda Ingleharta a vymezuje tak dimenzi

Československá strana sociálně demokratická a Komunistická strana Československa. Poslední čtvrtá strana nesla název Československá strana lidová.

⁴⁶ STRMISKA, Maxmilián. *Politické strany moderní Evropy: analýza stranicko-politických systémů*. Praha: Portál, 2005, s. 28.

⁴⁷ STRMISKA, Maxmilián. *Politické strany moderní Evropy: analýza stranicko-politických systémů*. Praha: Portál, 2005, s. 24.

materialismus-postmaterialismus, šestou dimenzí pak představuje spor o podporu režimu. Na jedné straně jsou partaje, jež stávající režim podporují, na straně druhé pak partaje, které jej chtějí rozbít či reformovat. Poslední dimenzí je vztah politických subjektů k zahraniční politice. Lijphart upozorňuje na současnou konfliktní linii v otázce evropské integrace, přičemž na jedné straně existují eurooptimistické strany, na straně druhé pak euroskeptické.⁴⁸

V další části práce se zaměříme na charakteristiku jednotlivých konfliktních linií této teorie. Účelem je zprostředkovat základní vhled před samotnou aplikací na jednotlivé aktéry prvorepublikového stranického systému. Jeden z předních českých politologů Lubomír Kopeček (nar. 1975) dodává, že: „Rokkanův výklad je třeba brát komplexněji a nedogmaticky, protože její interpretace se někdy může mírně lišit.“⁴⁹

2.1.1 Konfliktní linie centrum-periferie

Národní revoluce dala vzniknout této konfliktní linii, kterou lze pozorovat v dimenzi teritoriální. Z národotvorného centra vycházely snahy o vytvoření moderního národa. Periferní oblast se cítila být nějakým způsobem ohrožena (např. etnicky či jazykově). Toto ohrožení mohlo být skutečné či pouze domnělé, avšak vždy bylo periferií pocíťováno. Z této pohnutky pak vycházelo jednání směřující k tomu, aby se daná oblast stala např. autonomní nebo nezávislou.⁵⁰

⁴⁸ HLOUŠEK, Vít a Lubomír KOPEČEK. *Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2004, s. 46-47.

⁴⁹ KOPEČEK, Lubomír. Aplikace rokkanovské teorie cleavages na české politické strany na počátku éry masové politiky. *Středoevropské politické studie*, Brno: Mezinárodní politologický ústav MU Brno, 2002, IV(2-3), s. 2.

⁵⁰ KOPEČEK, Lubomír. Aplikace rokkanovské teorie cleavages na české politické strany na počátku éry masové politiky. *Středoevropské politické studie*, Brno: Mezinárodní politologický ústav MU Brno, 2002, IV(2-3), s. 2.

Centrum reprezentuje místo, v rámci určitého politického systému, kde se koncentrují prostředky a zdroje politické moci. Nachází se v něm významné instituce ekonomického, politického či kulturního charakteru.⁵¹

Naopak periferie je definována jako místo, které je od centra vzdáleno, ale je pod jeho dohledem. Dalším charakteristickým rysem je politická, ekonomická či kulturní závislost na centru. Je možno určit horizontální a vertikální dimenzi *periferality*. Horizontální dimenzi představuje zeměpisné vymezení, kdežto vertikální je vymezena socioekonomickými charakteristikami obyvatelstva periferních oblastí a centra.⁵²

Tato *cleavage* dala vzniknout stranám autonomistickým. Někdy jsou tyto politické formace též nazývány strany teritoriální obrany.⁵³ Tento typ bychom mohli nalézt např. u politické strany, jež byla mezi prvními průkopníky československých politických partají, a to u *Národní strany* (staročeské). Po pádu Bachova absolutismu se stala strana reprezentantem českých zájmů ve Vídni. Bylo tomu tak cca 30 let. V roce 1874 se od strany oddělilo jedno z křídel, takto vznikla *Národní strana svobodomyšlná* (mladočeská strana). Po volbách do Říšské rady, které se konaly roku 1891, začal vliv staročechů upadat. V této době se na politické scéně objevil jiný typ politické strany než honorační, a to tzv. masové.⁵⁴

⁵¹ BARŠA, Pavel a Maxmilián STRMISKA. *Národní stát a etnický konflikt: politologická perspektiva*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999, s.179.

⁵² FRANK, L. Pojmy centrum a periferie v teorii Steina Rokkana a relevance jejich vymezení ve věku informačních technologií. *Středoevropské politické studie*, Brno: Mezinárodní politologický ústav MU Brno, 2002, IV(2-3), s. 3. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/cepsr/article/view/3899>.

⁵³ FLORA, Peter, Stein. KUHNLE a Derek W. URWIN. *State formation, nation-building, and mass politics in Europe: the theory of Stein Rokkan*. New York: Oxford University Press, 1999, s. 320.

⁵⁴ Typickou masovou stranou byly sociální demokraté, agráři aj.

2.1.2 Konfliktní linie církev-stát

Tato linie má svůj původ v národních revolucích. Na rozdíl od první konfliktní linie ji lze sledovat na úrovni funkcionální. Docházelo zde jednak k soupeření mezi katolicismem a protestantismem, dále k soupeření církve a státu o klíčovou roli ve společenském životě na daném území. Církev se mohly do této doby pyšnit obrovskou mocí, kterou ve společnosti měly, řídily různé instituce, např. školy. Vládnoucí vrstva proti tomuto měla výhrady, a tak se snažila církev v jejím fungování omezit.⁵⁵ Církev se bránila všemožnými způsoby, což vedlo ke vzniku této konfliktní linie, jež stojí za utvářením křesťansky orientovaných stran.

Bylo zjištěno, že ve státech se silnou katolickou populací je větší šance, že se ve společnosti vyskytuje náboženská *cleavage* než v zemích protestantských. Fungování tohoto principu politolog A. Lijphart dokládá příkladem stranického systému v Itálii či Rakousku, tedy ve státech s velkým zastoupením katolického obyvatelstva, kde křesťanskodemokratické strany vznikaly již od poloviny 19. století. Do další skupiny můžeme zařadit křesťanskodemokratické strany z Nizozemí či Německa. Tyto strany vznikaly až po druhé světové válce, a to spojením partají katolických a protestantských. Do poslední skupiny patří křesťanskodemokratické strany z protestantských států, kde ale nehrají významnější politickou roli. Jedná se zejména o klerikální strany ze severoevropských států vznikající po druhé světové válce.⁵⁶

Zajímavostí je případ Irska, o kterém je známo, že je silně katolické. Přesto, anebo možná právě proto, tu nedošlo k vytvoření silné katolické politické strany, poněvadž se katolické zájmy objevují běžně v programech ostatních politických stran.⁵⁷

⁵⁵ HLOUŠEK, Vít a Lubomír KOPEČEK. *Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2004, s. 36.

⁵⁶ KLÍMA, Michal. *Volby a politické strany v moderních demokraciích*. Praha: Radix, 1998, s. 91-92.

⁵⁷ KOPEČEK, Lubomír. Aplikace rokanovské teorie cleavages na české politické strany na počátku éry masové politiky. *Středoevropská politická studia*, Brno: Mezinárodní politologický ústav MU Brno, 2002, IV(2-3), s. 3.

2.1.3 Konfliktní linie město-venkov

Na rozdíl od dvou výše zmíněných *cleavages*, vznikla tato konfliktní linie během průmyslové revoluce v teritoriální dimenzi. Přejít od tradiční k moderní společnosti s sebou přinesl množství změn (politické, urbánní, demografické aj.). Nás ale bude zajímat především změna rozmístění obyvatelstva. S průmyslovou revolucí je totiž spojen přesun obyvatelstva z venkova do městských sídel. Lidé opustili tradiční formy práce v zemědělství ve prospěch práce v průmyslu, který se koncentroval ve městech nebo v jejich blízkém okolí. Mluvíme tedy o industrializaci společnosti, jež je spojena s urbanizací. Města se zároveň stávala centrem politického i kulturního života. Venkov se naopak dostával do marginálního postavení, a tak docházelo k vytváření štěpné linie, ze které se konstituovaly politické strany hájící zájmy venkova, tzv. agrární strany.

Docházelo tedy ke konfliktu mezi převážně konzervativně smýšlejícím venkovským obyvatelstvem (zde změny probíhaly velmi pomalu, proto je též známé sousloví tradiční venkov) a mezi obyvatelstvem městským, které si zakládalo zejména liberální, v menší míře také konzervativní strany.

Agrární strany se prosadily zejména ve skandinávských zemích a Švýcarsku. Žádného výrazného postavení naopak tato politická uskupení nedosáhla ve Francii, Itálii, Španělsku a zemích Beneluxu, poněvadž se zde konflikt utvářel na jiné bázi, zejména skrze rozdíly náboženské (křesťanskodemokratické strany převzaly místo agrárních rolí ochránitelek tradičních hodnot) a třídní.⁵⁸

2.1.4 Konfliktní linie vlastníci-pracující

Během průmyslové revoluce vznikl i tento rozpor (někdy nazývaný konfliktní linie zaměstnavatelé-zaměstnanci, příp. třídní konflikt), který je pozorovatelný v dimenzi funkcionální. V moderní společnosti se mění i fungování ekonomiky, přičemž na rozdíl od tradiční společnosti začíná rozvoj podnikání. Podnikatelé (zaměstnavatelé) mají ale

⁵⁸ KLÍMA, Michal. *Volby a politické strany v moderních demokraciích*. Praha: Radix, 1998, s. 99.

principiálně jiné zájmy než jejich zaměstnanci. Zaměstnanci si během 19. století začali hájit své zájmy a vytvářeli odbory a politické strany.

Pokud použijeme ve společenských vědách termín *třída*, je potřeba uvést, co tímto pojmem vlastně míníme. Sociologický slovník třídu definuje jako: „soubor osob se stejnou či podobnou ekonomickou úrovní, které jsou si vědomy svých společných zájmů.“⁵⁹ Tato ekonomická úroveň má vliv na další aspekty života jedince, tudíž z ní můžeme usuzovat a vysvětlovat politické či sociální chování jedince.

Tato konfliktní linie je podle Rokkana nejdůležitější, poněvadž má na rozdíl od předchozích tří na stranický systém vliv homogenizující a skrze ni docházelo k utváření nejvýznamnějších stran evropské pravice a levice.⁶⁰

Možnému zařazení komunistické strany do určité konfliktní linie se ve své publikaci věnuje Novák, který vylučuje možnost charakterizovat komunistické strany jakožto strany dělnické třídy, vidí je spíše jako formace elitářské. Nejde jim totiž ani tak o spokojenost dělníků, nýbrž spíše o prosazování ideologie, která je všem obyvatelům vnucována nenásilnou či násilnou formou. Tyto politické formace je proto nutné zařadit do jiné konfliktní linie. Francouzský politolog Maurice Duverger francouzské komunisty řadil do konfliktní linie Západ-Východ, jiní francouzští vědci jako Jean a Monique Charlotovi zasazují komunistickou stranu do konfliktu stát-občanská společnost. Autor teorie konfliktních linií Stein Rokkan říká, že na vznik komunistických stran má vliv tzv. mezinárodní revoluce.⁶¹ Mezinárodní revoluci pojímá jako jeden z tzv. *critical junctures* (kritických zlomů), který následuje po reformaci, národní a průmyslové revoluci. Došlo ke sporu o identitu dělnického hnutí, tedy ke konfliktu mezi zastánci národní (a reformně-socialistické) a mezinárodní (a revoluční) identity.⁶²

⁵⁹ MAŘÍKOVÁ, Hana, Miloslav PETRUSEK a Alena VODÁKOVÁ. *Velký sociologický slovník: II. svazek, P-Ž*. Praha: Karolinum, 1996, s. 1336.

⁶⁰ STRMISKA, Maxmilián. *Politické strany moderní Evropy: analýza stranicko-politických systémů*. Praha: Portál, 2005, s. 21.

⁶¹ NOVÁK, Miroslav et al. *Úvod do studia politiky*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011, s. 62-63.

⁶² STRMISKA, Maxmilián. *Politické strany moderní Evropy: analýza stranicko-politických systémů*. Praha: Portál, 2005, s. 21.

3. HISTORIE POLITICKÝCH A STRANICKÝCH SYSTÉMŮ ČESKÝCH ZEMÍ

V této části se budeme věnovat politickému a stranickému systému, který zde fungoval přibližně od roku 1848 do první světové války, dále charakterizujeme politický a stranický systém tzv. První Československé republiky. Výchozím bodem pro pochopení stranického systému jsou fakta o politickém systému. Zaměříme se i na některé politické strany, které sice nezaujímaly klíčové postavení ve svém stranickém systému, avšak i ony se podílely na utváření politické scény Předlitavska, příp. První republiky. Politickými stranami, které sehrály ústřední roli v systému stran První republiky se budeme podrobněji zabývat až v kapitole věnující se konfliktním liniím a jednotlivým stranám.

3.1 Politický systém českých zemí do roku 1918

V politickém systému tehdejší habsburské monarchie lze nalézt základy systému tzv. První republiky. Státní útvar byl sociálně velice pestrý. Na jeho území žili obyvatelé různých národností, odlišného náboženského vyznání i rozličných politických myšlenek. Od roku 1848, kdy proběhla v Rakouském císařství revoluce, až do vypuknutí první světové války došlo ve střední Evropě k velkým politickým změnám; stejně tak tomu bylo i v českých zemích. Od revolučního roku 1848 do roku 1918 vzniklo mnoho politických stran. Vliv některých partají přetrval do období tzv. První republiky. Parlamentarismus byl teprve v počátcích. „Politické strany nebyly v ústavně-právním systému monarchie fakticky zakotveny. Určitou oporu jim poskytoval pouze spolkový a shromažďovací zákon z roku 1867.“⁶³

K procesu geneze politických formací přispělo i rozšiřování volebního práva. Volebním právem do této doby disponoval pouhý zlomek obyvatelstva, který byl rozdělen nejdříve do čtyř kurií. Váha hlasů voličů z jednotlivých kurií však nebyla stejná.

⁶³ BALÍK, Stanislav, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER a Jakub ŠEDO. *Politický systém českých zemí 1848–1989*. 1. vyd. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 2003, s. 34.

První tři kurie (velkostatkářská, městská, kurie obchodních a živnostenských komor) nabyly v roce 1873 právo volit přímo a tajně, čtvrtá (kurie venkovských obcí) pak volila stále nepřímo skrze zvláštní kolegia volitelů, tudíž ani volba nebyla tajná.⁶⁴ Počet voličů se postupně navyšoval. K prvnímu navýšení došlo po volební reformě roku 1882, kdy se objevili tzv. pětizlatkoví voliči.⁶⁵ Znatelné navýšení počtu voličů pak přinesla tzv. Badeniho volební reforma, jež přichází s pátou kurií, ve které se volební právo vztahovalo na všechny muže. Mluvíme zde tedy o tzv. volebním právu všeobecném, nikoli však rovném. Nerovnost práva musíme zdůraznit, poněvadž nevelká kurie velkostatkářů volila větší počet poslanců než početná pátá kurie; navíc voliči, jež byli v první až čtvrté kurii, mohli volit též v páté kurii. První volby po nové Badeniho reformě byly volby do Poslanecké sněmovny Říšské rady v roce 1897. O deset let později, v roce 1907, byla uzákoněna nová Beckova volební reforma, která nesla název po tehdejším ministerském předsedovi. Díky této reformě byly zavedeny všeobecné, rovné, přímé a tajné volby do Říšské rady pro muže starší 24 let (právo volit se však nevztahovalo např. na vojáky a četníky).⁶⁶ Změna práv byla vítězstvím zejména pro dělnické voliče, jejichž hlas došel konečně zrovnoprávnění, taktéž i pro sociálnědemokratické strany, jejichž elektorát byl tvořen právě zejména dělnictvem. V květnových volbách roku 1907 byla u nás nevídaná volební účast, voleb se zúčastnilo 85 % oprávněných voličů. Příčinou byl zejména fakt, že právo volit bylo povinné. Lidem, kteří se volbě vyhýbali, hrozila nemalá pokuta.⁶⁷ Dodnes nalezneme některé státy, kde je volební právo zároveň povinností. Na evropském kontinentu k nim patří např. Belgie, Lucembursko či Řecko, ze států ležících mimo Evropu je to Austrálie či Brazílie. Ženy si na všeobecné, rovné, přímé a tajné volební právo musely ještě 13 let počkat, dokud jim Ústavní listina Československé republiky z 29. února 1920 nedeklarovala stejná volební práva jako mužům, a to konkrétně v hlavě druhé § 9: „Právo voliti do sněmovny poslanecké mají všichni státní občané

⁶⁴ Tamtéž, s. 29.

⁶⁵ Pětizlatkoví voliči se jim říkalo, poněvadž volební reforma z roku 1872 přiznávala volební právo těm, kteří ročně odvádí na přímých daních alespoň 5 zlatých.

⁶⁶ BALÍK, Stanislav, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER a Jakub ŠEDO. *Politický systém českých zemí 1848-1989*. 1. vyd. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 2003, s. 29-30.

⁶⁷ MOTÝL, Ivan. 1907: První svobodné volby bez ženských a opilců. *Týden.cz* [online]. [cit. 2017-04-08]. Dostupné z: http://www.tyden.cz/rubriky/domaci/volby-2010/volebni-retro/1907-prvni-svobodne-volby-bez-zenskych-a-opilcu_167147.html.

Československé republiky bez rozdílu pohlaví, kteří překročili 21. rok věku svého a vyhovují ostatním podmínkám řádu volení do poslanecké sněmovny.“⁶⁸ Stejný princip rovnosti pro muže a ženy platil i pro pasivní volební právo, tedy tzv. právo být volen do Poslanecké sněmovny a Senátu Národního shromáždění ČSR. Ženy si sice musely na všeobecné, rovné, přímé a tajné volební právo ještě počkat (viz výše), avšak volit mohly již dříve, a to od roku 1873, ale jen za podmínky, že měly ve vlastnictví velkostatek, a pokud tuto podmínku splňovaly, pak mohly volit prostřednictvím zástupce.⁶⁹

Způsob, jímž vznikaly politické strany v tehdejší Rakouské císařství, odpovídal obecnému trendu, který převládal v celé Evropě. Zpočátku se jednalo o utváření stran kádrů neboli honoračních stran, které měly úzkou členskou základnu. Časem se však začal objevovat nový typ politických uskupení, tzv. stran masových vzniklých jak externě (mimo parlamentní půdu), tak interně (ze stran již působících v parlamentním prostředí). Masové strany zavedly do politiky rozvinutější organizační síť politických stran a větší profesionalizaci. Partaje disponovaly také širší členskou základnou a měly pro voliče povětšinou čitelný politický program. Se širší členskou základnou byl spojen i fenomén tzv. prolínání politických sfér do nepolitických, kdy se politická strana snažila ovlivňovat široké spektrum společnosti. Politické strany chtěly „podchytit“ co největší počet voličů z různých sociálních segmentů, a tak budovaly různorodé organizace (zájmové, studentské, tělovýchovné, ženské aj.), vydávaly denní tisk a kalendáře. Honorační strany mohly existovat zejména díky financím, které získaly od dárců, jimiž byli samotní političtí představitelé, příp. sympatizanti strany. Masové partaje, hájících široké vrstvy obyvatelstva, mnohdy nízkopříjmové, musely finanční prostředky začít hledat jinde. Novou formou financování se stalo vybírání peněz od samotných členů politických stran (tzv. členských příspěvků).⁷⁰

⁶⁸ Ústavní zákon č.121/1920 Sb., Ústavní listina Československé republiky, Hlava druhá, § 9.

⁶⁹ VOJÁČEK, Ladislav; SCHELLE, Karel. *České právní dějiny*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 233.

⁷⁰ MALÍŘ, J. Systém politických stran v českých zemích do roku 1918. In: MALÍŘ, Jiří, Pavel MAREK a kol. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004*. sv. I. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2005, s. 19-22.

Zaměříme-li se na odlišné znaky evropských systémů politických stran, můžeme si všimnout, že v celém Předlitavsku⁷¹ docházelo ke vzniku politických partají, jenž byl podmíněn spíše nacionálními pohnutkami, kdežto pro západoevropské státy bylo typické, že politické strany vznikaly na základě ideovém. Ideová orientace byla v zemích Rakouska-Uherska převážně až druhotným určujícím prvkem. Toto tvrzení lze podložit už jen tím, že budeme zkoumat názvy tehdejších stran. Staročeská strana nesla oficiálně název *Národní strana*, němečtí liberálové pak *Deutschliberale Partei* a na Moravě *Deutschmährische Partei*.⁷²

3.2 Stranický systém v českých zemích do roku 1918

Výše jsme se pokusili nastínit základní charakteristiky politického systému, který existoval v českých zemích do roku 1918. Nyní se budeme orientovat na krátké představení hlavních politických uskupení, která v tomto systému fungovala. Politickým stranám, jež vznikly před rokem 1918 a sehrály stěžejní roli v systému stran První republiky, se budeme podrobněji věnovat až v kapitole o konfliktních liniích a jednotlivých stranách.

V tomto výčtu nelze zapomenout na stranu, která v 19. století měla vedoucí úlohu mezi českými stranami. Jedná se o *Národní stranu*, někdy nazývanou staročeši. Mohli bychom ji charakterizovat jako kádrovou politickou stranu (též honorační). Jedná se o nejstarší politické uskupení v českých zemích, které mělo své počátky již v roce 1848. Vznikla seskupením českého měšťanstva a v jejím čele můžeme nalézt takové osobnosti, jako např. historika Františka Palackého (1798–1876), advokáty Františka Ladislava

⁷¹ Předlitavsko je neoficiální název pro jednu ze dvou částí Rakouska-Uherska (1867–1918), druhou část pak tvořilo tzv. Zalitavsko. Oficiálním názvem bylo Království a země v říšské radě zastoupené (do roku 1915) či Rakousko (1915–1918). Do Předlitavska patřilo mimo jiné České království, Markrabství moravské či Vévodství Horní a Dolní Slezsko.

⁷² MALÍŘ, J. Systém politických stran v českých zemích do roku 1918. In: MALÍŘ, Jiří, Pavel MAREK a kol. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*. sv. I. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2005, s. 19.

Riegera (1818–1913), Aloise Pražáka (1820–1901) a Františka Augustina Braunera (1810–1880).⁷³

Z této strany se časem etablovala strana mladočeská, která byla více radikální a liberální. Oficiální název zněl *Národní strana svobodomyšlná*. Vznikla koncem roku 1874, ale její počátky sahají už do doby, kdy se začalo formovat mladočeské křídlo v *Národní straně*. „Program strany, zformulovaný Juliem Grégrem, kombinoval hodnoty občanských svobod, českého historického práva a specifického středoevropského liberalismu.“⁷⁴ Sám Grégr byl též majitelem hlavního politického periodika strany, tzv. *Národních listů*. Mezi významné představitele strany patřili kromě Julia Grégra (1831–1896) také Karel Sladkovský (1823–1880), Eduard Grégr (1827–1907) či Jakub Škarda (1828–1894).

V 90. letech 19. století pak postupně ustupovala ze svých pozic *Národní strana*, která přišla o parlamentní zastoupení na úrovni zemského sněmu i Říšské rady. Právě v tomto desetiletí docházelo k prvnímu masivnímu utváření politických stran na našem území, jež bylo spojeno s rozšiřováním volebního práva. Jednotlivé myšlenkové proudy se do této doby sdružovaly v obou zmíněných partajích, nyní však začalo docházet k jejich diferenciaci a zakládání nových politických stran, orientovaných na příslušný segment společnosti (sociální demokraté, agráři, křesťanské strany, národní socialisté). Zajímavým politickým proudem tohoto období byly tzv. pokrokové strany. Lze je považovat za jistou protiváhu mladočeské strany v tom smyslu, že nesdílely její konzervativní postoje. Ano, je pravdou, že v tomto směru se vyskytovala celá plejáda politických subjektů s různými ideologickými východisky, avšak dvě věci měly společné – prosazování českých státoprávních požadavků a víru v pokrok (proto pokrokové). Mnoho těchto pokrokových stran fungovalo pouze do první světové války, avšak jejich členové figurovali na politické scéně i během První republiky. K neznámějším

⁷³ CIBULKA, P. *Národní strana*. In: MALÍŘ, Jiří, Pavel MAREK a kol. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*. sv. I. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2005, s. 109.

⁷⁴ BALÍK, Stanislav, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER a Jakub ŠEDO. *Politický systém českých zemí 1848–1989*. 1. vyd. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 2003, s. 36.

osobnostem patřili T. G. Masaryk (1850–1937), Alois Rašín (1867–1923), František Drtina (1861–1925), Karel Baxa (1863–1938) či Antonín Hajn (1868–1949).⁷⁵

Po roce 1900 docházelo k zakládání dalších politických formací. V roce 1907 se konaly volby do Říšské rady, ve kterých si české strany rozdělily 108 mandátů. Nejvyššího zisku dosáhla agrární strana, která byla založena v roce 1899 a která získala 28 mandátů. Mladočeši obdrželi 26 mandátů. Třetí nejvyšší zisk patřil sociální demokracii, jež získala 24 mandátů.

Tyto volby v podstatě rozdělily českou politickou scénu na několik táborů:

1. Agráři vyhráli volby do Říšské rady nejen v roce 1907, ale též v roce 1911, kdy získali ještě o deset mandátů více. V čele strany stála od roku 1909 význačná osobnost tehdejší politické scény, a to Antonín Švehla (1873–1933).
2. Sociální demokraté skončili v parlamentních volbách v roce 1907 třetí, ale o čtyři roky později se stávají druhou nejsilnější stranou (přičemž si polepšili pouze o dva mandáty). Její předchůdkyně, Rakouská dělnická strana, vznikla v roce 1874 v Neudorfu. Roku 1878 byla pak v pražském Břevnově vytvořena její autonomní část, tedy *Československá sociálně demokratická strana*.⁷⁶ Na brněnském sjezdu se roku 1911 od autonomní strany oddělili tzv. centristé (*Česká sociálně demokratická strana dělnická*); ti však nedosáhli většího politického vlivu.⁷⁷ Ideově se straně blížili národní sociálové (1898) vedení Václavem Klofáčem (1868–1942).
3. Klerikální formace získaly v roce 1907 sedmnáct mandátů, poté ve volbách v roce 1911 žádný. Křesťanskodemokratické strany jsou často charakterizovány jako příliš konzervativní. Významný vliv na utváření klerikálních stran a jejich

⁷⁵ HARNA, Josef a Martin KUČERA, ed. *Politické programy českých "pokrokových" stran 1896–1920*. Praha: Historický ústav, 2010, s. 7.

⁷⁶ CIBULKA, Pavel. *Německé politické strany na Moravě (1890–1918): ideje – programy – osobnosti*. Praha: Historický ústav, 2012, s. 275.

⁷⁷ CABADA, Ladislav a David ŠANC. *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005, s. 13.

politické směřování měla encyklika *Rerum Novarum* papeže Lva XIII z roku 1891. První významnou stranou byla *Křesťansko-sociální strana* založená v roce 1894. S její zemskou moravskou organizací je spojeno i jméno katolického kněze Jana Šrámka (1870–1956). Významným politikem této doby byl také Mořic Hruban (1862–1945), který zastupoval *Katolickou stranu národní na Moravě*.

4. Měšťanský tábor byl tvořen *Národní stranou svobodomyslnou* a několika menšími stranami. Karel Kramář (1860–1937), jenž byl od roku 1897 předsedou mladočechů, se snažil sjednotit měšťanský tábor, avšak neúspěšně. Mladočeši ve volbách v roce 1907 získali druhý nejvyšší počet mandátů, malé měšťanské strany příliš neuspěly. O čtyři roky později si *Národní strana svobodomyslná* výsledkově pohoršila. „Měšťanský charakter strany neumožňoval podchycení nižších a středních vrstev české společnosti a voličský potenciál mladočechů se proto i nadále snižoval.“⁷⁸

3.3 Politický systém První Československé republiky

První republika vzniká dnem vyhlášení nezávislé Československé republiky 28. října 1918 a končí Mnichovskou dohodou (29. 9. – 30. 9. 1938). Po vyhlášení samostatného státu bylo potřeba zajistit fungování republiky, a tak byla dne 13. listopadu 1918 přijata tzv. prozatímní ústava. Prozatímní ústava převedla politickou moc z Národního výboru československého na Revoluční Národní shromáždění. Revoluční Národní shromáždění (dále jen RNS) bylo nejvyšší zákonodárné těleso, fungující od 14. listopadu 1918 do 29. února 1920. RNS se sestavovalo především na základě výsledků voleb do Říšské rady z roku 1911, dále se rozšiřovalo vlastní volbou tohoto orgánu (tzv. *kooptací*). Ač byli nejpočetněji zastoupeni agráři, prvním předsedou RNS byl sociální demokrat František Tomášek. Na první schůzi 14. 11. 1918 byl mj. zvolen prezidentem republiky T. G. Masaryk a do čela vlády jmenován Karel Kramář. Výkonnou moc tvořila vláda spolu s prezidentem.

⁷⁸ CABADA, Ladislav. *Český stranický systém 1890–1939*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2000, s. 11.

29. února 1920 byla přijata Ústavní listina Československé republiky, která byla inspirována např. prosincovou ústavou z roku 1867, francouzskou ústavou z období tzv. Třetí republiky z roku 1875, americkou ústavou z roku 1787 či švýcarskou ústavou z roku 1848.⁷⁹

Ústavní listina se skládala ze 6 hlav a 134 paragrafů. Navíc bylo vydáno 19 zákonů, které s ústavou bezprostředně souvisely, např. zákon uvozující ústavní listinu Československé republiky, jenž obsahoval preambuli.⁸⁰

Únorová ústava se věnuje moci zákonodárné v hlavě druhé. Zavádí jako nejvyšší zákonodárný orgán Národní shromáždění (dále NS), které se skládá ze dvou komor – poslanecké sněmovny a senátu. Poslanecká sněmovna (dále PS) byla složena ze 300 poslanců, volených na 6 let. Volit kandidáty do PS bylo možné od věku 21 let, být volen pak od 30 let věku. Senát byl složen ze 150 senátorů, kteří byli voleni na 8 let. V případě Senátu NS byla pro aktivní i pasivní volební právo určena vyšší věková hranice, u aktivního volebního práva 26 let, u pasivního pak 45 let.⁸¹ Přestože poslanecká sněmovna a senát měly jasně stanovená volební období, volby většinou probíhaly předčasně (krom let 1929 až 1935, kdy PS nebyla rozpuštěna), tudíž byl parlament do roku 1929 životaschopný průměrně 3 roky a 8 měsíců.⁸² Volby do obou komor probíhaly vždy podle zásad poměrného volebního systému. Zastoupení v obou komorách mělo odpovídat reálné struktuře politické podpory v zemi a mělo odrážet zájmy všech národností. Pro prvorepublikový volební systém je typická zásada přísně vázaných kandidátních listin, dále užití kombinace Hareovy a Hagenbach-Bischoffovy volební kvóty, a nakonec i fakt, že pro volby nebyla určena žádná omezovací klauzule.⁸³ Tyto

⁷⁹ VODIČKA, Karel a Ladislav CABADA. *Politický systém České republiky: historie a současnost*. Praha: Portál, 2003, s. 23.

⁸⁰ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918–1938)*. Díl první. Vznik, budování a zlatá éra republiky (1918–1929). Praha: Libri, 2003, s. 99-100.

⁸¹ Ústavní zákon č.121/1920 Sb., Ústavní listina Československé republiky, Hlava druhá, § 6-16.

⁸² BROKLOVÁ, Eva. *Československá demokracie: politický systém ČSR 1918–1938*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1992. Studie (Sociologické nakladatelství), s. 33.

⁸³ BALÍK, Stanislav, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER a Jakub ŠEDO. *Politický systém českých zemí 1848–1989*. 1. vyd. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 2003, s. 55.

faktory s sebou přinesly řadu důsledků. Strany měly „vládu“ nad vlastními poslanci⁸⁴, voleb se účastnilo velké množství stran a v obou komorách parlamentu byl zastoupen velký počet partají. V rámci parlamentu se střídaly stále stejné politické subjekty (kromě KSČ a SdP). Přísná kontrola kandidátek měla vliv na to, že se v obou komorách v podstatě objevovaly „stále stejné tváře“ a věkový průměr členů obou komor se tak zvyšoval. Vzhledem k většímu zastoupení politických stran bylo nutné sestavovat koaliční vlády.⁸⁵ Prvorepublikový politický systém je kvůli těmto typickým znakům často označován jako *partitokracie*⁸⁶. Politici však neměli valný zájem měnit volební řád. „Volební zákon tak mohl být jedním z faktorů nestability meziválečné situace a pozdějšího růstu preferencí extrémních stran.“⁸⁷

V rámci dobového kontextu je nezbytné zmínit tzv. Pětku. Pětka byla mimoparlamentní a mimovládní, v ústavě nezakotvená, instituce, která se snažila zajistit hladké fungování legislativy a exekutivy. Záležitosti se projednávaly nejprve na úrovni Pětky a poté prošly zákonodárným sborem, příp. vládou. Pětka začala fungovat již na podzim roku 1920 s první úřednickou vládou Jana Černého (1874–1959)⁸⁸. Skládala se z hlavních reprezentantů jednotlivých politických stran, byli to např. agrárník Antonín Švehla (1873–1933), sociální demokrat Rudolf Bechyně (1881–1948), národní demokrat Alois Rašín (1867–1923), lidovec Jan Šrámek (1870–1956), národní socialista Jiří Stříbrný (1880–1955). Ferdinand Peroutka se zamýšlí nad existencí tohoto mimoústavního orgánu a dodává:

⁸⁴ Přísně vázaná kandidátní listina zajišťuje, že volič volí celou listinu a nemůže odevzdávat preferenční hlasy. Partaje tedy určily pořadí kandidátů na kandidátce, které bylo voleno. Strany také k podchycení svých poslanců využívaly tzv. vázaný mandát, kterým se jednotliví členové obou komor zavazovali zastávat programové stanovisko strany.

⁸⁵ BALÍK, Stanislav, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER a Jakub ŠEDO. *Politický systém českých zemí 1848–1989*. 1. vyd. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 2003, s. 55-56.

⁸⁶ Partitokracie (zjednodušeně vláda stran) znamená, že v politickém systému hrají hlavní roli politické strany.

⁸⁷ NOVÁK, Miroslav a Tomáš LEBEDA. *Volební a stranické systémy: ČR v mezinárodním srovnání*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004. Vysokoškolské učebnice (Aleš Čeněk), s. 182.

⁸⁸ Některé zdroje uvádějí vznik až v roce 1921, zde však vycházíme z Peroutkovy knihy Budování státu.

„Neušetříme Pětku žádné oprávněné kritiky, avšak, pokud o hlavní věci jde, vyznáváme, že jako jindy, také i tentokráte s nelibostí snášíme pohled na to, kterak prozíravější byli vystaveni ostré a bezuzdné kritice méně prozíravých.“⁸⁹

Výkonnou moc upravovala hlava třetí, vykonávala ji vláda a prezident. Vláda se sestávala z předsedy vlády, případného zástupce (náměstka) a ministrů jednotlivých resortů. Jmenoval ji a rozpouštěl prezident. Vláda byla odpovědná poslanecké sněmovně, která ji mohla vyslovit nedůvěru (návrh na vyslovení nedůvěry musel být podepsán alespoň sto poslanci) při přítomnosti nadpoloviční většiny poslanců, a to nadpoloviční většinou hlasů.⁹⁰ Při vyslovení nedůvěry musela vláda podat demisi do rukou prezidenta republiky. Vláda byla usnášeníschopná při přítomnosti nadpoloviční většiny ministrů (nepočítáme předsedu vlády či jeho náměstka). Každé vládní nařízení podepisoval předseda vlády, příp. jeho náměstek a také ministři, jež byli pověřeni jeho provedením. Vládní orgán se zabýval především vládními předlohami a nařízeními, věcmi politického charakteru, dále personalistikou důležitých státních postů (soudců, státních úředníků, vybraných důstojníků, aj.).⁹¹

Pro tzv. První republiku je typické sestavování vlád z vícero stran. Za celé její trvání se nestalo, že by byla vláda tvořena pouze jednou politickou stranou. V politologické literatuře se v zásadě rozlišují 4 typy prvorepublikových vlád: všenárodní, rudozelená, panská a široká. Během meziválečného období také došlo k sestavení tří úřednických vlád (dvakrát úřednická vláda Jana Černého a jednou Jana Syrového).

Do všenárodních vlád se zařazuje vláda pařížská, která fungovala od 26. září 1918 do listopadu 1918 (předsedou vlády a současně ministrem financí byl T. G. Masaryk, ministrem zahraničí a vnitra Edvard Beneš a ministrem války pak Milan Rastislav Štefánik). Mezi tyto vlády začleňujeme i vládu Karla Kramáře, která působila od listopadu 1918 do července 1919. Předsedou všenárodní vlády byl taktéž pozdější

⁸⁹ PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu III-IV (1920–1922)*. Praha: Academia, 2003, s. 490-491.

⁹⁰ K tomu ale nikdy během tzv. První republiky nedošlo.

⁹¹ Ústavní zákon č.121/1920 Sb., Ústavní listina Československé republiky, Hlava třetí, § 70-84.

prezident Edvard Beneš (od září 1921 až do října 1922) a známý agrární politik Antonín Švehla (nejprve od října 1922 do prosince 1925, poté od prosince 1925 do března 1926). Všenárodní vlády (kromě tzv. pařížské) se skládaly z pěti nejvýznamnějších politických stran té doby, a to z *Republikánské strany zemědělského a maloroľnického lidu*, *Československé sociálně demokratické strany dělnické*, *Československé strany národně socialistické*, *Československé strany lidové* a *Československé národní demokracie*.⁹²

Rudozelenou koalici tvořili členové Československé sociálně demokratické strany dělnické, Československé strany národně socialistické a Republikánské strany zemědělského a maloroľnického lidu. Předsedou vlády byl podvkrát sociální demokrat Vlastimil Tusar (první vláda trvala od července 1919 do května 1920, druhá vláda od května 1920 do září 1920). Edvard Beneš (1884–1948) a prezident T. G. Masaryk (1850–1937) váhali jmenovat socialistu Vlastimila Tusara (1880–1924) premiérem, jako budoucího předsedu vlády by raději viděli Antonína Švehlu. Obávali se totiž přílišného příklonu doleva, Masaryk také Tusara dostatečně neznal a nezamlouvaly se mu jeho pracovní začátky, poněvadž Tusar začínal jako obchodní pomocník. Švehla však nabízenou funkci premiéra odmítl a zůstal na postu ministra vnitra. Tusar se tak ze sociálních demokratů ukázal jako nejvhodnější kandidát a stal se předsedou vlády.⁹³

Panskou koalici (občanskou) byla jednak vláda Antonína Švehly (od října 1926 do února 1929) a jednak vláda Františka Udržala (od února 1929 do prosince 1929). Poprvé se ve vládě objevila německá strana, přesněji řečeno *Německá křesťansko sociální strana lidová*. Součástí vlády byly i následující partaje: *Republikánská strana zemědělského a maloroľnického lidu*, *Československá strana lidová*, *Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská*, *Hlinkova slovenská ľudová strana* a *Československá národní demokracie*. V rámci panské koalice se neobjevuje žádná levicově orientovaná politická strana, což se příliš nezamlouvalo prezidentu Masarykovi.⁹⁴

⁹² BALÍK, Stanislav, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER a Jakub ŠEDO. *Politický systém českých zemí 1848–1989*. 1. vyd. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 2003, s. 59.

⁹³ PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu I-II (1918-1919)*. Praha: Academia, 2003, s. 718-719.

⁹⁴ KLIMEK, Antonín. *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek XIV., 1929–1938*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2002, s. 576-585.

Posledním typem je tzv. široká koalice. Prvním předsedou takové koalice byl agrárník František Udržal (1866–1938), vláda fungovala od prosince 1929 do října 1932. Premiérem v následujících obdobích, tedy ve třech dalších vládách, byl politik agrární strany Jan Malypetr (září 1932 – únor 1934, únor 1934 – červen 1935, červen – listopad 1935). Třetím předsedou široké koaliční vlády byl opět agrárník, pocházející ze Slovenska, Milan Hodža (1878–1944), který vládl od listopadu do prosince 1935, od prosince 1935 do července 1937 a od července 1937 do září 1938. V širokých vládách se vystřídaly politické strany z celého spektra, konkrétně: *Československá národní demokracie*, *Československá strana lidová*, *Československá strana národně socialistická*, *Československá sociálně demokratická strana dělnická*, *Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská*, *Národní sjednocení*, *Německá křesťansko sociální strana lidová*, *Německá sociálně-demokratická strana dělnická*, *Německý svaz zemědělců*, *Republikánská strana zemědělského a maloroľnického lidu*.⁹⁵

⁹⁵ BALÍK, Stanislav, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER a Jakub ŠEDO. *Politický systém českých zemí 1848-1989*. 1. vyd. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 2003, s. 59.

Tabulka č. 2: Vlády v období První Československé republiky

Pořadí vládních kabinetů	Typ vlády	Funkční období	Předseda vlády	Vládní strany
0.	pařížská	od IX. 1918	Masaryk	Masaryk (předseda a finance), Beneš (zahraničí a vnitro), Štefánik (válka)
1.	všenárodní	XI. 1918-VII. 1919	Kramář	ČSND, ČSS, agr., ČSDSD, ČSL, slov. klub
2.	rudozelená	VII. 1919-V. 1920	Tusar	ČSDSD, ČSS, agr., slov. klub
3.	rudozelená	V.-IX. 1920	Tusar	ČSDSD, ČSS, agr., slov. klub
4.	úřednická	IX. 1920-IX. 1921	Černý	podpora stran všenárodní koalice
5.	všenárodní	IX. 1921-X. 1922	Beneš	ČSS, ČSDSD, agr., ČSND, ČSL
6.	všenárodní	X.1922-XII.1925	Švehla	agr., ČSDSD, ČSS, ČSND, ČSL
7.	všenárodní	XII. 1925-III. 1926	Švehla	agr., ČSDSD, ČSS, ČSND, ČSL
8.	úřednická	III.-X. 1926	Černý	Podpora občanských stran
9.	občanská	X. 1926-II. 1929	Švehla	agr., ČSL, živn., BdL., něm. kř. soc., HSEŠ (od I. 1927), ČSND (od IV. 1928)
10.	občanská	II.-XII. 1929	Udržal	agr., ČSND, ČSL, živn., BdL, něm. kř. soc., HSEŠ (do X. 1929)
11.	široká	XII. 1929-X. 1932	Udržal	agr., ČSDSD, ČSNS, ČSND, ČSL, BdL, něm. soc. dem., živn. (do IV. 1932)
12.	široká	X. 1932-II. 1934	Malypetr	agr., ČSDSD, ČSNS, ČSND, ČSL, BdL, něm. soc. dem.
13.	široká	II. 1934-VI. 1935	Malypetr	agr., ČSDSD, ČSNS, ČSL, BdL, něm. soc. dem.
14.	široká	VI.-XI. 1935	Malypetr	agr., ČSDSD, ČSNS, ČSL, živn., BdL, něm. soc. dem.
15.	široká	XI.- XII. 1935	Hodža	agr., ČSDSD, ČSNS, ČSL, BdL, něm. soc. dem. živn.
16.	široká	XII. 1935-VII. 1937	Hodža	agr., ČSDSD, ČSNS, ČSL, živn., BdL, něm. kř. dem., něm. soc. dem.
17.	široká	VII. 1937-IX. 1938	Hodža	agr., ČSDSD, ČSNS, ČSL, živn., BdL (do III. 1938), něm. kř. soc. (do III. 1938), něm. soc. dem (do IV. 1938), NSj (od III. 1938)
18.	úřednická	od IX.-X. 1938	Syrový	

Zdroj: BALÍK, Stanislav, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER a Jakub ŠEDO. Politický systém českých zemí 1848-1989. 1. vyd. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 2003.

Orgánem výkonné moci byl taktéž prezident republiky. Hlava státu byla na rozdíl ode dneška volena nepřímo, tedy Národním shromážděním na 7 let (maximálně na dvě

funkční období).⁹⁶ V současné době se pasivní volební právo vztahuje na osoby starší 40 let, za První republiky byl určen minimální věk pro výkon úřadu prezidenta na 35 let. Opodstatnění tohoto opatření spočívalo v tom, že Masaryk připravoval půdu pro následovníka, který se mu jevil jako nejvhodnější, a to pro Edvarda Beneše, jenž byl však velmi mladý. V roce 1919, kdy se Beneš vracel do vlasti, mu bylo 35 let, a proto Masaryk prosazoval pro nástup do úřadu tuto věkovou hranici.⁹⁷ Prvním prezidentem Československé republiky byl zvolen Tomáš Garrigue Masaryk 14. listopadu 1918 na první schůzi Revolučního Národního shromáždění. Volba proběhla tzv. *aklamací*, přičemž dr. Kramář, jenž vedl první schůzi RNS, zvolal:

„A abychom doplnili všechno to, pak prosím Vás, abyste prvním prezidentem Československé republiky zvolili Tomáše Masaryka. (Výborně! Sláva! Potlesk) Prohlašuji tedy profesora dra. Tomáše G. Masaryka jednohlasně zvoleným prezidentem Československé republiky.“⁹⁸

Prozatímní ústava snížila rozsah prezidentových pravomocí, nemohl například jmenovat a odvolávat ministry. Někteří poslanci Revolučního národního shromáždění považovali dokonce zpočátku úřad prezidenta za zbytečný.⁹⁹ Až s novou ústavou došlo k obratu. Prezident republiky měl dle Ústavní listiny ČSR z roku 1920 mnoho pravomocí shodných se současnou hlavou státu (zastupoval stát navenek, ratifikoval smlouvy, vyhlášoval válečný stav či jmenoval a propouštěl ministry). Měl též právo svolávat či rozpouštět Národní shromáždění a sněm Podkarpatské Rusi, dle ústavy taktéž podával

⁹⁶ První prezident ČSR T. G. Masaryk byl výjimkou, mohl být zvolen vícekrát za sebou, poněvadž se zasloužil o stát.

⁹⁷ *Prezidentské volby v roce 1935* [online]. PŘIBIL, Pavel Alex. 2008 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <https://www.valka.cz/12539-Prezidentske-volby-v-roce-1935>.

⁹⁸ PARLAMENT ČESKÉ REPUBLIKY, KANCELÁŘ POSLANECKÉ SNĚMOVNY. *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online]. c1995-2011 [cit. 2017-04-16]. Národní shromáždění československé 1918–1920, 1. schůze, část 1/4 (14.11.1918). Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/001schuz/s001001.htm>.

⁹⁹ BROKLOVÁ, Eva. *Prezident Republiky československé: instituce a osobnost T.G. Masaryka*. V tomto souboru 1. vyd. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2001, s. 17-18.

Národnímu shromáždění zprávy o stavu republiky. Na rozdíl od vlády, nebyl prezident nikomu ze své funkce odpovědný a bylo jej možno trestně stíhat pouze za velezradu.¹⁰⁰

Během meziválečného období se kromě první volby prezidenta RNS uskutečnily další čtyři volby. V prezidentské volbě, která se konala 27. května 1920 v pražském Rudolfinu, proti sobě stáli následující kandidáti: Tomáš Garrigue Masaryk, kandidát německých stran a univerzitní profesor August Naegle (1869–1932), dva komunisté Alois Muna (1886–1943) a Antonín Janoušek (1877–1941). Může se zdát divné, že se konaly prezidentské volby již po dvou letech, když prezidentovi měl vypršet mandát až v roce 1925. Sám Masaryk totiž o tuto volbu stál, neboť si chtěl potvrdit mandát řádně zvolenými poslanci. Volby s přehledem vyhrál, získal 284 hlasů, tedy více jak nutnou třípětinovou většinu (celkem odevzdáno 411 hlasů).¹⁰¹

Další volby se konaly na den po sedmi letech. 27. května 1927 byl vyzyvatelem T. G. Masaryka komunistický kandidát Václav Šturc (1858–1939), ten však získal pouhých 54 hlasů, kdežto Masaryk 274 ze 432 odevzdaných hlasů. Ve věku 77 let se tak stal potřetí prezidentem.¹⁰² O sedm let později kandidoval Masaryk na prezidentský post počtvrté. Ve volbách 24. května 1934 proti Masarykovi stál komunistický kandidát, budoucí československý prezident, Klement Gottwald (1896–1953). Musel si však na prezidentský úřad ještě 14 let počkat, neboť Masaryk opět s přehledem vyhrál 327 hlasy ze 420 možných. Pro Klementa Gottwalda hlasovalo 38 členů Národního shromáždění, 53 hlasovacích lístků zůstalo prázdných.¹⁰³

Prezident Masaryk však ke dni 14. 12. 1935 abdikoval, a tak bylo nutno uskutečnit další prezidentské volby. Masarykova představa o nástupnictví Edvarda Beneše byla

¹⁰⁰ Ústavní zákon č.121/1920 Sb., Ústavní listina Československé republiky, Hlava třetí, § 64-67.

¹⁰¹ 1920. ČERNÝ, Ondřej. *Volba prezidenta 2008* [online]. 2008 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/prezident08/prezidentskevolby/_zprava/422527.

¹⁰² 1927. ČERNÝ, Ondřej. *Volba prezidenta 2008* [online]. 2008 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/prezident08/prezidentskevolby/_zprava/422528.

¹⁰³ 1934. ČERNÝ, Ondřej. *Volba prezidenta 2008* [online]. 2008 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/prezident08/prezidentskevolby/_zprava/427276.

narušena tzv. Prosincovým blokem.¹⁰⁴ Ten navrhl svého kandidáta, univerzitního profesora a bývalého rektora Univerzity Karlovy, Bohumila Němce (1873–1966). Nakonec se ale začal Prosincový blok rozpadat, což napomohlo volbě Edvarda Beneš, který 18. prosince 1935 ve Vladislavském sále Pražského hradu uspěl se 340 platnými hlasy ze 440 možných. Bohumil Němec, ač svou kandidaturu den před tím stáhl, získal 24 hlasů; 76 volebních lístků zůstalo prázdných.¹⁰⁵

Tabulka č. 3: Prezidentské volby v období První Československé republiky

Datum prezidentské volby	Vítězný kandidát	Poražení kandidáti
14. listopad 1918	T. G. Masaryk (zvolen aklamací)	Neměl protikandidáta
27. květen 1920	T. G. Masaryk	August Naegle Alois Muna Antonín Janoušek
27. květen 1927	T. G. Masaryk	Václav Šturc
24. květen 1934	T. G. Masaryk	Klement Gottwald
18. prosinec 1935	Edvard Beneš	Bohumil Němec (kandidatura stažena)

Zdroj: výše uvedený text; vlastní zpracování.

V rámci tohoto kontextu bychom se měli zmínit o tzv. Hradu. Jednalo se o seskupení osob okolo prezidenta Masaryka, které vzniklo někdy počátkem 20. století. Nebylo to seskupení pevné ve smyslu stálosti členů, ale spíše volné. Tvořili ho různí politici, novináři a vzdělanci, např. Karel Čapek (1890–1938), Edvard Beneš a Přemysl

¹⁰⁴ Prosincový blok byl tvořen stranou agrární, dále Československou živnostensko-obchodnickou stranou, Národním sjednocením, Národní obcí fašistickou, Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou a Sudetoněmeckou stranou.

¹⁰⁵ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918–1938)*. Díl druhý. Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930–1935). Praha: Libri, 2003, s. 574.

Šámal (1867–1941). Termín Hrad byl původně vnímán negativně, vzešel z Masarykovy opozice, ale později jej začal užívat i sám prezident.¹⁰⁶

3.4 Stranický systém První Československé republiky

System stran v tomto období můžeme charakterizovat jako soubor několika stranických soustav integrovaných uměle do jednoho stranického systému. Vedle sebe najednou musely fungovat politické strany z Čech, Moravy a Slezska, německé politické strany, strany polské, slovenské, maďarské relikty z území Slovenska, židovské strany a též politické spolky z Podkarpatské Rusi (strany rusínské, ukrajinské a ruské). Jednotlivé stranické systémy však měly rozličný vývoj, poněvadž se vyvíjely v rámci rozdílných státních celků. Český stranický subsystém byl ten nejrozvinutější, po vzniku samostatného československého státu se z něj konstituovala většina nejdůležitějších politických stran. České politické strany a jejich čelní představitelé se tak podíleli na utváření nově vznikajícího politického a stranického systému, ostatní národnosti byly zastoupeny jen zřídka (např. Slováci), nebo vůbec. Takovým projevem hegemonie bylo nejen vytvoření Revolučního národního shromáždění, které obsadily české partaje podle výsledků voleb z roku 1911 (s malým počtem Slováků a bez německých politických stran), ale zejména pak vytvoření mimoústavní skupiny, tzv. Pětky. V ní se jednání o státních záležitostech účastnili jen reprezentanti nejvlivnějších českých partají. Některé politické strany se po vzniku republiky přejmenovaly na „československé“, avšak moc v nich drželi především čeští politici. Důvodem existence velkého počtu stran byla především tato národnostní roztržičnost, která v nově vzniklém státě existovala. V rámci každého národa či národnostní menšiny se tvořily politické strany zastupující určitý segment společnosti (zemědělce, obyvatelstvo měst, dělníky, podnikatele aj.). Za předpokladu existence více národnostních skupin obyvatelstva muselo fungovat i několik ideově stejných stran (např. *Československá sociálně demokratická strana dělnická*, *Německá sociálně demokratická strana dělnická*, *Maďarsko-německá sociálně*

¹⁰⁶ KLIMEK, Antonín. *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek XIII., 1918–1929*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2000, s. 234.

demokratická strana). Kdybychom ve stranické soustavě hledali nějakou významnější stranu, která byla skutečně československá nejen názvem, pak by to byla strana komunistická.¹⁰⁷

Procházíme-li Ústavní listinu ČSR, zjistíme, že se politickými stranami nezabývá, přesto je však nejen odborníkům na historii a politologii prvorepubliková *partitokracie* známá. Vycházela spíše z volebního práva. Původně fungování politických partají vycházelo ještě ze zákonů předválečných, zejména ze spolkového a shromažďovacího zákona z roku 1867. Současná Ústava České republiky, na rozdíl od Ústavní listiny ČSR z roku 1920, již s politickými stranami počítá (přesněji v článku 5, v hlavě první ústavního zákona č.1/1993 Sb.). Drobná změna přišla v roce 1933, kdy byl přijat zákon o zastavování činnosti a o rozpouštění politických stran. Stále se však nezabýval zrodem a samotnou náplní politických stran. Byl utvořen zejména za účelem ukončení politické činnosti *Německé národně socialistické strany dělnické* (DNSAP).¹⁰⁸

Politické strany sice nebyly ústavně vymezené, za to však měly silný vliv na civilní život jedince. V době mezi válkami bylo typické, že strany působily na občany i svou aktivitou v mimopolitickém okruhu. Partaje totiž tvořily různé organizace (hospodářské, zájmové apod.), které přinášely voličům různé benefity.¹⁰⁹ Proto se v dané době říkalo, že „strany provázejí člověka od kolébky až do hrobu“.¹¹⁰

V období tzv. Druhé Československé republiky byl prvorepublikový stranický systém kritizován za to, že se v něm vynacházelo příliš mnoho politických stran. Poukazovalo se na to, že právě ona multipartičnost a silný vliv politických stran na politický systém, jsou jedny z hlavních příčin destabilizování země. Během následující války se pak politické špičky dohodly na tom, že je potřeba systém stran zjednodušit a

¹⁰⁷ CABADA, Ladislav a David ŠANC. *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005, s. 21-23.

¹⁰⁸ BALÍK, Stanislav, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER a Jakub ŠEDO. *Politický systém českých zemí 1848–1989*. 1. vyd. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 2003, s. 68.

¹⁰⁹ V zájmových organizacích mohli lidé nalézt náplň volného času, hospodářské organizace přinášely výhody ekonomické apod.

¹¹⁰ HARNA, J. Stranickopolitický systém v Československu v letech 1918–1938. In: MALÍŘ, Jiří, Pavel MAREK a kol. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*. sv. I. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2005, s. 536.

počet stran zmenšit, a tak došlo k vytvoření antifašistické Národní fronty Čechů a Slováků. Z ní se pak rekrutovaly poválečné politické strany a k obnově některých velmi významných předválečných partají už nedošlo (např. *Republikánské strany zemědělského a maloroľnického lidu*).¹¹¹

Významným, pro tuto práci relevantním, stranám z českého či slovenského prostředí, příp. politickým stranám jiných národnostních menšin, se budeme věnovat v další části práce. Je však nutné alespoň zmínit se, případně alespoň v krátkosti poreferovat, i o dalších stranách, které hájily zájmy národností žijících na území státu československého. Tento popis se však bude týkat pouze stran, které nebudou dále v textu rozebírány.

Ke klíčovým českým a moravským politickým stranám patřili agrárníci (*Republikánská strana zemědělského a maloroľnického lidu*), sociální demokraté (*Československá sociálně demokratická strana dělnická*), národní socialisté (*Československá strana národně socialistická*), lidovci (*Československá strana lidová*), národní demokraté (*Československá národní demokracie*), živnostníci (*Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská*), komunisté (*Komunistická strana Československa*), dále *Národní sjednocení*, *Národní liga*, *Národní obec fašistická*.

K politicky marginálním proudům politické scény První republiky patřila česká fašistická hnutí. Mezi voliči nenacházela větší odezvu. Bylo tomu tak nejspíš i díky uskutečnění dlouhodobého úsilí o vznik samostatného státu. Fašismus vychází z nacionalisticky laděných požadavků, které tedy, v případě českých zemí, byly naplněny vznikem samostatné Československé republiky v roce 1918. Jinak tomu už ale bylo u jiných národnostních menšin v rámci ČSR, kde se, jak ještě uvidíme, některým nacionalisticky laděným skupinám podařilo dosáhnout pozoruhodných volebních výsledků. V Československu existovalo několik samostatných fašistických organizací. Prvním známějším sdružením byli tzv. Červenobílí, ti vznikli v roce 1922. Většího vlivu u nás začaly fašistické organizace nabývat až v polovině 20. let 20. století. V roce 1926

¹¹¹ SCHELLE, Karel. Stranickopolitický systém v ČSR 1918–1948. In: KROUPA, Jiří, a kol. *Politologie*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1993, s. 126.

vznikla *Národní obec fašistická*.¹¹² Vůdcem strany byl od roku 1927 Rudolf Geidl, známý spíše jako Radola Gajda. Tento bývalý náčelník generálního štábu československé armády obdržel mandát ve volbách do Národního shromáždění v roce 1929, kdy Národní obec fašistická byla součástí *Ligy proti vázaným kandidátkám*, a to společně se stranou slovanských socialistů Jiřího Stříbrného. Po dvou letech ale rozhodnutím volebního soudu tento mandát ztratil na základě četných afér (např. Sázavská aféra v roce 1929). Poslancem byl opět zvolen za samostatně kandidující *Národní obec fašistickou* v roce 1935. Na jeho obranu je však nutno poznamenat, že se v období těžkých časů angažoval na obranu československého státu.¹¹³ Ale zpět do roku 1929. *Lize proti vázaným kandidátkám* dalo ve volbách v roce 1929 svůj hlas okolo 70 000 voličů, což reprezentovalo 0,9 % všeho voličstva. V dubnu 1930 se toto politické uskupení rozpadlo. Z iniciativy politiků okolo Jiřího Stříbrného vznikla nová strana – *Národní liga*. Před volbami, které se konaly v roce 1935, se sloučila s dalšími dvěma politickými formacemi – *Národní frontou* a *Československou národní demokracií*. Sloučením těchto tří stran tak vzniká nová nacionalistická strana – *Národní sjednocení*. Volby v roce 1935 ale pro stranu skončili neúspěchem, v roce 1937 se odštěpila *Národní liga*. Někteří členové *Národního sjednocení* a *Národní ligy* poté v roce 1938 vstoupili do *Strany národní jednoty*.¹¹⁴

Čistě slovenské strany reprezentovali Ľudáci (*Hlinkova slovenská ľudová strana*) a *Slovenská strana národná*. V případě druhé jmenované se jednalo o autonomisticky orientovanou slovenskou stranu, jež se chtěla oddělit od nově vzniklého centra (tím byla po vzniku ČSR Praha). Tato strana se neorientovala na katolíky, ale spíše na protestantské voliče (evangelíky), kteří však tvořili pouze 16 % slovenské populace. Strana po nějaký čas také spolupracovala s *Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou* (v rámci

¹¹² CABADA, Ladislav a David ŠANC. *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005, s. 77-79.

¹¹³ KOLÁŘ, František a kol. *Politická elita meziválečného Československa: Kdo byl kdo 1918–1938*. Praha: Pražská edice, 1998. s.62-63.

¹¹⁴ VYKOUPIIL, Libor. *Slovník českých dějin*. Brno: Georgetown, 1994, s. 196-200.

autonomistického bloku), poté ale docházelo k politickým neshodám. Nejznámějším představitelem strany byl kněz Martin Rázus (1888–1937).¹¹⁵

Podkarpatská Rus byla k Československu připojena v roce 1919, ale jednání o připojení se vedla v USA již nějaký čas. Do této doby tvořila součást Uher, které o ni jevily zájem i po válce. Hlavním městem byl Užhorod. Konstituce stranického systému zde byla značně ovlivněna faktem, že na malém území žilo, kromě příslušníků československého národa, také mnoho etnických menšin, např. Rusíni, Ukrajinci, Rusové, Němci, Maďaři, v neposlední řadě pak Židé. Měly své zájmy, které se snažily prosazovat prostřednictvím stranického aparátu. První volby se v této oblasti konaly až v roce 1923, a to komunální volby. Do Národního shromáždění se první volby v roce 1920 na území Podkarpatské Rusi nekonaly, tudíž do zastupitelských funkcí mohli být voleni místní političtí reprezentanti až v roce 1925.¹¹⁶ Jedním z představitelů stranického systému byl Autonomní zemědělský svaz (*Avtonomnyj Zemledelskij Sojuz*), který se snažil prosadit nezávislost Podkarpatské Rusi a namísto české výpomoci dosadit na úřady místní obyvatelstvo. Další proud tvořily proruské strany, např. Karpatoruská trudová strana malozemědělců a bezzemků (*Karpatorusskaja trudovaja partija malozemelnych i bezzemelnych*), která se snažila mimo jiné prosadit ruský jazyk ve školách. Proukrajinskou, řecko-katolickou stranou byla *Rusínská chliborodská strana*. Za zmínku stojí ještě další strany, jež na tomto území působily, např. *Social-demokratična partija robotnyča na Podkarpatskoj Rusi*, *Ruskoje narodnoje sojedinenije* či Ruská nacionálně autonomní strana (*Russkaja narodnaja partija*).¹¹⁷

Německá národnost byla v Československu velmi početná, při prvním Československém sčítání lidu v roce 1921 se k ní hlásilo cca 23 % obyvatelstva.¹¹⁸

¹¹⁵ CABADA, Ladislav. *Český stranický systém 1890–1939*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2000, s. 82.

¹¹⁶ Politika československých vlád vůči národnostním menšinám 1918–1938. *Ministerstvo zahraničních věcí České republiky* [online]. [cit. 2017-03-18]. Dostupné z: http://www.mzv.cz/file/637455/NAR_MENS_MONOGR_20_stran.pdf.

¹¹⁷ SCHELLE, Karel. Stranickopolitický systém v ČSR 1918–1948. In: KROUPA, Jiří, a kol. *Politologie*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1993, s. 154-155.

¹¹⁸ Politika československých vlád vůči národnostním menšinám 1918–1938. *Ministerstvo zahraničních věcí České republiky* [online]. [cit. 2017-03-18]. Dostupné z: http://www.mzv.cz/file/637455/NAR_MENS_MONOGR_20_stran.pdf.

Z počáteční ostrakizace německé minority na politické scéně nutně plynuly problémy (např. zastávání velmi negativního postoje Němců vůči nově vzniklému státu). Německé politické strany se až do vzniku Československa orientovaly na svá ústředí v Rakousku (převážně ve Vídni), nyní však musely hledat své místo, a tak se často stávalo, že geneze stran probíhala z již existující zemské organizace mateřské politické strany (tedy na podobném ideovém základě). K nově vzniklé republice se němečtí občané postavili většinou odmítavě,¹¹⁹ neboť se sudetští Němci, doslova přes noc, stali z národnostní většiny národnostní menšinou. V politickém životě se pak utvořily dva proudy. Jeden proud vyznával spolupráci s československými politickými stranami (tzv. aktivistické strany), druhý proud naopak odmítal možnost kooperace s československou politickou scénou (tzv. negativistické strany).

Nejvýznamnějšími uskupeními byly *Německá sociálně demokratická strana dělnická*, *Německá křesťansko-sociální strana lidová*, *Německý svaz zemědělců* a *Sudetoněmecká strana*. Na tyto strany se však zaměříme v kapitole o příslušné konfliktní linii.

První německou stranou, kterou zde podrobněji rozebereme, byla Německá národní strana (*Deutsche Nationalpartei*), jež byla založena v dubnu roku 1919 a vznikla sloučením několika německých, nacionálně laděných, politických stran. Prvním předsedou strany byl Rudolf Lodgman von Auen (1877–1962). Voleb do Národního shromáždění se v roce 1920 účastnila v rámci tzv. Německé volební pospolitosti (*Deutsche Wahlgemeinschaft*), což byla koalice dvou stran (*Německá národní strana* a *Německá národně socialistická strana dělnická*) spojená pouze za účelem tohoto volebního klání. Strana byla orientovaná směrem k československému státu jinak než *Německá sociálně demokratická strana dělnická*, tzv. negativisticky. Nestála o spolupráci s československými politickými stranami a měla zájem na odtrhnutí sudetských oblastí od Československa, byla věrná velkoněmecké myšlence.¹²⁰ Ze strany se však v roce 1928 odštěpila část straníků okolo dr. Alfreda Rosche (1884–1947), která nebyla tak negativisticky laděná a chtěla spolupracovat s československými obchodníky. Z této

¹¹⁹ CABADA, Ladislav. *Český stranický systém 1890–1939*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2000, s. 83.

¹²⁰ MALÍŘ, Jiří, Pavel MAREK a kol. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*. sv. I. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2005, s. 872-875.

skupiny se poté konstituovalo politické uskupení s názvem Německé pracovní a volební společenství (*Deutsche Arbeits- und Wirtschaftsgemeinschaft*, zkratka *DAWG*), které však fungovalo pouze do roku 1935, kdy většina straníků přešla k SdP.¹²¹

Další popisovaná strana, jež byla koaličním partnerem té předchozí v prvních parlamentních volbách, nese název Německá národně socialistická strana dělnická (*Deutsche national-sozialistische Arbeiterpartei*, *DNSAP*). Jedná se o stranu národně socialistickou (nacistickou), vůči československému státu negativisticky laděnou. DNSAP oficiálně fungovala od roku 1919, ale už na počátku 20. století lze sledovat její zárodečné frakce. Jejimi nejznámějšími představiteli byli Hans Knirsch (1877–1933) a Rudolf Jung (1882–1945). Německou národně socialistickou stranu dělnickou posílila hospodářská krize, viníkem v této záležitosti bylo shledáno Československo, což podpořilo proud nacionálně laděných myšlenek. Strana prosazovala sloučení sudetských oblastí s Německem. Ještě o něco více ji posílil Hitlerův politický úspěch v Německu. Strana užívala čím dál více agresivní rétoriky, a to se nelíbilo československým orgánům. V roce 1933 pak byla strana zakázána.¹²²

Německá demokratická strana svobodomyšlná (*Deutsche Demokratische Freiheitspartei*) se konstituovala v roce 1919. Jednalo se o liberálně zaměřenou stranu, která se jako jedna z mála významných německých stran na československém území nespojila s SdP. Jinak tomu bylo v případě Německé strany živnostníků (*Deutsche Gewerbeapartei*), jež se s SdP naopak sloučila a jako jediná, ze zmiňovaných stran, neměla svou mateřskou organizaci ve stranickém systému Předlitavska.¹²³

Nejedná se zde o výčet veškerých politických stran tehdejší doby, k dalším německým stranám patřily např. Karpatoněmecká strana (*Karpathendeutsche Partei*), Spišská německá strana (*Zipser deutsche Partei*), Všeněmecká strana lidová

¹²¹ BARTOŠ, Josef a Miloš TRAPL. *Československo 1918–1938*. 3. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001, s. 114.

¹²² CABADA, Ladislav a David ŠANC. *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005, s.84-87.

¹²³ Politické strany první republiky v českých zemích. *Český statistický úřad* [online]. [cit. 2017-03-18]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20536128/422008k04.pdf>.

Schoernerova (*Alldeutsche Volkspartei*) a Německá křesťanskosociální zemská strana (*Deutsche christlichsoziale Landespartei*).

Po německé minoritě bylo druhou největší národnostní menšinou v ČSR maďarské etnikum. Území československého státu obývalo 5,5 % Maďarů. Maďarské strany působily zejména na slovenském území (cca 25% podíl obyvatelstva) a na Podkarpatské Rusi (cca 17 % populace). V období První republiky získali členové maďarských politických stran pouze 9–10 mandátů.¹²⁴ Maďaři původně chtěli jednu stranu, která by hájila jejich zájmy, to však nebylo úřady umožněno z obavy, že se maďarské obyvatelstvo bude snažit o odtržení. Politická uskupení, která hájila zájmy Maďarů, představovala: Maďarská strana sociálně demokratická (*Magyar szociál demokrat párt*) a Maďarská národní strana (*Magyar Nemzeti Párt*), jež vznikla seskupením několika stran v roce 1925. Programová orientace byla zaměřena na prosazování maďarských zájmů v rámci ČSR. Zajímavostí je, že křesťanskou stranou nedisponoval jen český a slovenský živel, ale i německé, maďarské a polské národnostní menšiny. Maďarská zemská strana křesťansko-sociální (*Országos kersztény-szocialista párt*) vznikla v roce 1919. Byla sice vyhraněna poměrně nacionalisticky, přesto se snažila působit nadnárodně a zakládala různé národní organizace (překvapivě též slovenskou). Maďarskou stranu na území Podkarpatské Rusi pak představovala *Autonomní strana autochtonů*.¹²⁵

V nově vzniklém státě existovalo i několik polských stran, hrály však v systému stran pouze marginální roli a fungovaly převážně na Těšínsku. Po vzniku republiky se „rozhořel“ československo-polský spor o Těšínsko. Polské politické strany začaly provozovat svou činnost až po ustanovení hranic. Většinou se jednalo o strany, které na polském území působily již před rokem 1918. V roce 1921 vznikla Polská socialistická strana dělnická (*Polska socjalistyczna partja robotnicza*). Jedna ze stran, která fungovala na daném území už před rokem 1918, nesla název Svaz slezských katolíků (*Zwiazek*

¹²⁴ Politika československých vlád vůči národnostním menšinám 1918–1938. *Ministerstvo zahraničních věcí České republiky* [online]. [cit. 2017-03-18]. Dostupné z: http://www.mzv.cz/file/637455/NAR_MENS_MONOGR_20_stran.pdf.

¹²⁵ SCHELLE, Karel. Stranickopolitický systém v ČSR 1918–1948. In: KROUPA, Jiří, a kol. *Politologie*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1993, s. 154.

slaskich katolikow). Uvažovalo se o spojení se slovenskými l'udáky, ti však neměli o tento akt zájem. S československými lidovci Slezané spolupracovali v otázkách katolických. Polská strana lidová (*Polskie stronnictwo ludowe*), jež byla liberálnější než katolická, se opírala zejména o voliče z evangelické církve. K dalším stranám patřila Slezská lidová strana (*Slaska partja ludowa*) či Polská strana sociálně demokratická (*Polska Partja Socjal-Demokratyczna*).¹²⁶

V systému stran se objevily i strany židovské, poněvadž židovská populace v Československu čítala cca 400 tisíc osob. Židovské strany odlišoval jejich vztah k sionismu. Stranou, která se profilovala jako středová, byla *Židovská strana*. Prosadila se ve volbách v roce 1929 a získala dva mandáty, čímž se ze židovských stran v ČSR stala nejúspěšnější. Další známou stranou byla *Židovská socialistická strana (Poale Sion)*, která se orientovala na dělnictvo a mladé lidi.¹²⁷

¹²⁶ MALÍŘ, Jiří, Pavel MAREK a kol. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*. sv. I. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2005, s. 943-954.

¹²⁷ CABADA, Ladislav. *Český stranický systém 1890–1939*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2000, s. 91-92.

4. APLIKACE TEORIE KONFLIKTNÍCH LINÍ NA ČESKOSLOVENSKÝ PRVOREPUBLIKOVÝ STRANICKÝ SYSTÉM

V této části aplikujeme jednotlivé konfliktní linie na politické strany, které jejich působením vznikly. Politických stran v prvorepublikovém československém stranickém systému bylo velmi mnoho, některé z nich jsme pouze krátce zmínili.¹²⁸ Zde se budeme soustředit na strany relevantní, tedy takové, jež hrály v politickém systému ČSR ústřední roli. Toto pojetí relevance se opírá o pohled italského politologa Giovanni Sartoriho, avšak aplikovatelnost jeho konceptu má určité limity, které jsou dány tím, že stranický systém První republiky byl příliš mladý; dále i tím, že Sartoriho teorie byla tvořena v jiných podmínkách a o celé půlstoletí později.

Giovanni Sartori je považován za jednoho z nejznámějších teoretiků stranických soustav, k dalším patřili např. Maurice Duverger či Jean Blondel (nar. 1929). Sartori přispěl do politologie nejen svým konceptem relevantnosti stran, ale také svou typologií stranických systémů. Sartorimu se nezamlouvalo používat pouze početní hledisko, tedy vycházet jen z toho, kolik politických stran v daném stranickém systému působí. Počet je sice podstatným východiskem, ale důležitější je vymezit strany, které mají v systému nějakou váhu.¹²⁹ Podle jednoduchého početního hlediska by bylo posuzování prvorepublikového systému stran velice obtížné, poněvadž byl velice roztržštěný. V tzv. První republice existovalo na území ČSR mnoho politických stran reprezentujících odlišné národnostní menšiny a rozličné zájmy. Pohledem Sartoriho typologie by byl stranický systém považován za extrémní multipartismus a polarizovaný pluralismus.¹³⁰

Nyní se zaměříme na kritéria, podle kterých Sartori vymezoval strany relevantní a irelevantní. Mohlo by se zdát, že klíčovým faktorem je procentní zisk hlasů, avšak není tomu tak, poněvadž některé politické strany, jež dosáhly volebního zisku 10 % hlasů,

¹²⁸ Ty, které považujeme optikou Sartoriho teorie za irelevantní.

¹²⁹ ŘÍCHOVÁ, Blanka. *Úvod do současné politologie: [srovnávací analýza demokratických politických systémů]*. Praha: Portál, 2002, s. 101.

¹³⁰ BALÍK, Stanislav, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER a Jakub ŠEDO. *Politický systém českých zemí 1848–1989*. 1. vyd. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 2003, s. 68.

mohly mít menší politickou váhu než politické strany s 5% ziskem. Příkladem může být Republikánská strana v italském stranickém systému, jejíž zisky byly během 25letého období okolo 2 %, avšak po celou dobu byla strana velmi důležitá pro udržení stability vládních většin. Strany jsou podle Sartoriho relevantní, pokud mají tzv. koaliční (*coalition potential*), nebo vyděračský potenciál (*blackmail potential*). Koaliční potenciál mají takové politické strany, které se mohou podílet na vládě samostatně, nebo v rámci vládních koalic. U takové politické strany nezáleží na velikosti, nýbrž na tom, zda s ní ostatní koaliční partneři mohou spolupracovat. Krom těchto tzv. prosystémových stran Sartori vymezuje i tzv. strany antisystémové. Existují totiž také politické strany, jež získají např. 15 % hlasů, přesto se tvorby vládních koalic neúčastní, a proto je nelze v rámci kategorie relevantnosti opomenout. V tomto případě rovněž platí, že nezáleží na velikosti stran, avšak tyto partaje musí stranám ve vládě vytvářet opozici, čímž ovlivňují celý systém. Takové strany mají podle Sartoriho tzv. vyděračský potenciál. Příkladem jsou italské či francouzské komunistické strany, které sice v posledních 25 letech neměly žádný koaliční potenciál, avšak jejich volební zisky tvořily cca 25 % až 33 % ze všech odevzdaných hlasů.¹³¹ A jak si můžeme poukázat na československém příkladu, může se jednat dokonce o strany vítězné. Za takový typický příklad strany s vyděračským potenciálem bychom mohli považovat Sudetoněmeckou stranu, která uspěla ve volbách v roce 1935.

¹³¹ SARTORI, Giovanni. *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005, s. 126-128.

Tabulka č. 4: Přehled volebních výsledků nejvýznamnějších stran ve volbách do Poslanecké sněmovny Národního shromáždění Republiky československé¹³²

Název politické strany	1920		1925		1929		1935	
	Počet hlasů	%	Počet hlasů	%	Počet hlasů	%	Počet hlasů	%
Republikánská strana československého venkova	603 618	9,7	970 940	13,7	1 105 498	15,0	1 176 498	14,3
Československá sociální demokracie	1 590 520	25,7	631 403	8,9	963 462	13,0	1 032 773	12,5
Československá strana (národně) socialistická	500 828	8,1	609 153	8,6	767 328	10,4	755 872	9,2
Československá strana lidová	464 339	7,5	691 095	9,7	623 340	8,4	615 804	7,5
Československá národní demokracie	387 552	6,3	284 601	4,0	359 547	4,9	458 351	5,6
Československá živnostenská strana	122 813	2,0	286 058	4,0	291 209	3,9	448 049	5,4
Slovenská ľudová strana	235 389	3,8	489 111	9,9	425 051	5,8	564 273	6,9
Slovenská národná strana	242 045	3,9	35 435	0,5	-	-	-	-
Německý svaz zemědělců	241 747	3,9	571 765	8,0	396 454	5,4	142 402	1,7
Německá sociálně-demokratická strana dělnická	689 589	11,1	411 365	5,8	506 761	6,9	299 945	3,6
Německá národní strana	328 735	5,3	240 918	3,4	189 187	2,6	-	-
Německá nár. soc. strana dělnická			168 354	2,4	204 110	2,8	-	-
Sudetoněmecká strana	-	-	-	-	-	-	1 249 534	15,2
Maďarská křest.-soc. strana	139 355	2,2	98 337	1,4	257 372	3,5	291 837	3,5
Maďarsko-německá soc. dem. strana	108 546	1,8	-	-	-	-	-	-
Autonomní zemědělský svaz	-	-	35 699	0,5	-	-	-	-
Komunistická strana Československa	-	-	934 223	13,1	753 220	10,2	849 495	10,3

Zdroj: MALÍŘ, Jiří, Pavel MAREK a kol. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861-2004*. sv. I. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2005, s. 550.¹³³

¹³² Tabulka neslouží k určení relevantnosti politických stran, pouze ukazuje, jakých volebních výsledků do PS NS dosáhly jednotlivé politické strany.

¹³³ Autor v některých případech neužívá oficiální názvy stran, leč je jasné, o jaké strany se jedná (např. Československá sociálně demokratická strana dělnická je v tabulce uvedena jako Československá sociální

Na základě výše uvedených premis můžeme za strany s koaličním potenciálem považovat následující: *Republikánskou stranu zemědělského a maloroľnického lidu, Československou sociálně demokratickou stranu dělnickou, Československou stranu národně socialistickou, Československou stranu lidovou, Československou národní demokracii, Československou živnostensko-obchodnickou stranu středostavovskou, Hlinkovu slovenskou ľudovou stranu, Německou sociálně demokratickou stranu dělnickou, Německou křesťansko-sociální stranu lidovou a Německý svaz zemědělců.* Vzhledem ke krátkému fungování prvorepublikového stranického systému, zde bude měřítkem skutečná participace v jakékoliv prvorepublikové vládě. Jedinou výjimku představuje Národní sjednocení, které bylo součástí vládní koalice pouze na krátké období (od března 1938 do září 1938) a to ještě v období, kdy se politická scéna ČSR radikalizovala.¹³⁴ Politickými stranami s vyděračským potenciálem jsou: *Sudetoněmecká strana* a *Komunistická strana Československa*, neboť jejich politické chování omezovalo činnost nejdéle vlády.

Bylo by jistě zajímavé zaměřit se také na jednotlivé stranické subsystemy národnostních minorit v rámci ČSR. Vyžadovalo by to však specifickou studii, která je mimo rámec možností této bakalářské práce, a proto se budeme věnovat především politickým stranám, jež sehrály ústřední úlohu ve stranickém systému tzv. První republiky.

4.1 Rokkanova koncepce a české země

Československo nepatřilo k zemím, kterými by se Stein Rokkan přímo zabýval, spíše se soustředil na země západní a severní Evropy. Do své konceptuální mapy Evropy vůbec neumístil např. východní impéria – ruské a osmanské. Rokkan ve svých konceptech

demokracie). V mnoha případech to ani není možné, poněvadž se za dobu existence První republiky názvy některých politických stran několikrát měnily (např. Republikánská strana československého venkova je název, který byl přijat v roce 1919, ale o tři roky později dostává strana nový název Republikánská strana zemědělského a maloroľnického lidu).

¹³⁴ Krátký exkurz do tématu, které se týká fašistických politických formací v První Československé republice, se nachází v podkapitole Stranický systém První Československé republiky.

také posuzoval vliv křesťanské víry na politickou mapu Evropy, vliv islámu a pravoslaví však nezhodnotil.¹³⁵ Konceptuální mapu Evropy bychom si neměli představovat jako klasické kartografické vyjádření, ale spíše jako „topologicko-typologický“ model, který vychází z makrohistorického modelu evropského vývoje v několika sférách (ekonomické, územní, kulturní). Z tohoto modelu pak Rokkan objasňoval vývoj evropské politické scény po roce 1848.¹³⁶

Zmínky o českých zemích však přeci jen v jeho pracích nalezneme, a to především v kapitole o konceptuální mapě Evropy.¹³⁷ Kopeček dodává, že můžeme čerpat také z případu habsburské monarchie a první rakouské republiky, poněvadž oba tyto státní útvary měly podobný politický vývoj s českými zeměmi (např. ve smyslu vzniku masových stran a stranických táborů).¹³⁸

Pokud bychom na české země nahlíželi optikou rokkanovské konceptuální mapy Evropy, zjistíme, že se nacházely ve vnitrozemském pásmu směrem na východ od městského pásu, měnilo se však jejich postavení. Během 15. až 17. století viděl Rokkan české země jako kontinentální impérium, po ovládnutí habsburskou monarchií představovaly vnitrozemskou periferii, po první světové válce se pak staly vnitrozemským nárazníkovým státem.¹³⁹

Cesta k demokracii nebyla jednoduchá a překračování čtyř prahů demokratizace bylo postupné, v některých případech i zdlouhavé. První práh legitimity byl překonán v roce 1867, kdy byl vydán spolkový a shromažďovací zákon, kterým neparticipující obyvatelstvo získalo možnost svobodného projevu. Další práh, tzv. inkorporace, jenž

¹³⁵ HLOUŠEK, Vít. Centra a periferie v Evropě-přístup Steina Rokkana. *Středoevropské politické studie*, Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2004, V(1), s. 5.

¹³⁶ HLOUŠEK, Vít. Koncept konfliktních linií ve střední a jihovýchodní Evropě: Tři roviny analýzy. *Středoevropské politické studie*, Brno: Mezinárodní politologický ústav MU Brno, 2002, IV(2-3), s. 5.

¹³⁷ FLORA, Peter, Stein. KUHNLE a Derek W. URWIN. *State formation, nation-building, and mass politics in Europe: the theory of Stein Rokkan*. New York: Oxford University Press, 1999, s. 160.

¹³⁸ KOPEČEK, Lubomír. Aplikace rokkanovské teorie cleavages na české politické strany na počátku éry masové politiky. *Středoevropská politická studia*, Brno: Mezinárodní politologický ústav MU Brno, 2002, IV(2-3), s. 1-2.

¹³⁹ HLOUŠEK, Vít a Lubomír KOPEČEK. *Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2004, s. 71.

znamenal možnost volit své zástupce do veřejných funkcí, byl překonán postupně, cca od roku 1897, kdy byla uzákoněna Badeniho volební reforma¹⁴⁰ až do roku 1920, kdy nabyla práva aktivně volit většina obyvatelstva československého státu. Překonávání dalšího prahu, tzv. reprezentačního, bylo dokončené zavedením poměrného volebního systému. Čtvrtý práh – exekutivní moci – byl překonán se vznikem ČSR, a to i tím, že se vláda stala odpovědnou parlamentu.¹⁴¹

Jiná situace panovala na Slovensku, které nebylo orientováno na vídeňské centrum, nýbrž na Budapešť. Od roku 1867, kdy došlo k rakousko-uherskému vyrovnání, nezažíval slovenský živel zrovna jednoduché období. Nejvýznamnější stranou byla *Slovenská národní strana*, která se profilovala na konfliktní linii centrum-periferie. Diferenciace stranického systému však, na rozdíl od Zemí Koruny české, plně proběhla až po vzniku samostatného Československého státu. Do té doby sice krystalizovaly určité konflikty, avšak k výraznější stranické diferenciaci nedocházelo. První demokratický práh byl budován stejně jako v českých zemích již od 60. let 19. století, ale k jeho překročení došlo až na začátku tzv. První Československé republiky. Během tohoto dlouhého období se projevovala snaha prosadit slovenské zájmy (zejména v oblasti jazykové a kulturní), avšak *Slovenská národní strana* nebyla dostatečně koherentní a silná, a tak nedokázala zmíněné zájmy prosadit. Maďaři byli ve svých snahách úspěšnější, podařilo se jim asimilovat část slovenské populace. Docházelo i k perzekucím slovenských národních aktivistů či uzavírání školských organizací. Překonávání dalších prahů – inkorporačního a reprezentačního – nebylo o nic úspěšnější. Slovenské obyvatelstvo bylo znevýhodněno ve volbách mnohými podmínkami. Jednou takovou podmínkou byla znalost maďarského jazyka, to však znevýhodňovalo další minority žijící v Uhersku. Nepříznivé podmínky vedly k tomu, že v dolní komoře, která čítala 435 křesel, obsadili zástupci slovenské národnosti pouze 2 až 7 míst, přestože by jich podle principu proporcionality mělo zasedat 40. Čtyři demokratizační prahy zde byly

¹⁴⁰ BALÍK, Stanislav, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER a Jakub ŠEDO. *Politický systém českých zemí 1848–1989*. 1. vyd. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 2003, s. 19-20.

¹⁴¹ Vycházíme-li z charakteristik jednotlivých prahů demokratizace Steina Rokkana.

překonány až se vznikem Československa, ale, na rozdíl od českých zemí, všechny zároveň.¹⁴²

4.2 Konfliktní linie centrum-periferie

Konfliktní linie centrum-periferie se dotýkala české politické scény zejména v období habsburské monarchie. V Předlitavsku, jehož centrem byla Vídeň, působily strany různých etnických menšin (mj. i z českých zemí), jež se na této konfliktní linii tvořily. Obdobně tomu bylo i v Uherském království, kde pozici centra zaujímala Budapešť. Slovensko zde bylo pouhou periferií, a jako takové se snažilo hájit svoje zájmy. Z českých stran, jež vznikly na této linii, můžeme jmenovat staročechy (*Národní stranu*), později i mladočechy (*Národní stranu svobodomyslnou*). Na Slovensku vystupovala v podobném znění *Slovenská národná strana*. Politické formace tohoto typu je možno pojímat ještě jako strany honorační. Již v době Rakouska-Uherska v nich docházelo k názorovým neshodám. Utvářely se jednotlivé názorové proudy, z nichž později vznikaly samostatné politické strany. Docházelo tak k diferenciaci stranického subsystému. V českých zemích to bylo dříve, na Slovensku se zpožděním. Nyní si na příkladu českých zemí demonstrujeme splnění či nesplnění jednotlivých podmínek klíčových pro vznik autonomních stran bránících zájmy periferie.

První takovou podmínkou je existence silné kontrakultury v daném státě (v českých zemích tomu tak bylo díky silnému národnostnímu cítění a obrozeneckým akcím). Druhý předpoklad je definován nedostatečným ekonomickým a kulturním působením z centra dané země, a naopak dostatečně silným působením na periférii z centra, které se nachází na území jiného státního celku. V případě českých zemí jde tedy o dostatečně silný vliv i z jiných evropských měst, než je Vídeň (např. Berlín, Paříž). Měli bychom si však uvědomit, že ač lze v minulosti vysledovat určité ekonomické a kulturní vazby na jiná evropská centra, nejsilnější vliv přicházel stále z Vídně, tudíž podmínku nelze v tomto případě stoprocentně považovat za splněnou. Na tuto podmínku navazuje

¹⁴² HLOUŠEK, Vít a Lubomír KOPEČEK. *Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2004, s. 125-129.

třetí požadavek, a to co možná nejmenší ekonomická vazba na metropoli, ve které se soustředí politické síly země. České země tento požadavek splnily, neboť prokázaly ekonomickou nezávislost na Vídni i po první světové válce, kdy se ukázalo, že se nově vybudovaný stát dokázal orientovat, ač nelehko, na nové trhy, kam mohly být exportovány produkty z českých zemí.¹⁴³

Mohli bychom se domnívat, že po vzniku Československa tato konfliktní linie ztratila na významu, ale není tomu tak. Československá republika byla totiž mnohonárodnostní stát, ve kterém docházelo k pnutí mezi jednotlivými národnostními minoritami. Centrem již nebyla Vídeň či Budapešť, ale Praha, a politiku ovládal zejména český živel. Někteří slovenští obyvatelé, polská, maďarská či německá národnostní menšina, se cítila odstavena z politické participace. S ideou čechoslovakismu se všichni Slováci neztotožňovali, silné proudy slovenské politické reprezentace bojovaly za autonomii. Německá národnostní menšina se ocitla v nevýhodném postavení, vyznačovala se sice větším počtem příslušníků než slovenská populace, avšak zpočátku byla odstavena z politické participace úplně. Na této konfliktní linii se tedy tvořily strany hájící zájmy jednotlivých menšin.¹⁴⁴ Ústřední byly politické strany německé minority (Německá sociálně demokratická strana dělnická, *Německá křesťansko-sociální strana lidová*, *Německý svaz zemědělců* a *Sudetoněmecká strana*), dále pak slovenské strany (Hlinkova slovenská ľudová strana a Slovenská národná strana). Na závěr můžeme zmínit *Československou národní demokracii*, která vznikla spojením politických uskupení, jež se vytvořila na bázi této konfliktní linie.

Na počátku nově vzniklého státu byla velmi úspěšná Německá sociálně demokratická strana dělnická (*Deutsche sozialdemokratische Arbeiterpartei, DSAP*), která vznikla v roce 1919 a jejím předsedou se stal Josef Seliger (1870–1920), jehož v roce 1920 vystřídal Ludwig Czech (1870–1942). Oddělila se, po vzoru rakouské sociální demokracie, od II. a III. internacionály, a pak s ní v roce 1921 vytvořila tzv.

¹⁴³ KOPEČEK, Lubomír. Aplikace rokkanovské teorie cleavages na české politické strany na počátku éry masové politiky. *Středoevropská politická studia*, Brno: Mezinárodní politologický ústav MU Brno, 2002, IV(2-3), s. 2-3.

¹⁴⁴ HLOUŠEK, Vít a Lubomír KOPEČEK. *Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2004, s. 78.

Dvaapůltou internacionálu.¹⁴⁵ Německá politická reprezentace, kromě *Německé sociálně demokratické strany dělnické*, tvořila v Národním shromáždění jednotný parlamentní klub.¹⁴⁶ Německá sociální demokracie se roku 1920 stala nejúspěšnější německou stranou ve volbách. V roce 1921 se u ní vyskytla secese stejné frakce strany jako u československé sociální demokracie. Oddělilo se levicově-radikální křídlo a vstoupilo do *Komunistické strany Československa*.¹⁴⁷ Ve volbách do Poslanecké sněmovny Národního shromáždění získala DSAP 10,33 % hlasů všech občanů, což jí zajistilo 31 křesel ze 300 možných. Počet získaných mandátů se v dalších volbách snižoval, v roce 1925 obsadila 17 křesel, roku 1929 o čtyři křesla více a v posledních prvorepublikových parlamentních volbách pouze 11 poslaneckých míst.¹⁴⁸ Volby do senátu v roce 1920 byly rovněž úspěšné, s výsledkem 10,67 % hlasů získala 16 křesel ze 150 možných, v roce 1925 obsadila 9 senátorských míst, roku 1929 o dvě více a v roce 1935 byl zisk pouze 6 mandátů.¹⁴⁹ U posledních voleb do obou komor sehrálo roli nabývání moci *Sudetoněmecké strany*, která si svým nacionálně laděným programem získávala na svou stranu voliče z ostatních německých stran.

V roce 1919 vzniká Německá křesťansko-sociální strana lidová (*Deutsche christlich-soziale Volkspartei*). Navazuje ještě na křesťanské sociály z Rakouska-Uherska. Oproti ideově blízkým partajím, *Československé straně lidové* a *Hlinkově slovenské ľudové straně*, se projevovala jako více konzervativní. Byla součástí několika prvorepublikových vlád. Z politických představitelů je dodnes znám profesor Robert

¹⁴⁵ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918–1938)*. Díl první. Vznik, budování a zlatá éra republiky (1918–1929). Praha: Libri, 2003, s.92.

¹⁴⁶ BROKLOVÁ, Eva. *Politická kultura německých aktivistických stran v Československu 1918–1938*. Praha: Karolinum, 1999, s. 72.

¹⁴⁷ Politické strany první republiky v českých zemích. *Český statistický úřad* [online]. [cit. 2017-03-18]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/20536128/422008k04.pdf>.

¹⁴⁸ Volby do Poslanecké sněmovny Národního shromáždění ČSR 1920–1935. *Český statistický úřad* [online]. [cit. 2017-03-18]. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/20536230/4219rr_2.pdf.

¹⁴⁹ Volby do Senátu Národního shromáždění ČSR 1920–1935. *Český statistický úřad* [online]. [cit. 2017-03-18]. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/20536230/4219rr2_2.pdf.

Mayr-Harting (1874–1948), který byl ministrem spravedlnosti ČSR a také senátorem i poslancem Národního shromáždění.¹⁵⁰

Německý stranický subsystém v českých zemích měl také svou agrární stranu. Oficiální název strany zněl Německý svaz zemědělců (*Bund der Landwirte*) a vyznačovala se nejvíce aktivisticky zaměřenou politikou ze všech německých stran. Úspěšná byla ve volbách do PS v roce 1925, kdy získala největší procento hlasů ze všech německých stran. Tento úspěch jí umožnil podílet se na třetí Švehlově vládě od roku 1926 do roku 1929, ve které byl ministrem veřejných prací Franz Spina (1868–1938). V dalších vládách pak zastával posty ministra veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy Československa či ministra bez portfeje Československa. V roce 1938 strana pod vedením Gustava Hackera (1900–1979) vstoupila do *Sudetoněmecké strany*.¹⁵¹

Další úspěšnou německou politickou stranou byla Sudetoněmecká strana (*Sudetendeutsche Partei*), která se odlišovala od výše zmíněných politických uskupení praktikující aktivistickou politiku a vyznačovala se tzv. negativistickou politikou.¹⁵² Strana byla podobného ražení jako *Německá národně socialistická strana dělnická* (tedy národně socialistického). Tato krajně pravicová strana vyhrála volby v roce 1935 do Poslanecké sněmovny Národního shromáždění, získala přitom 14,67 % hlasů a 44 mandátů.¹⁵³ Ve volbách do horní komory v témže roce získala 15,33 % a obdržela 23 mandátů, což ji řadilo na první místo spolu s českými agrárníky.¹⁵⁴ Ale zpět do historie, roku 1933 vznikla *Sudetendeutsche Heimatsfront*, ze které se následně v roce 1935 utvořila právě *Sudetoněmecká strana*. Vůdcem byl zvolen Konrád Henlein (1898–1945),

¹⁵⁰ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918–1938)*. Díl první. Vznik, budování a zlatá éra republiky (1918–1929). Praha: Libri, 2003, s.93.

¹⁵¹ OELLERMANN, Thomas. *Němci v českých zemích v 19. a 20. století. Společnost a kultura: Německé politické strany v Československé republice 1918–1938* [online]. [cit. 2017-06-20]. Dostupné z: http://www.slu.cz/slu/cz/projekty/webs/popularizace/postery-sylaby-publikace-1/poster/4-cyklus/0320_oellermann.pdf.

¹⁵² Proto Sudetoněmeckou stranu dle optiky Sartoriho relevance řadíme ke stranám s tzv. vyděračským potenciálem, kdežto tři výše zmíněné německé politické strany ke stranám s potenciálem koaličním. Mimochodem, všechny tři politická uskupení se v několika vládách vystřídaly.

¹⁵³ Volby do Poslanecké sněmovny Národního shromáždění ČSR 1920–1935. *Český statistický úřad* [online]. [cit. 2017-03-18]. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/20536230/4219rr_2.pdf.

¹⁵⁴ Volby do Senátu Národního shromáždění ČSR 1920–1935. *Český statistický úřad* [online]. [cit. 2017-03-18]. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/20536230/4219rr2_2.pdf.

dalšími známými členy byli K. H. Frank (1898-1946) a Walter Brand (1907–1980). Kárník uvádí, že v lednu 1935 měla strana 107 785 příslušníků a na konci roku 1936 už 459 883 členů.¹⁵⁵ Od roku 1938 byla SdP v podstatě jedinou reprezentantkou německých stran, poněvadž absorbovala většinu ostatních německých stran (výjimkou byli např. komunisté a sociální demokraté). Její program se čím dál více sblížoval s programem Hitlerovy NSDAP, do které v listopadu roku 1938 celá strana vstoupila.¹⁵⁶

Ze slovenských stran byla nejznámější *Hlinkova slovenská ľudová strana*. Zformovala se v prosinci 1918 z původně klerikální skupiny *Slovenské národné strany*, a proto ihned po vzniku republiky do roku 1921 spolupracovala s podobně orientovanou Československou stranou lidovou. Do roku 1925 fungovala pod názvem *Slovenská ľudová strana*. Byla to nejsilnější slovenská politická strana. Předsedou byl až do roku 1938 slovenský římskokatolický kněz Andrej Hlinka (v letech 1918–1925 byl též předsedou Slovenské ľudové strany)¹⁵⁷. Dalšími význačnými osobnostmi byli Vojtech Tuka a kněz Jozef Tiso. V první polovině 20. let 20. století začala svoji politiku orientovat autonomisticky. Změna „politického kursu“ přinesla straně voličské hlasy. To se projevilo již v následujících volbách do NS v roce 1925, kdy se už jako Hlinkova slovenská ľudová strana stala nejsilnější stranou na Slovensku. Od roku 1926 byla součástí vlády, a to do roku 1929, kdy po Tukově aféře vystoupila.¹⁵⁸ Z výsledků prvních voleb na Slovensku je patrné, že tato strana byla až třetí nejúspěšnější. Volební zisk činil 235 300 hlasů, nicméně jak bylo uvedeno výše, strana v následujících volbách značně posílila. V roce 1925 obdržela 489 027 hlasů a stala se tak na Slovensku nejsilnější politickou formací. Stejně tomu bylo i v roce 1929, kdy strana získala 403 683 hlasů. Do

¹⁵⁵ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918–1938)*. Díl třetí. O přežití a o život (1936–1938). Praha: Libri, 2003, s. 70.

¹⁵⁶ SCHELLE, Karel. Stranickopolitický systém v ČSR 1918–1948. In: KROUPA, Jiří, a kol. *Politologie*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1993, s. 147.

¹⁵⁷ HODNÝ, Martin. *Českoslovenští politici 1918–1991: stručné životopisy*. Praha: Nakl. M. Hodný, 1991, s.3 6.

¹⁵⁸ Vojtech Tuka byl usvědčen ze špionážní činnosti pro Maďarsko.

voleb v roce 1935 vstupovala jako součást Autonomistického bloku, jehož zisk dosahoval 498 641 hlasů.¹⁵⁹

V rámci slovenského stranického subsystému během období První republiky byla stěžejní právě konfliktní linie centrum-periferie. Na jedné straně se na ní vyprofilovaly autonomistické formace (viz dvě předchozí), na druhé pak centralisté, kteří preferovali status quo. Mezi centralisticky laděné strany patřily, kromě českých stran působících ve všech částech státu, zejména dvě slovenské politické formace – agráři a sociální demokraté. Centralismus stranám umožňoval snadnější přístup do vládních koalic. Autonomističtí ľudáci byli součástí vládní koalice pouze v letech 1927–1929. Zajímavostí je, že zde zároveň docházelo současně ke křížení dvou konfliktních linií – této cleavage a náboženské cleavage (centralističtí a evangeličtí agráři vs. autonomističtí a katoličtí ľudáci).¹⁶⁰

Závěrem zmíníme *Československou národní demokracii*; jedná se o politické uskupení, které vzniklo v roce 1919 a jenž se vyvinulo z *České státoprávní demokracie*. Ta byla koalicí politických stran, které se v období habsburské monarchie vymezovaly proti vídeňskému centru. Do koalice patřili např. staročeši a mladočeši, část *Strany státoprávně pokrokové*, část *České strany pokrokové* a také *Moravské strany lidově-pokrokové*. Ještě v Revolučním Národním shromáždění měla strana 46 členů, můžeme uvést např. významného českého spisovatele Aloise Jiráska, prvního československého předsedu vlády Karla Kramáře či významného politika a ekonoma Aloise Rašína. Postupem času začalo toto politické uskupení ustupovat ze svých pozic, docházelo k odštěpení různých částí a zakládání nových politických stran. V roce 1934 vzniká spolupráci této strany s *Národní ligou* a *Národní frontou* nové nacionalisticky laděné uskupení nazývané *Národní sjednocení*.¹⁶¹

¹⁵⁹ LIPTÁK, Lubomír: *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry, 1968, s. 104.

¹⁶⁰ HLOUŠEK, Vít a Lubomír KOPEČEK. *Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2004, s. 135-136.

¹⁶¹ KREJČÍ, Oskar. *Kniha o volbách*. Praha: Victoria Publishing, 1994, s. 152-153.

4.3 Konfliktní linie církev-stát

Stein Rokkan pro formování politických stran na této konfliktní linii uvádí následující podmínky: příslušnost k městskému pásu, náboženskou smíšenost či dominantní postavení katolické církve. Silné postavení má katolická strana např. v Rakousku, nepatří však dle Rokkana k evropskému městskému pásu, nýbrž k vnitrozemským impériím.¹⁶²

Pokud zkoumáme historickou situaci v habsburské monarchii, zjistíme, že zde katolická církev zastávala váženého postavení a byla velmi propojena s vládnoucím rodem Habsburků. V 90. letech 19. století existovaly v českých zemích dva katolické proudy: národní katolická strana, jež se opírala o katolickou aristokracii, dále pak katolická křesťanskosociální strana, kterou podporovaly široké vrstvy lidu.¹⁶³ Katolicismus v českých zemích byl k rakousko-uherské monarchii také velmi loajální, což jim bylo v počátcích republiky vytýkáno. Tento fakt dokládají i paměti, které sepsal tajemník poslaneckého klubu lidovců Vladimír Červenka:

„Církev katolická byla tehdy v republice považována za zbytek zlomené síly monarchie rakouské a v dobách po revoluci byla davem přímo nenáviděna. Heslo: Řím musí býti souzen a odsouzen bylo heslem davu, kterého se využívalo při každé příležitosti.“¹⁶⁴

Protikatolické nálady v nově vzniklém státě znamenaly citelné oslabení římskokatolické církve, ze které odešlo milion a tři čtvrtě věřících. Vznikala různá protikatolická hnutí jako např. *Pryč od Říma* (Los von Rom) nebo „*kulturní boj*“. Je logické, že tato protikatolická vlna zasáhla i klerikální strany. Pokud chtěly katolické strany uspět, musely se semknout, protože roztržičnost katolického politického tábora by

¹⁶² KOPEČEK, Lubomír. Aplikace rokkanovské teorie cleavages na české politické strany na počátku éry masové politiky. *Středoevropská politická studia*, Brno: Mezinárodní politologický ústav MU Brno, 2002, IV(2-3), s. 3.

¹⁶³ DOSTÁL, Vladimír V. *Agrární strana: Její rozmach a zánik*. Brno: Atlantis, 1998, s.13.

¹⁶⁴ PEHR, Michal. Československá strana lidová a její vztah k demokracii v době První Československé republiky. In: MAREK, Pavel, ed. *Teorie a praxe politického katolicismu 1870–2007*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, s.152.

k proniknutí do vyšších sfér politiky nejspíš nevedla. Sjednocením několika katolických stran vznikla v roce 1919 *Československá strana lidová*, jejímž předsedou se stal Msgre. Jan Šrámek.¹⁶⁵ Program strany představoval tzv. křesťanský solidarismus, který obhajoval křesťanskou morálku, kooperaci všech vrstev společnosti, dále se stavěl za národní stát a demokratické hodnoty.¹⁶⁶ Strana disponovala silnější voličskou základnou v moravské části nově zřízeného státu. Elektorát strany byl v celku stabilní a voličská podpora se pohybovala pravidelně mezi 7–10 %. *Československá lidová strana* byla díky Šrámkově politickému umu partají s velkým koaličním potenciálem, což se také projevilo tím, že od roku 1921 až do roku 1938 byla pevnou součástí vládních koalic.¹⁶⁷ Prvního ministra však měla již v Kramářově vládě, tím byl Mořic Hruban, pozdější předseda Senátu Národního shromáždění.¹⁶⁸ Jistě stojí za zmínku, že zprvu lidovci spolupracovali s katolicky orientovanou *Slovenskou stranou ľudovou*, ale během roku 1921 vzájemné sympatie opadávaly. V listopadu téhož roku došlo k vážné politické roztržce, která vyvrcholila tím, že Ľudáci opustili společný parlamentní klub a odešli do vládní opozice.¹⁶⁹

Je nezbytné vysvětlit, proč není pod tuto konfliktní linii zařazena také výše zmíněná, katolicky orientovaná *Slovenská strana ľudová*. V této práci vycházíme z předpokladu, že se některé politické strany profilovaly na základě více konfliktních linií, my se však pokoušíme vždy vymezit tu, jež působila nejsilněji. V případě této strany to byla právě konfliktní linie centrum-periferie. Strana se silně vymezovala vůči

¹⁶⁵ TRAPL, M. Československá strana lidová. In: MALÍŘ, Jiří, Pavel MAREK a kol. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*. sv. I. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2005, s. 655.

¹⁶⁶ BARTOŠ, Josef a Miloš TRAPL. *Československo 1918–1938*. 3. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001, s. 107.

¹⁶⁷ HLOUŠEK, Vít a Lubomír KOPEČEK. *Politické strany: původ, ideologie a transformace politických stran v západní a střední Evropě*. Praha: Grada, 2010, s.163-164.

¹⁶⁸ JUDr. Mořic Hruban. *Vláda České republiky* [online]. [cit. 2017-05-01]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1918-1938-csr/karel-kramar/karel-kramar-42873>.

¹⁶⁹ TRAPL, M. Český politický katolicismus v letech 1918–1938. In: FIALA, Petr. *Český politický katolicismus 1848–2005*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, s. 227-228.

československému soustátí a některé proudy v rámci ní se snažily prosazovat ideu autonomie. Dalším takovým příkladem může být *Německá sociálně demokratická strana dělnická*, která vznikala také na konfliktní linii centrum-periferie, ale samozřejmě jistý vliv na ni měla i linie vlastníci-pracující.

Klasické rokkanovské teorii odporuje skutečnost, že v Československu vedle sebe úspěšně fungovaly jak silná strana katolická, tak vlivná strana agrární. Rokkanovým slovníkem bychom tuto skutečnost mohli nazvat *deviací*. Jednou z vhodných podmínek pro genezi agrárních stran byl fakt, že na daném území neměla církev výsadní moc. Na územích, kde měla katolická církev hegemonní postavení, nebo se jednalo o stát nábožensky smíšený, se většinou agrární strany neuplatňovaly, poněvadž většinu konzervativního rurálního elektorátu převzaly právě klerikální strany. V Československu byla ale zvláštní situace. Na jedné straně existovalo mnoho katolicky orientovaných voličů (zejména na venkově), kteří volili katolické strany, na straně druhé zde působil početný sekularizovaný elektorát, jenž dával svůj hlas agrárním stranám.¹⁷⁰

4.4 Konfliktní linie město-venkov

Jednu z příznivých podmínek pro vznik agrárních stran jsme si uvedli o něco výše, tedy to, aby neměla katolická církev na daném území výsadní moc. Další podmínkou je, že by ve městech v době šíření volebního práva mělo žít malé procento obyvatelstva. V českých zemích tato podmínka úplně splněna nebyla, poněvadž hlavní početní růst měst nastal v 80. a 90. letech 19. století, ale rozšiřování volebního práva nastalo až později. Podmínkou třetí je existence samostatně hospodařících zemědělců, kteří nejsou sociálně a ekonomicky vyloučeni. Tato podmínka byla v případě českých zemí v zásadě splněna, poněvadž rolnictvo bylo emancipovanou vrstvou obyvatelstva. Poslední podmínkou je pak silná kulturní hranice mezi městy a rurálními oblastmi a nesouhlas se zapojením zemědělské výroby do kapitalistické ekonomiky. Poslední podmínku lze též považovat za dodrženu, poněvadž v českých zemích jednak opravdu existoval určitý

¹⁷⁰ HLOUŠEK, Vít a Lubomír KOPEČEK. *Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2004, s. 80-81.

civilizační předěl (ovšem byly oblasti, kde tento předěl nabýval mnohem větších rozměrů, např. v Haliči), a jednak se venkovskému obyvatelstvu mnoho nezamlouvalo liberální pojetí hospodářské politiky státu.¹⁷¹

Český politický agrarismus se v Předlitavsku vyvíjel zprvu jako součást jiných hnutí, nejprve v rámci Národní strany, později v rámci *Národní strany svobodomyslné*. Politické osamostatnění venkova uspíšily zemědělské krize v polovině 80. let 19. století (obilnářská a cukrovarnická). Rurální obyvatelstvo si uvědomilo, že nestačí vést pouze zápas za národní zájmy, ale je nutno jej vést také za vlastní ekonomické zájmy. Prvním agrárním politickým spolkem, který se ustanovil v českých zemích, byl *Českomoravský spolek selský pro Moravu a Slezsko*. Vznikl v roce 1883 v Olomouci. Členům spolku se nelíbila konzervativně laděná politika staročeské strany, proto vytvořili pro volby do moravského zemského sněmu vlastní kandidátku v devíti okresech, ve kterých byli zvoleni dva členové strany. Čechy nezůstaly dlouho pozadu díky jihočeskému sedlákovi a členovi *Národní strany svobodomyslné* Alfonsi Šťastnému (1831–1913). Šťastný nejprve založil v Písku *Zemský spolek politicko-hospodářských malostatkářů*, ten však byl složen z malého počtu členů. O rok později začal v Táboře vydávat *Selské noviny*, v nichž formuloval myšlenku jednotné agrární politiky. Týž rok byla založena *Selská jednota pro království České*, která vznikla spojením středočeských agrárních představitelů v čele s Václavem Jandou (1836–1902) a jihočeských agrárníků v čele s již zmíněným otcem českého agrarismu Alfonsem Šťastným. V roce 1890 došlo k rozpuštění jak *Českomoravského spolku selského pro Moravu a Slezsko*, tak i *Selské jednoty pro království České*. Časopis *Selská jednota* však Šťastný vydával dále. Následně došlo k vytvoření několika agrárních hnutí v Čechách a na Moravě, ale ke kýženému úspěchu to nevedlo. V roce 1899 pak došlo k definitivnímu rozkolu mezi *Národní stranou svobodomyslnou* a agrárními politiky. Téhož roku byl poslancem zvolen samostatně kandidující agrárník Karel Prášek (1868–1932), o dva dny později, 6. ledna 1899, byla založena *Česká strana agrární*. Tato strana byla pro voliče atraktivní svým jasně čitelným hospodářským programem zaměřeným na podporu rurálních oblastí, a tak v prvních volbách do Říšské rady v roce 1901 získala 5 mandátů. *Česká agrární strana* měla

¹⁷¹ KOPEČEK, Lubomír. Aplikace rokkanovské teorie cleavages na české politické strany na počátku éry masové politiky. *Středoevropská politická studia*, Brno: Mezinárodní politologický ústav MU Brno, 2002, IV(2-3), s. 4.

největší vliv v Čechách. Samostatná agrární strana ve zbylých dvou českých zemích vznikla až roku 1904, nesla název *Česká strana agrární pro Moravu a Slezsko*. O rok později došlo ke splnutí obou agrárních stran do tzv. *Československé strany agrární*. Jejím předsedou se stal Josef Žďárský (1853–1939).¹⁷² Strana dosáhla ve volbách do Říšské rady, jež se konaly v roce 1907 a 1911, mimořádných zisků a stala se druhou nejsilnější stranou v českých zemích, hned po sociální demokracii. Zde je nutné připomenout, že této politické formaci velmi pomohlo uzákonění všeobecného a rovného hlasovacího práva pro volby do Říšské rady, protože její stranický potenciál mohl konečně vyjít najevo.

Po vzniku samostatného státu přijala strana v roce 1919 nový název – *Republikánská strana československého venkova*. V roce 1922 se však strana po sjednocení se slovenskými agrárníky (*Slovenská národná a roľnícka strana*) přejmenovala na *Republikánskou stranu zemědělského a maloroľníckého lidu*. Patřila k nevlivnějším politickým formacím První Československé republiky. Nejznámějším členem strany a dlouholetým předsedou (1919–1933) byl jeden z „Mužů 28. října“, statkář z pražské Hostivaře Antonín Švehla. Byl to jeden z několika agrárníků, jenž působil jako předseda některé z prvorepublikových vlád, dalšími byli např. František Udržal, Jan Malypetr (1873–1947) či Milan Hodža. Po Antonínu Švehlovi převzal vedoucí pozici ve straně Rudolf Beran (1887–1954). Dalšími známými členy strany byli např. Karel Prášek, Kuneš Sonntág (1878–1931), František Staněk (1867–1936), Vavro Šrobár (1867–1950) či Josef Vraný (1874–1937). Hlavním stranickým tiskem byl časopis *Venkov*. Program strany byl zaměřen na venkov a jeho obyvatele, např. prezentoval zavedení dovozních cel na farmářské produkty z jiných států.¹⁷³ Strana podporovala rozdělení půdy, sociální reformy, avšak byla proti socialismu. Silnou oporou pro ni byla také propojená síť zájmových organizací. Na konci První republiky nabývalo na síle

¹⁷² VONDRUŠKA, Vlastimil. *Osudy agrárního politického hnutí*. Praha: Státní zemědělské nakl., 1990, s. 8-14.

¹⁷³ VYKOUPIĽ, Libor. *Slovník českých dějin*. Brno: Georgetown, 1994, s. 268-269.

Henleinovo hnutí, se kterým agrárníci částečně spolupracovali. U části strany byl zřejmý posun na politické ose směrem doprava.¹⁷⁴

Na Slovensku se agrární strany vyvíjely odlišně, nevytvořila se zde svébytná agrární formace již za období uherské nadvlády. Ta neumožňovala plnou stranickou diferenciaci. Agrárně smýšlející politici tvořili součást *Slovenské národní strany* (např. Milan Hodža). Po vzniku Československé republiky se ve slovenské části státu utvořila agrární formace, která se v roce 1922 stala autonomní pobočkou *Republikánské strany zemědělského a maloroľnického lidu*. Slovenská agrární strana však nebyla tak úspěšná v získávání rurálního elektorátu, oproti českým zemím měla totiž silnou konkurenci v komunistické straně nebo slovenských ľudácích.¹⁷⁵

4.5 Konfliktní linie vlastníci-pracující

Poslední konfliktní linií, kterou se v této práci budeme zabývat, je konfliktní linie vlastníci-pracující (někdy též zaměstnanci-zaměstnavatelé), na které se profilyvaly dělnické strany. Rokkan ve své práci uvádí, že na dělnické strany nepůsobí jen tato konfliktní linie, ale i některé z předešlých. Je pozoruhodné, že se např. ve státech s převažující protestantskou vírou vyskytují umírněné dělnické strany, a pokud v nich vznikla komunistická formace, tak zůstala poměrně slabá. Charakteristickými příklady jsou země jako Anglie, Švédsko či Dánsko. V zemích katolických, kde byl proces budování národního státu nesnadný, vznikalo rozdělené dělnické hnutí s vlivnými komunistickými partajemi. Typickými představiteli této stranické varianty jsou Itálie nebo Francie. Třetí možností je stav, v rámci kterého se dělnické hnutí tvoří v silném odporu vůči převažující vlastenecké honoraci. Jako takový případ můžeme uvést Rakousko, kde si sociálnědemokratický tábor udržel konzistenci vůči klerikálnímu táboru a liberálům. Velmi důležitým rysem je i rychlost, se kterou je v daném státě prováděna

¹⁷⁴ BROKLOVÁ, Eva. *Československá demokracie: politický systém ČSR 1918–1938*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1992. Studie (Sociologické nakladatelství), s.93-94.

¹⁷⁵ HLOUŠEK, Vít a Lubomír KOPEČEK. *Politické strany: původ, ideologie a transformace politických stran v západní a střední Evropě*. Praha: Grada, 2010, s.115.

industrializace. Pokud je skoková, utváří se radikálnější dělnické formace (např. v Norsku). Radikálnější dělnická hnutí vznikají také, pokud se jedná o stát s polokoloniálním postavením (např. Finsko, které získalo nezávislost až v roce 1917). Rokkanovým pohledem bychom české země před rokem 1918 mohli zařadit k periferním zemím s polokoloniálním postavením a se silným rozporem mezi těmi, kteří se podílí na tvorbě národa, a církví.¹⁷⁶

V českých zemích se na této konfliktní linii vyprofilovalo několik socialistických stran. Nejvýznamnějšího postavení v období habsburské monarchie dosáhla Československá sociálně demokratická strana dělnická, jež byla jednou ze stran, ze kterých se po Velké válce konstitovala *Československá sociálně demokratická strana dělnická*.¹⁷⁷ Druhou stranou byla v prosinci 1918 slovenská sociální demokracie, a tak se tato ČSDSD stává první skutečně celostátní politickou stranou.¹⁷⁸

Geneze sociálnědemokratických stran probíhala ve středoevropském prostoru nedlouho po formování těchto stran v Evropě západní. Odlišný byl však význam, který strany v jednotlivých částech Evropy zaujímaly. Nižší význam v některých zemích R-U byl dán nižší mírou industrializace těchto zemí. Tento aspekt se netýkal českých zemí, ve kterých hrál průmysl důležitou roli. Vynikajícím příkladem nižší míry industrializace, a tedy i menšího počtu dělnické třídy v průmyslové sféře, bylo Slovensko. Sociální demokracie se začala na Slovensku utvářet se zpožděním a po celou dobu, až do zániku monarchie, byla pouze jednou z frakcí maďarských sociálních demokratů. V letech 1905–1906 se sice pokusila vytvořit samostatnou slovenskou sociální demokracii, avšak neúspěšně.¹⁷⁹

V případě Zemí Koruny české, které patřily k Předlitavsku, byla situace oproti Slovensku jiná. České dělnictvo se konsolidovalo ve velmi silného hráče, zejména po

¹⁷⁶ HLOUŠEK, Vít a Lubomír KOPEČEK. *Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2004, s. 82-83.

¹⁷⁷ Velká válka je výraz, který se užíval pro pojmenování První světové války před rokem 1939.

¹⁷⁸ HARNA, Josef. *Konsenzus a kompromis: budování politického systému první Československé republiky 1918–1922*. Praha: Historický ústav, 2013, s. 24.

¹⁷⁹ HLOUŠEK, Vít a Lubomír. *Politické strany: původ, ideologie a transformace politických stran v západní a střední Evropě*. Praha: Grada, 2010, s. 33-34.

uzákonění volební reformy v roce 1907. Silné postavení dělnictva bylo dáno jeho početností, vždyť v roce 1900 tvořili zaměstnaní v průmyslu a stavebnictví 39 % ekonomicky aktivního obyvatelstva. Majiteli průmyslových podniků však byli převážně němečtí podnikatelé. Na přelomu 19. a 20. století docházelo k prolínání dvou konfliktů. Na jedné straně hrál důležitou roli konflikt mezi centrem a periferií, na druhé pak konflikt mezi vlastníky a pracujícími.¹⁸⁰

Československá sociálně demokratická strana dělnická vznikla v roce 1878 jako součást rakouské sociální demokracie, a tedy i II. internacionály. Ta vznikla v roce 1889 v Paříži a byla uskupením dělnických stran. Její program byl ustanoven na sjezdu v rakouském Hainfeldu (1888-1889) a deklaroval, že je stranou mezinárodní (jednotná v rámci R-U), šířící socialistické ideje. Program oznamoval, že strana požaduje zavedení všeobecného hlasovacího práva, neplacení poplatků za vzdělávání pro všechny, odluku církve od státu a v neposlední řadě, že jejími primárními stavebními složkami jsou odborové organizace. Přes prohlášení o internacionalizaci na hainfeldském sociálnědemokratickém sjezdu docházelo od 90. let 19. století k postupnému oddělování jednotlivých frakcí.¹⁸¹ Tento proces vyvrcholil na sjezdu sociálních demokratů v roce 1897, kde se zformovalo šest rovnoprávných sociálnědemokratických formací, mezi nimi i československá.¹⁸² K zakladatelům patřili Josef Boleslav Pecka-Strahovský (1849–1897), Josef Hybeš (1850–1921) nebo také Ladislav Zápotocký (1852–1916), otec prezidenta Antonína Zápotockého (1884–1957). Tiskový orgán strany se nazýval *Právo lidu*.¹⁸³ Po zavedení všeobecného rovného hlasovacího práva v roce 1907 se stala nejsilnější českou politickou stranou. S volebními obvody bylo však účelově manipulováno (*gerrymandering*), a tak obdržela třetí nejvyšší počet mandátů.¹⁸⁴ Mezi

¹⁸⁰ RUPNIK, Jacques. *Dějiny Komunistické strany Československa: Od počátků do převzetí moci*. Praha: Academia, 2002, s. 19.

¹⁸¹ CABADA, Ladislav. *Komunismus, levicová kultura a česká politika 1890–1938*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005, s. 12.

¹⁸² KOŘALKA, J. Československá sociálně demokratická strana dělnická. In: MALÍŘ, Jiří, Pavel MAREK a kol. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*. sv. I. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2005, s. 215.

¹⁸³ VYKOUPIIL, Libor. *Slovník českých dějin*. Brno: Georgetown, 1994, s. 48-49.

¹⁸⁴ CABADA, Ladislav a David ŠANC. *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005, s. 32.

známé osobnosti sociální demokracie té doby patřili František Soukup (1871–1940), František Modráček (1871–1960) či Antonín Němec (1858–1926). V roce 1910 dochází k rozkolu ohledně otázky odborových organizací a ze strany se oddělují centralisté, kteří zakládají *Českou sociálně demokratickou dělnickou stranu v Rakousku*. Samotná *Československá sociálně demokratická strana dělnická* hledala „politický kurs“, kterým by se mohla vydat. Ve straně existovalo mnoho různých směrů, jeden z nich požadoval zásadní revizi marxismu, reprezentovali jej např. František Modráček či Josef Hudec (1873–1957). Jiný proud vycházel zase z idejí pokrokařských stran (František Soukup či František Václav Krejčí), další pak z masarykovského humanismu. Směr, který však ve straně převládl, byl austromarxistický směr, jenž reprezentoval Bohumír Šmeral (1880–1941). Koncepce austromarxismu vycházela z idejí Karla Rennera (1870–1950) a Otto Bauera (1881–1938). Hlásala, že má každý národ v rámci monarchie získat národnostně-kulturní autonomii. Jednalo se však v podstatě o oddanou politiku vůči Rakousku-Uhersku, tento státní celek se měl zachovat z důvodu snadnějšího prosazování sociálních a politických nároků dělnické třídy. Během 1. světové války se situace změnila a českoslovanští sociální demokraté se odvraceli od idejí zachování Rakouska-Uherska. Šmeralova aktivistická politika neuspěla, a tak v roce 1917 skončil v čele strany. Sociální demokraté se začali podílet na domácím i zahraničním odboji. K největším politickým osobnostem strany v této době patřili František Soukup, Gustav Habrman (1864–1932), Luděk Pik (1876–1948), František Modráček či Rudolf Bechyně (1881–1948). Uvažovalo se i o sloučení s jinou socialistickou partají – *Československou stranou národně socialistickou*, které nakonec neproběhlo. Obě strany však společně utvořily Socialistickou radu.¹⁸⁵

Po Velké válce strana přijala oficiální název *Československá sociálně demokratická strana dělnická*. Problémy, které uvnitř strany již nějakou dobu existovaly, vedly k tomu, že se strana začala štěpit. K prvnímu stranickému štěpení došlo záhy po vzniku republiky, na začátku roku 1919, kdy se od sociálních demokratů oddělila Socialistická strana československého lidu pracujícího. K rozkolu došlo, poněvadž se některým členům sociální demokracie nelíbilo, že nejedná s krajně levicovým křídlem

¹⁸⁵ Z HISTORIE ČESKÉ SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE. *ENCYKLOPEDIE ČSSD* [online]. [cit. 2017-05-05]. Dostupné z: <http://www.historiecssd.cz>.

strany dostatečně důrazně. Toto pravicovější křídlo tedy založilo vlastní politickou formaci, která se konstituovala zejména okolo Františka Modráčka a Josefa Hudce. Program strany byl utvářen na základě myšlenek tzv. družstevního socialismu. Strana ve volbách v roce 1920 obdržela 58 580 hlasů voličů. Postupem času i ji začal rozkládat boj dvou stranických křídel, nepomohla ani změna názvu na počátku roku 1923 na Stranu pokrokových socialistů. V polovině téhož roku strana zanikla.¹⁸⁶

Československá sociální demokracie, zmítaná interními problémy, mezitím s přehledem vyhrála volby do obecních zastupitelstev v roce 1919. Vítězstvím pro ni skončily i volby do Národního shromáždění v roce 1920, kdy v celém Československu získala 1 590 520 hlasů.¹⁸⁷ Takového výsledku strana už v žádných dalších volbách v První Československé republice nedosáhla. Bylo tomu tak mimo jiné i proto, že v těchto prvních parlamentních volbách strana získala hlasy voličů extrémně levicové frakce, která se později etablovala v samostatnou komunistickou stranu. S odchodem komunistické frakce ztratila kromě voličů i politickou osobnost Bohumíra Šmerala. Předsedou strany byl nejprve Antonín Němec, později Antonín Hampl (1874–1942), jako další významné představitele můžeme zmínit Rudolfa Bechyně (člen tzv. Pětky), Ivana Dérera (1884–1973), Vlastimila Tusara, Alfréda Meissnera (1871–1950) či Lva Wintera (1876–1935). Po secesi *Komunistické strany Československa* v roce 1921 měla strana stále velký počet členů, základna čítala 150 tisíc lidí a dělnictvo z tohoto počtu tvořilo okolo 60 %. Oporou strany bylo zejména Plzeňsko a Ostravsko. *Československá sociálně demokratická strana dělnická* se stále opírala o marxistické ideje, ale nechtěla je prosazovat revolučně, nýbrž formou parlamentní demokracie.¹⁸⁸

Další významnou socialistickou stranou byla *Československá strana (národně) socialistická*. Její zárodky, v podobě strany národních dělníků, existovaly již od roku 1897. Strana se etablovala v reakci na protistátoprávní vyjádření sociálních demokratů na

¹⁸⁶ KUKLÍK, J. Československá sociálně demokratická strana dělnická. In: MALÍŘ, Jiří, Pavel MAREK a kol. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*. sv. I. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2005, s. 707.

¹⁸⁷ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918–1938)*. Díl první. Vznik, budování a zlatá éra republiky (1918–1929). Praha: Libri, 2003, s. 125.

¹⁸⁸ KLIMEK, Antonín. *Velké dějiny země Koruny české. Svazek XIII., 1918–1929*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2000, s. 246–247.

zasedání Říšské rady. Strana se vytvořila odštěpením levé frakce mladočechů a nejvýraznější postavou se stal novinář Václav Klobáček. Do prvních voleb, kterých se strana účastnila, vstupovala již pod novým názvem jako *Česká strana národně-socialistická*. Ve volbách do Říšské rady získala v roce 1901 4 mandáty. Do parlamentních voleb, o šest let později, vstupovala v koalici se státoprávně radikálně pokrokovou stranou, spolu získaly 9 mandátů. V roce 1911 byli koaličním partnerem národně-sociální strany mladočeši a společný zisk čítal 14 poslaneckých mandátů.¹⁸⁹ Během první světové války byli někteří členové strany stíháni, zatýkáni, vězněni (i Václav Klobáček), bylo zastaveno vydávání stranického tisku a mnoho členů se nacházelo na frontě.¹⁹⁰

V roce 1918 došlo ke spojení s některými anarchokomunisty (např. Stanislav Kostka Neuman či Bohuslav Vrbenský), s částí strany pokrokové a též s intelektuály okolo týdeníku *Česká demokracie*. Strana se přejmenovala na *Českou stranu socialistickou*. Nový politický program byl ryze socialistický, kritický v mnoha ohledech vůči marxismu. Autory byl zvláště vyzdvihován český socialismus, protože jej považovali za vyšší vývojový stupeň socialismu. Za jeho filosofickou bázi pokládali pozitivismus. Politický program v rámci hospodářského aspektu prezentoval přebudování společnosti z kapitalistické na socialistickou. Tento politický program platil až do roku 1931. Po vzniku samostatného státu se užíval pro stranu název *Československá strana socialistická*, ale oficiálně byl schválen až v lednu následujícího roku. Ve volbách do Národního shromáždění v roce 1920 strana získala 8,1 % hlasů, o pět let později si o něco polepšila, když získala 8,6 %. Mezitím v roce 1923 vstoupil do strany dosavadní ministr zahraničí Edvard Beneš, který byl k tomuto počínu v podstatě donucen politickými elitami. O výběru vhodné strany se radil s prezidentem T. G. Masarykem. Krize ve straně vyústila na stranickém sjezdu v Brně v roce 1926 po vyloučení předního národněsocialistického politika Jiřího Stříbrného. Do strany naopak vstoupilo seskupení příslušníků *Národní strany práce* okolo Jaroslava Stránského, čímž došlo k posílení

¹⁸⁹ CABADA, Ladislav. *Český stranický systém 1890–1939*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2000, s. 38-39.

¹⁹⁰ KLÁTIL, František. *Republika nad stranami: O vzniku a vývoji Československé strany národně socialistické (1897–1948)*. Praha: Melantrich, 1992, s.119.

pozice Edvarda Beneše a prohradní politiky. Téhož roku se změnil název na *Československou stranu národně-socialistickou*. Strana si výrazně polepšila ve volbách roku 1929, v nichž získala 10,4 % a stala se tak stranou s třetím nejvyšším volebním ziskem po agrárnících a sociálních demokratech. Na novém stranickém programu z roku 1931 se podílel i místopředseda strany a budoucí prezident Edvard Beneš. Na rozdíl od předchozích byl tento program značně obsáhlejší (cca 200 stran). Obsahově z velké části odpovídal názorům Edvarda Beneše a státní politice Hradu. V posledních volbách do NS v roce 1935 strana ztratila, když obdržela 9,2 % všech hlasů. Strana se podílela na všech prvorepublikových vládách kromě občanských a úřednických. V roce 1938 strana ukončila činnost, jedna část straníků přešla do *Strany národní jednoty*, druhá pak do *Národní strany práce*. Nejvýznamnějšími politiky strany za První republiky byli Jiří Stříbrný (jeden z „Mužů 28. října“ a člen tzv. Pětky), Václav Klofáč (předseda strany), Edvard Beneš, Emil Franke (1880–1939) či Jaroslav Stránský (1884–1973).¹⁹¹ Její voličskou základnu tvořila zejména Praha, střední Čechy a území, kde spolu koexistovali Češi a Němci. Neuchytila se na Slovensku, což bylo způsobeno její nacionálně laděnou politikou. Tiskovým orgánem byl deník *České slovo*.¹⁹²

Nemůžeme opomenout *Československou živnostensko-obchodnickou stranu středostavovskou*, poněvadž se vyprofilovala právě na konfliktní linii vlastníci-pracující, ale na opačném pólu než zmíněné levicově orientované strany. Hájila totiž zájmy živnostenstva, tedy středního stavu (odtud středostavovská). Před válkou bylo živnostensko-stranické spektrum fragmentované. K prvotním pokusům jednotlivců ze středostavovského proudu samostatně kandidovat v zemských či říšských volbách docházelo již v 90. letech 19. století. V první dekádě 20. století byly zakládány i první živnostenské politické strany. Za jednu z prvních je považována *Strana pokrokového a*

¹⁹¹ HARNA, Josef, ed. *Politické programy českého národního socialismu 1897–1948*. Praha: Historický ústav AV ČR, 1998, s. 21-27.

¹⁹² KLIMEK, Antonín. *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek XIII., 1918–1929*. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2000, s. 247-249.

neodvislého živnostnictva českého, která byla založena v roce 1904 v Českých Budějovicích.¹⁹³

Původní fragmentace politického živnostenského proudu byla překonána sloučením několika živnostenských stran, a tak vznikla v roce 1919 *Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská*. Čelními představiteli strany byli Rudolf Mlčoch (1880–1948) a Josef Václav Najman (1882–1937). V programu strana hlásala zvyšování počtu soukromých živnostníků, čehož chtěla dosáhnout např. snižováním daňového zatížení či zastavením činnosti lichevních soudů.¹⁹⁴ Dalším prvkem politického programu bylo odsuzování socialismu i komunismu, ale také sféry velkopodnikatelské. Byla věrným politickým partnerem agrární strany. Členové této formace pocházeli většinou z menších měst, ale později mezi nimi byli i Pražané.¹⁹⁵

Ve volbách do Národního shromáždění v roce 1920 získala 2 % voličských hlasů, o pět let později svůj zisk zdvojnásobila na 4 % odevzdaných hlasů. V roce 1929 dosáhla podobného výsledku jako v předchozích volbách, svůj hlas jí odevzdalo 3,9 % voličů. V roce 1935 živnostníky volilo 448 049 voličů, což činilo podíl 5,4 % ze všech odevzdaných hlasů.¹⁹⁶ Byť neměla tak početné voličstvo, byla důležitou součástí stranického i politického systému První republiky. Dokonce byla několikrát součástí vládní koalice.

¹⁹³ MAREK, Pavel. *Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská v politickém systému ČSR v letech 1918–1938*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995, s. 9.

¹⁹⁴ BALÍK, Stanislav, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER a Jakub ŠEDO. *Politický systém českých zemí 1848–1989*. 1. vyd. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 200, s. 75.

¹⁹⁵ BARTOŠ, Josef a Miloš TRAPL. *Československo 1918–1938*. 3. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001, s. 110.

¹⁹⁶ HARNA, J. Stranickopolitický systém v Československu v letech 1918–1938. In: MALÍŘ, Jiří, Pavel MAREK a kol. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*. sv. I. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2005, s. 550.

4.5.1 Mezinárodní revoluce

Stein Rokkan pojímá komunistické strany jako výsledek mezinárodní revoluce, tedy konfliktu v rámci dělnického hnutí mezi zastánci národní a mezinárodní identity. Proto také my v této práci dodržujeme tento princip a komunistickou stranu vyčleňujeme pouze jako podkapitolu v rámci konfliktní linie vlastníci-pracující, na které se profilyovaly dělnické strany.

Samotná *Komunistická strana Československa* byla založena až v květnu 1921, ale komunistické myšlenky pronikaly na politickou scénu českých zemí a Slovenska již v období 1. světové války. Během ní bylo mnoho Čechů a Slováků na východní frontě ovlivněno marxistickou ideologií. Díky tomu se tito občané na východní frontě sdružovali do různých komunistických organizací, jejichž spojením vznikla *Československá komunistická strana v Rusku*. Jejím předsedou se stal budoucí kandidát na prezidentský úřad ČSR, Alois Muna. V rámci nově vzniklého státu na sebe komunisté poprvé upozornili na sjezdu sociální demokracie v prosinci 1918. Jednalo se však pouze o nevelké a neorganizované křídlo, jehož nejvýznamnějším reprezentantem byl Bohumír Šmeral. O rok později toto levicové křídlo nabralo na síle, ale stále fungovalo v rámci strany. Levicová frakce sociálních demokratů však nebyla jediným subjektem, který toužil založit komunistickou stranu. Od roku 1919 zde existoval ještě *Svaz komunistických skupin*, který se sdružoval okolo osoby Stanislava Kostky Neumanna a časopisu *Červen*. Tento novinář, básník a anarchista, ale i někteří další anarchisté, byli od roku 1918 součástí národních socialistů, nebyli však spokojeni s postavením, jež ve straně zaujímal. V srpnu roku 1920 se konal sjezd Komunistické internacionály, své zastoupení na něm měla jak levicová frakce sociálních demokratů, tak i *Svaz komunistických skupin*. Byli zde také zástupci *Československé komunistické strany v Rusku*. Jednotlivá uskupení měla zájem stát se partnerem Kominterny. Pověřením založit komunistickou stranu v Československu byla určena nakonec levicová frakce sociálních demokratů, která se měla oddělit od zbytku strany. Na genezi komunistické strany měl také participovat *Svaz komunistických skupin*. V roce 1920 se levice pokusila převzít moc ve straně včetně stranického tisku, avšak marně. Důsledkem bylo, že mnoho členů levice bylo vyřazeno ze strany. Od září roku 1920 vycházelo Rudé právo. Bývalí členové sociální demokracie se oddělili a zakládali vlastní poslanecký klub. Tento postup kritizoval *Svaz*

komunistických skupin. Mezi vedením obou uskupení docházelo k neshodám ohledně velikosti budoucí komunistické strany. B. Šmeral si přál ustavit komunistickou stranu jako masovou, kdežto S. K. Neumann ji viděl jako menší avantgardní formaci. Šmeralův pohled na věc byl bližší stanovisku Kominterny, a proto byl pověřen, aby se levicová frakce přejmenovala na stranu komunistickou, jež měla pojmout všechny komunisty v ČSR.¹⁹⁷

Komunistická strana Československa – sekce III. internacionály, jak se nová strana celým názvem jmenovala, vznikla v květnu 1921. Zcela mezinárodní byla však až po pražském slučovací sjezdu na přelomu října a listopadu téhož roku, kdy do strany byla „zabudována“ zbylá národní komunistická uskupení. To byl jeden z rozdílů oproti ostatním stranám, které se profilyvaly na národnostní bázi, druhým rozdílem pak byla skutečnost, že komunistická strana byla regulována zahraničním orgánem.¹⁹⁸

Ve volbách do Národního shromáždění v roce 1925 vyhráli agráři, ale komunistická strana se stala druhou nejsilnější politickou formací. Její zisk činil 13,2 % všech hlasů. Tak jako předtím sociální demokraté, prožívali i komunisté období vnitrostranických konfliktů. Před volbami se odloučila *Neodvislá komunistická strana v Československu*, která také kandidovala do poslanecké sněmovny, avšak neuspěla, a tak se spojila s ČSDSD. Navíc eskaloval konflikt mezi mladými komunisty v čele s Klementem Gottwaldem a staršími komunisty, kteří byli označováni různými nelichotivými přizvisky („oportunisté“, „úchylkáři“ aj.).¹⁹⁹ V historii strany musíme zmínit V. sjezd KSČ, jenž se konal v únoru 1929, který přinesl mnoho změn, např. jinou orientaci strany směrem k Moskvě. Byla dokončena bolševizace strany a odklon od sociálnědemokratického odkazu. Do čela strany se dostal Klement Gottwald. Velké kritice byli podrobeni a posléze ze strany vyloučeni i čelní představitelé KSČ Bohumil Jílek (1892–1963) a Václav Bolen (1887–1963). Krize ve straně vedla k odchodu velkého

¹⁹⁷ CABADA, Ladislav. *Český stranický systém 1890–1939*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2000, s. 31-33.

¹⁹⁸ MAREK, P. Komunistická strana Československa. In: MALÍŘ, Jiří, Pavel MAREK a kol. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*. sv. I. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2005, s. 711.

¹⁹⁹ VYKOUPIĚL, Libor. *Slovník českých dějin*. Brno: Georgetown, 1994, s. 133.

počtu straníků. Uvádí se, že se jejich počet snížil o tři čtvrtiny ze 100 000 na 25 000 členů. Ze strany také vystoupilo sedm spisovatelů, kteří publikovali prohlášení, ve kterém kritizovali situaci ve straně (Jaroslav Seifert, Josef Hora, Ivan Olbracht, S. K. Neumann, Vladislav Vančura, Marie Majerová a Helena Malířová).²⁰⁰

Ve druhé polovině 30. let se KSČ postavila na obranu státu vůči narůstajícímu vlivu extrémní pravice, ale právě vzrůst fašismu měl za následek ukončení činnosti strany ke dni 27. prosince 1938. Mnoho předních komunistů opustilo stát a odešlo před válkou do Moskvy, odkud řídili komunistický odboj, někteří působili i v domácím odboji.²⁰¹

Ve výsledcích voleb v roce 1929 se projevil problém ve straně. Strana výrazně oslabil, a to skoro o tři procentní body. Volební zisk čítal 10,2 % voličů, počet hlasů se tedy snížil z 934 223 v roce 1925 na 753 220. V posledních prvorepublikových volbách do Národního shromáždění v roce 1935 pak strana opět mírně posílila na 10,3 %, což znamenalo zisk 849 495 voličských hlasů.²⁰²

²⁰⁰ RUPNIK, Jacques. *Dějiny Komunistické strany Československa: Od počátků do převzetí moci*. Praha: Academia, 2002, s. 77-80.

²⁰¹ SCHELLE, Karel. Stranickopolitický systém v ČSR 1918–1948. In: KROUPA, Jiří, a kol. *Politologie*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1993, s. 135.

²⁰² HARNA, J. Stranickopolitický systém v Československu v letech 1918–1938. In: MALÍŘ, Jiří, Pavel MAREK a kol. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*. sv. I. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2005, s. 550.

ZÁVĚR

Předkládaná bakalářská práce se zabývá aplikací teorie konfliktních linií na stranický systém První Československé republiky. Práce si kladla za cíl určit, na jaké bázi jednotlivé prvorepublikové politické strany vznikaly. Nejdříve však bylo nezbytné teoreticky vymezit fenomén politických stran a jeho vývoj. Posléze následovala kapitola, která se věnovala teorii konfliktních linií. V rámci ní jsme se věnovali i ostatním Rokkanovým teoretickým konceptům, zejména tzv. prahům demokratizace. Třetí kapitola byla složena ze čtyř podkapitol. V prvních dvou podkapitolách jsme popisovali fungování politického a stranického systému před rokem 1918. Věnovali jsme se jim z důvodu, že některé z politických stran, které fungovaly v První Československé republice, byly přímými pokračovatelkami stran, které na našem území již nějakou dobu existovaly; jiné v něm zase měly své zárodečné frakce. Kromě toho bylo nutné ohlédnout se zpět pro lepší porozumění politické situaci v První republice. Zbylé dvě podkapitoly byly věnovány již samotné První Československé republice, konkrétně jejímu politickému a stranickému systému. Pokud jsme chtěli provést důkladnou analýzu stranického systému, bez popisu politického systému bychom se neobešli. Politický systém nastavuje určitý rámec, ve kterém se politické strany mohou pohybovat. V podkapitole věnované stranickému systému jsme se především zabývali politickými stranami, které pro naši práci nenabývaly relevantní povahy.

Relevantnost politických stran byla určena pomocí Sartoriho konceptu. Giovanni Sartori se nespokojil pouze s početním hlediskem. Počet stran je sice důležitým znakem stranických systémů, avšak při zkoumání stranického systému se neukazuje jako nejlepší možné metodologické východisko. Sartori přichází s jiným metodologickým hlediskem, které jsme se nakonec po drobné modifikaci rozhodli použít, poněvadž se ukázalo jako vhodné. Jedná se o stanovení politických stran, jež mají v systému nějakou váhu. Tu mohou mít strany s tzv. koaličním potenciálem. V našem případě jsme je vymezili na základě skutečnosti, zda byly součástí nějaké vládní koalice. Čtenář nepochybně může namítnout, že systém ovlivňují i politické strany, které se sice vládnutí neúčastní, leč vytváří vládnoucím stranám silnou opozici. I s tím Sartori počítal, a proto jako druhý typ relevantních stran vymezuje strany s tzv. vyděračským potenciálem. Sem jsme po

důkladném zvážení zařadili dvě politické formace – *Komunistickou stranu Československa* a *Sudetoněmeckou stranu*.

Po této analýze stranického systému jsme přešli k samotné aplikaci, kterou čtenář nalezne ve čtvrté kapitole. Na úvod jsme se věnovali českým zemím v Rokkanových koncepcích. Poté jsme určili, kdy došlo k překročení jednotlivých demokratizačních prahů. Nejprve jsme tak učinili v případě českých zemí, vzápětí i na Slovensku. Rozdílný vývoj v obou částech monarchie byl dán tím, že české země byly součástí Předlitavska, zatímco Slovensko patřilo k Zalitavsku. Zalitavské centrum – Budapešť – prosazovalo vůči ostatním periferním částem země diskriminační a asimilační politiku. Slovensko tak do nové éry samostatného státu přicházelo s určitým demokratickým „zpožděním“. Zatímco v případě českých zemí byly demokratizační prahy překročeny postupně, v případě Slovenska tomu bylo jinak. K jejich překročení na Slovensku došlo skokově, kdy byly překročeny všechny prahy až po vzniku Československa, a to v podstatě všechny zároveň. Dalším rozdílem mezi oběma zeměmi byla váha, jakou měly strany reprezentující danou národnostní menšinu ve stranickém systému Předlitavska, příp. Zalitavska.

V případě českých zemí, které fungovaly v rámci Předlitavska, bylo konstituování stran progresivní. Politickou formací, která ještě patřila ke stranám tzv. honoračního typu, byla *Národní strana* (staročeski); z té se později odštěpilo křídlo, které tvořilo základ *Národní strany svobodomyšlné* (mladočeski). Stále se však jednalo o honorační typ strany. V roce 1878 vznikla *Československá sociálně demokratická strana dělnická*. Sociální demokracie byla však už jiným typem politické strany, jednalo se o tzv. stranu masovou. Během 90. let 19. století a počátkem století 20. docházelo k diferenciaci českého stranického subsystému. Vzniklo mnoho nových politických formací, některé secesí, od již fungujících politických stran. Za nadměrnou genezi politických stran stála nejen situace, která panovala v Předlitavsku, ale také rozšiřování volebního práva. To se šířilo postupně, nejprve se zvýšil počet voličů v roce 1896 díky Badeniho volební reformě, která umožňovala volit mužům starším 24 let v rámci tzv. páté kurie. O jedenáct let později, v roce 1907, začala platit Beckova volební reforma, jež zavádí všeobecné, rovné, přímé a tajné volební právo, stále však jen pro muže. Ještě dodáme, že před 1. světovou válkou byla diferenciacie českého stranického subsystému v podstatě dokončena.

Výše jsme se zmiňovali o demokratickém „zpoždění“, které si s sebou „neslí“ občané ze slovenské části nově vzniklého státu. Slovensko, na rozdíl od českých zemí, patřilo k zemím Zálitavska. Centrem tedy nebyla Vídeň, jak tomu bylo v případě českých zemí, ale Budapešť. Maďarský tlak vedl k tomu, že ostatní menšiny byly společensky, politicky či kulturně znevýhodňovány, byla snaha o jejich asimilaci. Volební právo bylo podmíněno různými cenzy a na rozdíl od českých zemí nebylo do vzniku ČSR uplatňováno všeobecné, rovné, přímé a tajné volební právo. V rámci slovenského stranického subsystému nedošlo k výraznější diferenciaci. Lze konstatovat, že jedinou významnější politickou formací byla *Slovenská národní strana*, která se však v rámci zálitavské politické scény výrazněji neprosadila. Existovaly samozřejmě pokusy o konstituci dalších stran, byly však neúspěšné. Slovenští katolíci i sociální demokraté existovali v podstatě až do konce první světové války v rámci jiných politických stran.

První konfliktní linií, které jsme se věnovali, byla konfliktní linie centrum-periferie. V českých podmínkách hrála stěžejní roli především v období Rakouska-Uherska. Proti centru ve Vídni se stavěl periferní politický protest Zemí Koruny české. Nejprve se jednalo o staročechy a mladočechy, později i o další politické strany z českých zemí. Je nutno podotknout, že Morava byla Vídni více nakloněna, a to nejen z hlediska geografického, ale též i politického. Naopak političtí reprezentanti z Čech se vymezovali vůči Vídni daleko ostřeji. Na Slovensku sehrávala stěžejní roli v období habsburské monarchie také tato konfliktní linie. Slovenská politická reprezentace však byla slabá. Jedinou význačnější politickou formací představovala *Slovenská národní strana*. Myslet si však, že by tato konfliktní linie po roce 1918 ztratila na území nově vzniklého československého státu na síle, by bylo chybou. V rámci ČSR totiž existovaly silné národnostní menšiny, které se vymezovaly vůči novému centru, jímž se stala Praha. Je to i případ politických stran německého etnika. Jedna část politických formací prováděla tzv. negativistickou politiku, druhá pak aktivistickou. Negativistické strany nepřipouštěly možnost kooperace s českými stranami. Za příklad německého negativismu si můžeme uvést *Sudetoněmeckou stranu*, která dosáhla úspěchu ve volbách v roce 1935. Aktivistické možnosti spolupráce s českou politickou reprezentací připouštěly, ale i přesto u nich hrál stěžejní roli konflikt mezi centrem a periferií. Jako příklad si můžeme uvést *Německou sociálně demokratickou stranu dělnickou*, *Německou křesťansko-sociální stranu lidovou* či *Německý svaz zemědělců*. Podobně tomu bylo u slovenské politické

reprezentace. Na Slovensku měla také největší význam právě tato konfliktní linie. Přes proklamovanou ideu čechoslovakismu existovaly ve slovenské politice proudy, jež prosazovaly slovenskou autonomii. Reprezentantem periferního protestu byla *Hlinkova slovenská ľudová strana*. Nebyla jedinou stranou, která prosazovala autonomní myšlenky, další byla např. *Slovenská národná strana*. SNS však byla slabou reprezentantkou, která se neúčastnila žádné prvorepublikové vlády. Oproti tomu existovaly na Slovensku politické formace, které naopak zastávaly centralistické ideje. Patřili k nim zejména slovenští sociální demokraté či agrárníci. Tento postoj umožňoval zmíněným stranám participovat na vládních koalicích a prosazovat stranické programové ideje.

Další konfliktní linií, kterou jsme rozebírali, byla cleavage stát-církev. Katolicismus si s sebou do nově vzniklého státu nesl punc spojence a zastávce habsburské monarchie, což mu na oblibě nepřidávalo. Obyvatelé českých zemí se konečně po dlouhých letech habsburské nadvlády dočkali naplnění autonomistických vizí a vše, co bylo spojené s minulým habsburským režimem, bylo vnímáno negativně. Klerikální politické strany byly před vznikem ČSR značně fragmentované, pokud však chtěly uspět v nově vzniklém státě, muselo dojít k jejich sjednocení. V roce 1919 tak vznikla spojením několika katolických stran *Československá strana lidová*. Tuto politickou stranu podporoval poměrně stabilní elektorát, který byl zastoupen zejména na Moravě. Lidovci se stali etablovanou politickou stranou ve stranickém systému ČSR a pravidelně se účastnili vládních koalic. Zpočátku spolupracovali s jinou katolickou stranou — *Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou*, ale po roce 1921 jejich kooperace slábla. V rámci Slovenska existoval také náboženský konflikt. Na jedné straně byla již zmíněná katolická HSLS a na druhé evangeličtí agrárníci. Zde však docházelo k zajímavému jevu – ke křížení dvou konfliktních linií. Na straně jedné to byla tato náboženská cleavage, na straně druhé pak konfliktní linie centrum-periferie, protože slovenští agrárníci byli orientovaní na Prahu, byli tedy centralističtí, kdežto HSLS prosazovala autonomní postavení Slovenska. Tím je vysvětleno, proč pod tuto konfliktní linii nezařazujeme tuto slovenskou katolickou stranu. Uvědomujeme si, že profilovala i na této konfliktní linii, ale pro tuto práci bylo primárním cílem určit konfliktní linii, která na danou politickou stranu působila nejsilněji. Na základě výzkumu historiografické a politologické literatury jsme se proto rozhodli stranu umístit k jiné konfliktní linii.

Třetí cleavage se věnovala vztahu města a venkova. V českém agrárním prostředí přicházely první pohnutky k vytvoření samostatné agrární strany již v 80. a 90. letech 19. století, a to zejména z důvodu četných zemědělských krizí. Další příčinou byl odchod velké části rurálního obyvatelstva do městských center. Venkov musel začít bránit své zájmy, a tak docházelo ke genezi agrárních politických uskupení. Nicméně zpočátku byl agrární politický tábor značně fragmentovaný, až počátkem 20. století vzniká jednotné agrární uskupení. Po vzniku nového státu čeští agrárníci pomalu přebírali otěže od sociálních demokratů a po spojení se slovenskými agrárníky se stali nejsilnější politickou stranou. Stein Rokkan uvádí jako jednu z podmínek pro formování agrárních stran slabou pozici katolických stran. U nás se však vyvinula silná agrární politická formace vedle té katolické. Tato zvláštnost je dána podmínkami, které v novém státě panovaly. Na venkově vedle sebe koexistovalo katolické voličstvo, které podporovalo *Československou stranu lidovou*; vedle něho zde ale existoval početný sekularizovaný elektorát podporující agrární stranu. Slovenský agrarismus se před vznikem ČSR neprojevil samostatnou politickou formací, k tomu došlo až po vzniku samostatného státu. Slovenští agrárníci byli stranou prosazující centralismus a opírající se o evangelické voliče. V roce 1922 došlo ke spojení *Slovenské národní rolnické strany* s českými agrárníky a vznikla *Republikánská strana zemědělského a maloroľnického lidu*.

Poslední konfliktní linii vlastníci-pracující považoval Stein Rokkan za nejvýznamnější. Vývoj socialistických stran, v Zemích Koruny české a později v nově vzniklé ČSR, byl složitý. Na konci 19. století existovala silná tenze mezi českým a německým obyvatelstvem. Bylo to do jisté míry logické. České země se nedočkaly zrovnoprávnění postavení jako Uhersko, ústupky ze strany Vídně přicházely s nelibostí a pomalým tempem. Zpočátku rovněž v prostředí dělnictva hrála důležitou roli konfliktní linie centrum-periferie. Do jisté míry to bylo zapříčiněno tím, že vlastníky továren tvořila německá buržoazie, proti nim však stálo početné české dělnictvo. O tom, že se nejednalo o slabý segment populace, svědčí i demografická data z roku 1900, kdy v rámci českých zemí bylo v průmyslovém odvětví zaměstnáno 39 % ekonomicky aktivního obyvatelstva. Pro české dělnictvo byla tedy důležitá nejen otázka sociální, ale i národnostní. V roce 1878 vznikla odnož rakouské sociálně demokratické strany – *Československá sociálně demokratická strana dělnická*. Neshody ve straně vyústily v postupné uvolňování vazeb jednotlivých sociálnědemokratických frakcí z různých částí Předlitavska. I přesto byli

někteří socialisté příliš vázání k vídeňskému centru, což se projevilo například protistátoprávním vyjádřením hrstky sociálních demokratů z českých zemí, načež došlo ke vzniku ČSNS. Po zavedení všeobecného, rovného, přímého a tajného volebního práva se *Československá sociálně demokratická strana dělnická* stala nejsilnější českou stranou, a to i přesto, že se v roce 1910 rozštěpila. Ze strany se oddělilo centralistické křídlo podporující Vídeň a založilo *Českou sociálně demokratickou dělnickou stranu v Rakousku*. Po zániku Rakouska-Uherska se ale vrátilo zpět do české sociální demokracie. Uvažovalo se také o spojení národních socialistů se sociálními demokraty, k tomu však nakonec nedošlo. *Československá sociálně demokratická strana dělnická*, jak se strana nově nazývala, nebyla vnitřně konzistentní, uvnitř existovala silná prokomunistická frakce. ČSDSD byla v počátcích republiky stále nejsilnější politickou stranou. V roce 1919 zvítězila ve volbách do obecních zastupitelstev, o rok později vyhrála též volby do NS. Na konfliktní linii vlastníci-pracující se také vyprofilovala *Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská*, která nereprezentovala početné dělnické voličstvo, ale zejména živnostenstvo. První živnostenské politické strany začaly vznikat počátkem 20. století. Silná jednotná živnostenská strana vznikla až sloučením několika formací v roce 1919, jednalo se právě o již zmíněnou *Československou živnostensko-obchodnickou stranu středostavovskou*. Tato formace byla tradičním politickým spojencem agrárníků a několikrát se v První republice podílela na vládě.

Stein Rokkan nevymezoval pátou konfliktní linii. Ke genezi komunistických stran docházelo v jednom z tzv. kritických bodů, kterým byla mezinárodní revoluce, tedy spor v rámci dělnického tábora mezi zastánci národní a mezinárodní identity. V případě českých zemí vznikla v roce 1921 *Komunistická strana Československa*, která byla řízena „zvenčí“ tzv. Kominternou. Ani tato strana neunikla vnitřním rozporům, které vyvrcholily v únoru 1929 na V. sjezdu KSČ, kdy byla dokončena bolševizace strany.

Bakalářská práce se pokusila analyzovat stranický systém První republiky pohledem Rokkanovy teorie cleavages. Výsledkem práce tedy je tvrzení, že se v případě československého prvorepublikového stranického systému uplatnily všechny čtyři konfliktní linie. Zajímavým zjištěním pro nás bylo zejména silné působení konfliktní linie centrum-periferie po vzniku ČSR; dále skutečnost, že se v rámci českých zemích vedle

sebe vytvořila silná katolická a agrární politická strana a v neposlední řadě časté štěpení v rámci socialistického tábora. Poněvadž se bakalářská práce věnovala politickým stranám, které hrály ústřední roli ve stranickém systému První republiky, mohla by být v budoucnu rozšířena o detailní výzkum konfliktních linií v rámci jednotlivých stranických subsystémů národnostních menšin v ČSR.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Seznam použitých českých zdrojů

- BALÍK, Stanislav, Vít HLOUŠEK, Jan HOLZER a Jakub ŠEDO. *Politický systém českých zemí 1848–1989*. 1. vyd. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 2003. ISBN 80-210-3307-X.
- BARŠA, Pavel a Maxmilián STRMISKA. *Národní stát a etnický konflikt: politologická perspektiva*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. Politologická řada. ISBN 8085959526.
- BARTOŠ, Josef a Miloš TRAPL. *Československo 1918–1938*. 3. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2001. ISBN 802440267x.
- BROKLOVÁ, Eva. *Československá demokracie: politický systém ČSR 1918–1938*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1992. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-901059-6-3.
- BROKLOVÁ, Eva. *Politická kultura německých aktivistických stran v Československu 1918–1938*. Praha: Karolinum, 1999. ISBN 8071847607.
- BROKLOVÁ, Eva. *Prezident Republiky československé: instituce a osobnost T.G. Masaryka*. V tomto souboru 1. vyd. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2001. ISBN 8086495078.
- CABADA, Ladislav a David ŠANC. *Český stranický systém ve 20. století*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005. ISBN 80-86898-50-4.
- CABADA, Ladislav a Michal KUBÁT. *Úvod do studia politické vědy*. 2. rozš. a dopl. vyd. Praha, 2004. Politologie (Eurolex Bohemia). ISBN 80-864-3263-7.
- CABADA, Ladislav. *Český stranický systém 1890–1939*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2000. ISBN 8070826967.
- CABADA, Ladislav. *Komunismus, levicová kultura a česká politika 1890–1938*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2005. ISBN 8086898326.
- CIBULKA, Pavel. *Německé politické strany na Moravě (1890–1918): ideje – programy – osobnosti*. Praha: Historický ústav, 2012. ISBN 9788072861774.

- DAVID, Roman a Michal KUBÁT. *Politologie: základy společenských věd. 5., přeprac. a rozš. vyd.* Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003. Politologie (Eurolex Bohemia). ISBN 80-718-2162-4.
- DOSTÁL, Vladimír V. *Agrární strana: Její rozmach a zánik.* Brno: Atlantis, 1998. ISBN 80-710-8133-7.
- FIALA, Petr a Maxmilián STRMISKA. *Teorie politických stran: základy společenských věd. 5., přeprac. a rozš. vyd.* Praha: Barrister, 1998. ISBN 80-859-4731-5.
- FIALA, Petr. *Český politický katolicismus 1848–2005.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. ISBN 9788073251550.
- FRANK, L. *Pojmy centrum a periferie v teorii Steina Rokkana a relevance jejich vymezení ve věku informačních technologií. Středoevropské politické studie.* Brno: Mezinárodní politologický ústav MU Brno, 2002, IV(2-3).
- HARNA, Josef a Martin KUČERA, ed. *Politické programy českých "pokrokových" stran 1896–1920.* Praha: Historický ústav, 2010. Edice politických programů. ISBN 9788072861743.
- HARNA, Josef, ed. *Politické programy českého národního socialismu 1897–1948.* Praha: Historický ústav AV ČR, 1998. Edice politických programů. ISBN 8085268795.
- HARNA, Josef. *Konsenzus a kompromis: budování politického systému první Československé republiky 1918–1922.* Praha: Historický ústav, 2013. ISBN 978-807-2862-092.
- HLOUŠEK, Vít a Lubomír KOPEČEK. *Konfliktní demokracie: moderní masová politika ve střední Evropě.* Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2004. ISBN 80-210-3449-1.
- HLOUŠEK, Vít a Lubomír KOPEČEK. *Politické strany: původ, ideologie a transformace politických stran v západní a střední Evropě.* Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-3192-6.
- HLOUŠEK, Vít a Lubomír KOPEČEK. *Politické strany: původ, ideologie a transformace politických stran v západní a střední Evropě.* Praha: Grada, 2010. ISBN 9788024731926.

- HLOUŠEK, Vít. *Centra a periferie v Evropě – přístup Steina Rokkana*. Středoevropské politické studie, Brno: Mezinárodní politologický ústav, 2004, V(1), s. 1-10. ISSN 1212-7817.
- HLOUŠEK, Vít. Koncept konfliktních linií a problematika evropské integrace. *Sociologický časopis*, Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007, roč. 43, č. 2, s. 361-378. ISSN 0038-0288.
- HLOUŠEK, Vít. Koncept konfliktních linií v západní politické vědě a jeho proměny. *Politologický časopis*, Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity, 2002, IX, č. 4, s. 398-414. ISSN 1211-3247.
- HLOUŠEK, Vít. Koncept konfliktních linií ve střední a jihovýchodní Evropě: Tři roviny analýzy. *Středoevropské politické studie*, Brno: Mezinárodní politologický ústav MU Brno, 2002, IV(2-3), s.1-10. ISSN 1212-7817.
- HODNÝ, Martin. *Českoslovenští politici 1918–1991: stručné životopisy*. Praha: Nakl. M. Hodný, 1991. ISBN 8090084001.
- KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918–1938)*. Díl první. Vznik, budování a zlatá éra republiky (1918–1929). Praha: Libri, 2003. ISBN 8072770306.
- KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918–1938)*. Díl druhý. Československo a české země v krizi a v ohrožení (1930–1935). Praha: Libri, 2003. ISBN 8072770306.
- KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918–1938)*. Díl třetí. O přežití a o život (1936–1938). Praha: Libri, 2003. ISBN 8072770306.
- KELLY, Paul a kol. *Kniha politiky*. Praha: Euromedia Group, 2015. Universum. ISBN 978-80-242-4796-0.
- KLÁTIL, František. *Republika nad stranami: O vzniku a vývoji Československé strany národně socialistické (1897–1948)*. Praha: Melantrich, 1992. ISBN 8070231173.
- KLÍMA, Michal. *Volby a politické strany v moderních demokraciích*. Praha: Radix, 1998. ISBN 80-860-3113-6.
- KLÍMEK, Antonín. *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek XIII., 1918–1929*. Vyd. Praha: Paseka, 2000. ISBN 80-7185-328-3.

- KLIMEK, Antonín. *Velké dějiny země Koruny české. Svazek XIV., 1929–1938.* Vyd. Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-425-5.
- KOLÁŘ, František a kol. *Politická elita meziválečného Československa: Kdo byl kdo 1918–1938.* Praha: Pražská edice, 1998. ISBN 8090150985.
- KOPEČEK, Lubomír. Aplikace rokkanovské teorie cleavages na české politické strany na počátku éry masové politiky. *Středoevropské politické studie*, Brno: Mezinárodní politologický ústav MU Brno, 2002, IV(2-3). ISSN 1212-7817.
- KREJČÍ, Oskar. *Kniha o volbách.* Praha: Victoria Publishing, 1994. ISBN 8085605880.
- KROUPA, Jiří, a kol. *Politologie.* Brno: Masarykova univerzita v Brně, 1993. ISBN 80-210-0593-9.
- MALÍŘ, Jiří, Pavel MAREK a kol. *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004.* sv. I. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2005. ISBN 80-7239-180-X.
- MAREK, Pavel, ed. *Teorie a praxe politického katolicismu 1870–2007.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. Politika a náboženství. ISBN 978-807-3251-529.
- MAREK, Pavel. *Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská v politickém systému ČSR v letech 1918–1938.* Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1995. ISBN 8070675829.
- MAŘÍKOVÁ, Hana, Miloslav PETRUSEK a Alena VODÁKOVÁ. *Velký sociologický slovník: II. svazek, P-Ž.* Praha: Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-310-5.
- NOVÁK, Miroslav a Tomáš LEBEDA. *Volební a stranické systémy: ČR v mezinárodním srovnání.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2004. Vysokoškolské učebnice (Aleš Čeněk). ISBN 8086473880.
- NOVÁK, Miroslav et al. *Úvod do studia politiky.* Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011, 783 s. ISBN 978-80-7419-052-0.
- NOVÁK, Miroslav. *Systémy politických stran: úvod do jejich srovnávacího studia.* Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. ISBN 80-858-5022-2.
- PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu I-II (1918–1919).* Praha: Academia, 2003. ISBN:80-200-1121-8.

- PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu III-IV (1920–1922)*. Praha: Academia, 2003. ISBN 80-200-1095-5.
- RUPNIK, Jacques. *Dějiny Komunistické strany Československa: od počátků do převzetí moci*. Praha: Academia, 2002. ISBN 8020009574.
- ŘÍCHOVÁ, Blanka. *Úvod do současné politologie: [srovnávací analýza demokratických politických systémů]*. Praha: Portál, 2002. ISBN 8071786284.
- SARTORI, Giovanni. *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*. Translated by Jiří Kohoutek – Petr Tomáš. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. 466 s. ISBN 8073250624.
- STRMISKA, Maxmilián. *Politické strany moderní Evropy: analýza stranicko-politických systémů*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-736-7038-0.
- VODIČKA, Karel a Ladislav CABADA. *Politický systém České republiky: historie a současnost*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-718-3.
- VOJÁČEK, Ladislav; SCHELLE, Karel. *České právní dějiny*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-127-4. S. 233.
- VONDRUŠKA, Vlastimil. *Osudy agrárního politického hnutí*. Praha: Státní zemědělské nakl., 1990. Sbíрка ekonomických a encyklopedických publikací. ISBN 8020901213.
- VYKOUPIIL, Libor. *Slovník českých dějin*. Brno: Georgetown, 1994. Co nás spojuje. ISBN 8090160417.

Seznam použitých zahraničních zdrojů

- BEYME, Klaus von. *Political parties in Western democracies*. New York: St. Martin's Press, 1985. ISBN 0312623755.
- FLORA, Peter, Stein. KUHNLE a Derek W. URWIN. *State formation, nation-building, and mass politics in Europe: the theory of Stein Rokkan*. New York: Oxford University Press, 1999. ISBN 0198280327.
- GALLAGHER, Michael, Michael LAVER a Peter MAIR. *Representative Government in Modern Europe*. 5rd ed. Berkshire: McGraw-Hill Education, 2011. ISBN 978-0077129675.

- JÁNOS, Simon. The Change of Function of Political Parties at the Turn of Millennium. *Central European Political Science Review*. 2002, 3(9). ISSN 1586-4197.
- LIPSET, Seymour Martin; ROKKAN, Stein. Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction. In: Lipset, S. M., Rokkan, S. (eds.): *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspective*. New York – London: The Free Press, 1967.
- LIPTÁK, Ľubomír: *Slovensko v 20. storočí*. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry, 1968, 365 s.
- SARTORI, Giovanni. *Parties and party systems: a framework for analysis*. New York: Cambridge University Press, 1976-. ISBN 05-212-9106-2.
- WEINER, Myron. a Joseph LA PALOMBARA. *Political parties and political development*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1966.

Seznam použitých internetových zdrojů

- 1920. ČERNÝ, Ondřej. *Volba prezidenta 2008* [online]. 2008 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/prezident08/prezidentskevolby/_zprava/422527.
- 1927. ČERNÝ, Ondřej. *Volba prezidenta 2008* [online]. 2008 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/prezident08/prezidentskevolby/_zprava/422528.
- 1934. ČERNÝ, Ondřej. *Volba prezidenta 2008* [online]. 2008 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/prezident08/prezidentskevolby/_zprava/427276.
- ČESKÁ REPUBLIKA. Ústava České republiky. In: Sbíрка zákonů. Česká republika. Dostupné z: <http://aplikace.mvcr.cz/sbirkazakonu/ViewFile.aspx?type=z&id=22427>.
- JUDr. Mořic Hruban. *Vláda České republiky* [online]. [cit. 2017-05-01]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1918-1938-csr/karel-kramar/karel-kramar-42873>.

- KATZ, R. S. a P. MAIR. Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party. *Party Politics*. 1995, 1(1), 5-28. DOI: 10.1177/1354068895001001001. ISSN 1354-0688. Dostupné z: <http://ppq.sagepub.com/cgi/doi/10.1177/1354068895001001001>.
- MAŠKARINEC, Pavel. Analýza ideově-programového profilu švédské Levicové strany z hlediska politického extremismu a radikalismu. *Středoevropské politické studie*. 2008, X(1), 49-67. ISSN 1212-7817. Dostupné z: www.cepsr.com/dwnld/maskarinec20080104.pdf.
- OELLERMANN, Thomas. *Němci v českých zemích v 19. a 20. století. Společnost a kultura: Německé politické strany v Československé republice 1918–1938* [online]. [cit. 2017-06-20]. Dostupné z: http://www.slu.cz/slu/cz/projekty/webs/popularizace/postery-sylaby-publikace-1/poster/4-cyklus/0320_oellermann.pdf.
- PARLAMENT ČESKÉ REPUBLIKY, KANCELÁŘ POSLANECKÉ SNĚMOVNY. *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna* [online]. c1995-2011 [cit. 2017-04-16]. Národní shromáždění československé 1918-1920, 1. schůze, část 1/4 (14.11.1918). Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/001schuz/s001001.htm>.
- *Politika československých vlád vůči národnostním menšinám 1918–1938* [online]. [cit. 2017-04-20]. Dostupné z: http://www.mzv.cz/file/637455/NAR_MENS_MONOGR_20_stran.pdf.
- *Prezidentské volby v roce 1935* [online]. PŘIBIL, Pavel Alex. 2008 [cit. 2017-04-16]. Dostupné z: <https://www.valka.cz/12539-Prezidentske-volby-v-roce-1935>.
- Z HISTORIE ČESKÉ SOCIÁLNÍ DEMOKRACIE. *ENCYKLOPEDIÉ ČSSD* [online]. [cit. 2017-05-05]. Dostupné z: <http://www.historiecssd.cz>.

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

- Agr. – Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu
- BdL. – Německý svaz zemědělců
- ČSDSD – Československá sociálně demokratická strana dělnická
- ČSL – Československá strana lidová
- ČSND – Československá národní demokracie
- ČSNS – Československá strana národně socialistická
- ČSR – Československá republika
- ČSS – Československá strana socialistická
- DAWG – Německé pracovní a volební společenství
- DNSAP – Německá národně socialistická strana dělnická
- DSAP – Německá sociálně demokratická strana dělnická
- HLSŠ – Hlinkova slovenská ľudová strana
- KSČ – Komunistická strana Československa
- Něm. kř. soc. – Německá křesťansko sociální strana lidová
- Něm. soc. dem. – Německá sociálně demokratická strana dělnická
- NS – Národní shromáždění
- NSDAP – Národně socialistická německá dělnická strana
- NSj. – Národní sjednocení
- ODA – Občanská demokratická aliance
- PS – Poslanecká sněmovna
- RNS – Revoluční Národní shromáždění
- R-U – Rakousko-Uhersko
- SdP – Sudetoněmecká strana
- SNS – Slovenská národná strana
- USA – Spojené státy americké
- Živn. – Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská

SEZNAM TABULEK

Tabulka č. 1: Přehled konfliktních linií (str. 25)

Tabulka č. 2: Vlády v období První Československé republiky (str. 44)

Tabulka č. 3: Prezidentské volby v období První Československé republiky (str. 47)

Tabulka č. 4: Přehled volebních výsledků nejvýznamnějších stran ve volbách do Poslanecké sněmovny Národního shromáždění Republiky československé (str. 59)